

ACADEMIA SCIENTIARUM SERBICA

SEORSUM EDITA

Lib. CCCXXIII

INSTITUTOM BYZANTINUM

Lib. VII

FONTES BYZANTINI
HISTORIAM POPULORUM JUGOSLAVIÆ
SPECTANTES

TOMUS II

Serbocroatice interpretati et commentariis ornati

^a
BOŽIDAR FERJANČIĆ

Approbatum imprimi in VII sessione Sectionis studiorum socialium
Academiae Scientiarum Serbicae 18 XI 1858

Recensente

GEORGIO OSTROGORSKY

БЕОГРАД
1959

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА CCCXXIII

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ

КЊИГА 7

ВИЗАНТИСКИ ИЗВОРИ
ЗА ИСТОРИЈУ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ТОМ II

Обрадио

БОЖИДАР ФЕРЈАНЧИЋ

Примљено на VII скупу Одељења друштвених наука Српске академије наука
од 18 новембра 1958 год.

Уредник

Академик *ГЕОРГИЈЕ ОСТРОГОРСКИ*
Директор Византолошког института

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

НТА

БЕОГРАД
1959

С А Д Р Ж А Ј

Предговор	VII
Скраћенице	IX
Константин Порфирогенит .	1
Спис о народима	9
Спис о темама	74
Спис о церемонијама	76
Живот Василија I	79
Општи регистар	81
Регистар грчких имена и појмова	95

ПРЕДГОВОР

Прва књига „Византских извора за историју народа Југославије“, коју је Византолошки институт Српске академије наука издао крајем 1955 г., имала је донекле пробни карактер. Поред свог непосредног циља да саопшти најстарије вести византских извора о Словенима, она је пружала стручњацима прилику да кажу своје мишљење о методским принципима по којима је у њој та грађа објављена и научно обрађена. Суд најпозванијих стручњака био је веома повољан, а и сам Институт се у свом даљем раду уверио у целисходност усвојеног начина обраде. Стога друга свеска, коју сада објављујемо, у свему задржава систем по коме је рађена прва књига.

Међутим, за разлику од прве књиге, која је обухватила податке о Словенима у списима већег броја византских аутора од V до X века, друга свеска је у целини посвећена вестима једног писца. Водећи рачуна о изванредном значају извештаја о нашим народима сачуваних у списима Константина Порфирогенита, Савет Византолошког института је одлучио да се ти извештаји објаве у посебној књизи као једна целина. Знаменити извештаји у гл. 29—36 Списа о народима (*De administrando imperio*) о сеоби Срба и Хрвата и њиховој најстаријој историји преведени су у целини (изузев само легендарну причу о арабљанском војсковођи Солдану уметнуту у гл. 29) и детаљније коментарисани. Коментар, на коме и у овој књизи лежи главно тежиште, настоји да пружа што свестраније тумачење ових драгоцених извештаја и да верно и концизно прикаже и критички претресе све што се о њима у нашој и страниј науци писало. Иза тога долазе веома занимљиве вести о словенским племенима на Пелопонезу из истог Списа о народима, а затим и вести — делом такође врло значајне — из других списа који носе име Константина Порфирогенита.

Ова свеска чини природан наставак прве књиге у којој су обрађени подаци византских извора о Јужним Словенима у периоду пре формирања појединих наших народа и држава. Порфирогенитови списи, којима је посвећена друга свеска, говоре већ о Србима и Хрватима и дају податке о појединим нашим земљама. На ову грађу надовезују се опет подаци византских писаца XI и XII века о нашим народима у доба раног феудализма. Они ће бити сакупљени и обрађени у трећој књизи „Византских извора за историју народа Југославије“.

С К Р А Т Ё Н И Ц Е

чешће цитираних дела и часописа

<i>А.μандос</i> , Ιστορία Ι	• К. Амандос, Ιστορία του Βυζαντινού κράτους Ι, Αθήνα 1953.
<i>Bon</i> , Peloponnese	• A. Bon, Le Péloponnese byzantin jusqu'en 1204, Paris 1951.
<i>Bury</i> , Eastern Rom. Empire	• J. B. Bury, A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basile I (802-867), London 1912.
<i>Bury</i> , Slavonic Settlements	• J. B. Bury, The Early History of the Slavonic Settlements in Daimatia, Croatia and Serbia, Constantine Porphyrogenetos De administrando imperio, Chapters 29-36 (Text for Students № 20), London 1920.
<i>Bury</i> , The treatise	• J. B. Bury, The treatise De administrando imperio, В Z 15 (1906) 517-557. (српскохрватски превод Јохмера у Vjesniku zemaljskog arkiva 10 (1908) 91-144).
В Z	• Byzantinische Zeitschrift
<i>Ђоровић</i> , Хисторија Ι	• В. Ђоровић, Хисторија Босне Ι, Београд 1940.
<i>Дринов</i> , СочинениИ . . .	• СочинениИ М. С. Дринова Ι, Софин 1909.
<i>Dümmler</i>	• E. Dümmler, Über die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien (529-928), Sitzungsberichte der philos.-hist. Cl. der kais. Akademie der Wiss. in Wien 20 (1856) 353-429.
<i>Dvornik</i> , Slaves	• F. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome au IX ^e siecle, Paris 1926.
ΕΕΒΣ	• Έπετηρις Έταιρείας Βυζαντινών
<i>Ферлуга</i> , Византиска управа	• Ј. Ферлуга, Византиска управа у Далмацији, Београд 1957.
<i>Grafenauer</i> , Nekaj vprašanj . .	• В. Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja južnih Slovanov, Zgodovinski časopis 4 (1950) 23-126.
<i>Grafenauer</i> , Prilog kritici . . .	• В. Grafenauer, Prilog kritici izvještaja Konstantine Porfirogenita o doseljavanju Hrvata, Histo-rijski zbornik 5 (1952) 1-56.
<i>Gregoire</i> , L'origine	• H. Grégoire, L'origine et le nom des Croates et des Serbes, Byzantion 17 (1944-1915) 88-118.
<i>ГроШ</i> , Известин	• К. Грот, Известин Константина Багрянородного о Сербих и Хорватах, С.-Петербург 1880.

- Hauptmann*, Dolazak Hrvata . . . . Lj. Hauptmann, Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb, 1925, 87-126.
- Hauptmann*, Koje su sile . . . . Lj. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povjesti odlučivale u vrijeme narodne dinastije, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 165-187.
- Hauptmann*, Kroaten . . . . Lj. Hauptmann, Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica 3 (1935) 315-353.
- Hauptmann*, Porijeklo stanovništva . . . . Lj. Hauptmann, Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva Dubrovačkog zaleđa, Zbornik iz Dubrovačke prošlosti M. Rešetara, Dubrovnik 1931, 17-24.
- Hauptmann*, Seoba Hrvata i Srba . . . . Lj. Hauptmann, Seoba Hrvata i Srba, Jugoslovenski istorijski časopis 1-4 (1937) 30-61.
- Historia Salonitana . . . . . Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, ed. Fr. Rački, Zagrabiae 1894 (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. 26).
- Hopf* I . . . . . K. Hopf, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf die neuere Zeit I, Leipzig 1870.
- Исцоруја* . . . . . Историја народа Југославије, Београд 1953.
- Jagić*, Ein Kapitel . . . . . V. Jagić, Ein Kapitel aus der Geschichte der sudslavischen Sprachen, Archiv für slav. Philologie 17 (1895) 47-87 (српскохрватски превод — Izabrani kraći spisi V. Jagića, Zagreb 1948, 286-317).
- Jlireček*, Die Romanen . . . . . C. Jireček, Die Romanen In den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I-II, Wien 1901-1904 (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Bd. 48-49).
- Jireček*, Trgovački drumovi . . . . . K. Jireček, Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem veku, Sarajevo 1951 (нем. оригинал C. Jireček, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters, Prag 1879).
- Јиречек — Радонић* . . . . . К. Јиречек — Ј. Радонић, Историја Срба 1-11, Београд 1952.
- Klalo*, Hrvatska plemena . . . . . V. Klaić, Hrvatska plemena od XII do XV stoljeća, Rad JAZIU 130 (1897) 1-85.
- Klailé*, Povjest . . . . . V. Klaić, Povjest Hrvata I, Zagreb 1899.
- Летопис попа Дукљанина . . . . . Летопис попа Дукљанина, уредио Ф. Шишић, Београд-Загреб 1928.
- Manojlović*, Studije . . . . . G. Manojlović, Studije o spisu „De administrando imperio“ cara Konstantina VII Porfirogenita, Rad JAZIU 182 (1910) 1-65; 186 (1911) 35-103, 104-184; 187 (1911) 1-32.
- Marquart* . . . . . J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903.
- HE** . . . . . Ст. Станојевић, Народна енциклопедија Српскохрватско-словеначка I-IV, Београд 1925-1929.
- Niederle* \ . . . . . L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave I, Paris 1923.

- Новаковић*, Српске области . . . . . С. Новаковић, Српске области X и XII века, Гласник српског ученог друштва 48 (1880) 1-151.
- Ostrogorsky* . . . . . G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, München 1952.
- ОсШрогорски*, Порфирогенитова хроника . . . . . Г. Острогорски, Порфирогенитова хроника српских владара и њени хронолошки подаци, Историјски часопис САН I (1948) 24-29.
- ПагулаШос*, Οἱ Σλάβοι . . . . . Сп. Пагулатос, Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοπόννησο) μέχρι τοῦ Νικηφόρου Α', Αθήναι 1948.
- Rački*, Biela Hrvatska . . . . . F. Rački, Biela Hrvatska i Biela Srbija, Rad JAZIU 52 (1880) 141-189.
- Rački*, Documenta . . . . . F. Rački, Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia, Zagreb 1877.
- Rački*, Hrvatska prije XII vieka . . . . . F. Rački, Hrvatska prije XII vieka glede na zemljišni opsej i narod, Rad JAZIU 56 i 57 (1881) 63-141, 102-141.
- Rambaud*, Constantine Porphyrogenete . . . . . A. Rambaud, L'empire Grec au dixieme siecle. Constantin Porphyrogenete, Paris 1870.
- RE . . . . . Pauly-Wissowa-Kroll, Real-Encyclopädie der Altertumwissenschaft, Stuttgart 1894 sq.
- Runciman*, Bulgarian Empire . . . . . S. Runciman, A History of the First Bulgarian Empire, London 1930.
- Runciman*, Romanus Lecapenus . . . . . S. Runciman, The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign, Cambridge 1929.
- Schafarik*, ... P. J. Schafarik, Slavische Alterthümer I-II, Leipzig 1844-1847.
- Šišić*, Genealoški prilozi . . . . . F. Šišić, Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji, VHAD 13 ("1914) 1-93.
- Šišić*, Povjest . . . . . F. Šišić, Povjest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925.
- Skok*, Dolazak . . . . . P. Skok, Dolazak Slovena na Mediteran, Split 1934.
- Skok*, Kako bizantiski pisci . . . . . P. Skok, Kako bizantiski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena, Starohrvatska prosvjeta N. S. I (1927) 60-76, 161-196.
- СКОИС*, Константинова Србица . . . . . П. Скок, Константинова Србица на Бистрици у Грчкој, Глас САН 176 (1938) 243-284.
- Skok*, Ortsnamenstudien . . . . . P. Skok, Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogenetos, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 4 (1928) 213-244.
- Skok*, Slavenstvo . . . . . P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I-II, Zagreb 1950.
- Станојевић* I-II . . . . . С. Станојевић, Византија и Срби I-II, Нови Сад 1903, 1906 (Књиге Матице Српске бр. 7-8, 14-15).

XII

Вашилев, Славјане .....^{**™}408 — 438, 626— 670.

Vasmer, Die Slaven ..... M- Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin

Vego „ Poviest M. Vego, Povjest humske zemlje (Hercegovine) I, Samobor 1937.

VHAD. . . . . Vjesnik hrvatskog arheološkog društva.

Византиски извори 1 • ч • • Византиски извори за историју народа Југо-славије I, Београд 1955.

Vogt, Basile I A. Vogt, Basile I, empereur de Byzance et la civilisation byzantine ä la fin du IX« siecle, Paris 1908.
ВизантиоскиИ Временник.

Златарски В. Н. Златарски, Историн на Българската дтвржава през средните векове I, 1—2, Софин 1918, 1927.

ЗаниШинос ..... Д. Закитинос, Οι Σλάβοι εν Ελλάδι, Αθήναι 1945.

Županić, Bela Srbija N. Županić, Bela Srbija, Narodna starina 22 (1922) 1-14.

КОНСТАНТИН VII ПОРФИРОГЕНИТ

Константин VII Порфирогенит рођен је 905 г. као једини син цара Лава VI Мудрог (886 — 912), те је 911 г. крунисан за његовог савладара. Већ 912 г., када је имао једва седам година, Константин је изгубио оца; престо је наследио Лавов брат, неспособни и славољубиви Александар, који је настојао да се на сваки начин ослободи младог престолонаследника. У томе га је спречила изненадна смрт 913 г. Тада је, због цареве малолетности, образовано намесништво на чијем се челу налазио патријарх Никола Мистик. Међутим, већ следеће, 914 г. намесништво је оборено, због своје попустљиве политике према бугарском владару Симеону и замењено је новом управом на челу с царицом мајком Зојом, која одмах предузима енергичне мере да би се супротставила бугарској експанзији. Велики византиски пораз у битци код Анхијала (20 августа 917 г.) показао је погрешност политике Зојине владе и изазвао је нове немире у царству, из којих излази као победник друнгарије царске флоте Роман Лакапин. Маја 919 г. Роман је оженио Константина својом ћерком Јеленом, а септембра 920 г. добио је титулу цезара; већ децембра исте године Роман постаје савладар младог цара, а затим и први по рангу цар. За савладаре уздигнути су и Романови синови Христофор (921), Стефан и Константин (924), чиме је створен чврст ослонац његовој породици, а Константин је сасвим потиснут у други план и удаљен од државних послова. Романова влада траје до 16 децембра 944 г., када су га срушили његови синови Стефан и Константин. Месец дана касније (јануара 945 г.) Константин успева да се ослободи својих супарника и да као човек од 40 година најзад преузме управљање државом. На престолу остаје до своје смрти новембра 959 г.¹

Г Константин није значајан по своме политичком и државничком раду, јер се на тим пољима није истакао. Значај Константина лежи у његовој научно-литерарној делатности, која заузима једно од истакнутих места у византиској културној историји. Од свог васпитача Теодора млади цар је примио љубав за литературу и науку, што се још више развило удаљавањем од вођења државних

¹ О животу цара Константина VII Профирогенита в. *Rambaud*, Constanfin Porphyrogenfete; De adm. imperio, ed. *Moravcsik* and *Jenklns* 5—13.

послова. Широки круг царевог интересовања обухватао је не само науку (историја, природне науке, медицина итд.), већ и многе гране уметности (музика, архитектура итд.). Цар је ОКО себе окупио групу способних и образованих људи, који су са њиме сарађивали на спремању материјала за писање дела енциклопедског карактера из историје и других наука, тако да је у извесним случајевима врло тешко одвојити шта је цар сам писао а шта његови сарадници; многа дела су настала само на иницијативу Константина. Међутим, делатност ове групе културних радника није била нарочито оригинална, те су сва дела која чине резултате њиховог рада, претежно компилативне природе. Она претстављају или збирке фрагмената из старијих извора, или исписе из византиских архива. Због оваквог карактера Константинова дела нам често доносе фрагменте из неких историских извора који су у целини изгубљени, као напр. познати Присков извештај о путовању на Атилин двор, историју Менандра Проктора из VI в. итд.

Најзначајнији Константинов спис за нашу историју свакако је трактат о народима, који се обично наводи као „De administrando imperio”. Тај наслов, који не одговара садржају дела, дао му је први издавач Meursius (1611).

За време напада Словена на Балканско Полуострво у VI в. располажемо са доста података, захваљујући релативном процвату тадашње византиске историографије. Такво стање траје само до првих година VII в., тачније речено до 602 г., докле допире Теофилакт Симоката, последњи историчар ове епохе. Од тог времена настаје велика празнина у византиској историографији, која траје све до почетка IX в. У међувремену Византија се налазила у животној опасности, не само због борби против моћних спољних непријатеља, већ и ради дуготрајних унутрашњих трзавица. Како у почетак VII в. пада коначно насељавање Словена на Балканском Полуострву, недостатак извора чини да су тај процес, као и први векови словенске историје у новим земљама, покривени тамом. Поред неколико старијих историских дела насталих у Византији, спис DAI спада у основне изворе за ту епоху, јер његових осам глава, од 29—36, доносе низ података о сеоби Срба и Хрвата, као и о њиховој најстаријој историји до Константиновог времена. У спису се, поред тога, налазе и подаци о словенским племенима на Пелопонезу (глава 49 и 50).

Време настанка списка DAI може се, пре свега, одредити на основу извесних хронолошких података који се у њему налазе*. На два места се Роман Лакапин помиње као мртав са епитетом „блажени-μακάριος”, што упућује на време после његове смрти 15 јуна 948 г.² Поред тога, у 29 глави постоји податак да је пи-

² De adm. imp. c. 45, 102, c. 46, 49. Bury, The treatise 522, сматра да датум Романове смрти претставља terminus post quem за настанак читавог списка DAI

сана седмог индикта 6457 (948/9 г.)³. У историској науци се сматра да је дело DAI настало у периоду између 948 и 952 г.

Спис DAI намењен је Константиновом сину и наследнику Роману II (959—963) и требало је да га упозна с проблемима који ће се појавити у току његове самосталне владе. Природно је да је оваква намена дала делу извештан дидактички карактер*. Оно уствари претставља збирку исписа из званичних архива Византиског царства и различитих историских списа, коју су припремили цареви сарадници, чланови великог научно-литерарног апарата окупљеног око његове личности. Врло је тешко одредити шта је цар сам писао у овом трактату који се само условно може наводити као његово дело⁴. Исписи материјала спремљени за писање почињу с формулом $\delta\tau\iota$ или $\epsilon\sigma\tau\epsilon\upsilon\sigma\ \delta\tau\iota$ (треба знати да) и могу се познати у већини поглавља⁵.

У званичним архивама Византиског царства из којих је црпен материјал за писање Константиновог трактата, налазили су се извештаји царских намесника у провинцијама, као и извештаји посланика који су одлазили у званичне мисије на стране дворове. Међутим, материјал за писање DAI није црпен само из архива и званичних извештаја, већ су неки делови узети из старијих историских списа. Бјури је детаљном анализом текста DAI и његовим упоређењем с познатом Теофановом хроником из почетка IX в., одредио делове царевог списка који се на хронику ослањају⁶. Наслови неких глава и сами упућују на то да су преписане из Теофанове хронике; тако се на пр. у наслову 21 главе каже „из хронике Теофана, године од оснивања света 6171 — $\epsilon\kappa$ του Χρονικοου

³ De adm. imp. c. 29, 233—235. За хронологију писања појединих поглавља cf. Bury, The treatise 522—524. Из овог податка излази да је 29 глава написана између 1 септембра 948 и 31 августа 949 г. Bury, The treatise 524, претпоставља да је цела група поглавља од 29—36 настала у том времену, што се може прихватити с изузетком 30 главе, која је свакако написана касније (в. пр. 71).

⁴ Manojlović, Studije, Rad 182, 11 si., свакако претерује тврдећи да спис DAI претставља збирку школских штива за читање.

⁵ Bury, The treatise 518 sq., из тшза обраћања на сина Романа закључује да је дело писао сам цар. Међутим, Џенкинс у уводу за ново издање DAI (De adm. imperio, ed. Moravcsik and Jenks, 10 sq.) сматра да цар често није ни редигавао материјал који му је био припремљен за писање, одакле потиче стилска и језичка неуједначеност појединих делова трактата. Упоређењем вести о истим догађајима из DAI и биографије Василија I, може се видети да је материјал за писање животописа свог деде цар маго пажљивије коригавао.

⁶ Manojlović, Studije, Rad 186, 37, прави разлику између формула $\delta\tau\iota$ и $\lambda\omicron\epsilon\omicron\upsilon\sigma\ \delta\tau\iota$, јер каже: „kad dolazi pred onaj on još i $\lambda\omicron\epsilon\omicron\upsilon\sigma\ \delta\tau\iota$, onda to ne moraju biti samo ispisci, nego svako za sebe zajedno sa slijedećima čini izvadak iz kojeg predložka, a osim toga, ili samo naprosto kao samostalnu pouku hoće ovdje učitelj da učeniku (Hl čitaocu uopće) utuvi, da se ili ima po tome ravnati u svojem praktičnom radu u politici ili ima to osobito dobro zapamtiti. По N. Tomašću, 171 'љ Cara Konstantina VII Porfirogenita, Vjesnik zemaljskog arkiva 20 (1918) si., фрагменти $\epsilon\sigma\tau\epsilon\upsilon\sigma\ \delta\tau\iota$ потичу од самог цара, јер је та формула звучала много ауторитативније него само on.

⁷ Bury, The treatise 525—531.

θεοφάνους ἐτος ἀλδ κτίσεως κόσμου 'ςροα'⁸. У истраживању извора Бјури је отишао и даље, тражећи слична места у делу епископа Лиутпранда из Кремоне који је 949 г. боравио у Цариграду као посланик Беренгара II. Како је Лиутпрандово дело објављено тек 959 г., постоји могућност да је Константин добијао од њега обавештења усменим путем, али је с друге стране и сам Лиутпранд многе ствари могао да сазна од цара⁹. Остали писани извори којима су се служили цареви сарадници не могу се утврдити. Сигурно је да су у извесној мери коришћена и усмена обавештења, јер је Цариград, као врло прометан град и трговачки центар, био средиште трговаца и путника разних народности који су могли да дају драгоцене податке о околним народима и земљама¹⁰.

Пошто је био намењен царевом сину као упутство за будућу владу, спис DAI доноси врло важне и поверљиве податке о методама византиске државне политике према околним народима. Поверљиви карактер материјала који је узиман из различитих државних установа, дао је царевом делу специјалан карактер и учинио да је оно пажљиво чувано од објављивања у ширу јавност¹¹.

Како Константинове вести о најстаријој историји Срба и Хрвата стоје усамљено и не налазе директну потврду у другим изворима, оне су изазвале сасвим супротна мишљења у историској науци. До средине XIX в. историчари и филолози примају цареве вести о прадомовини и доласку Срба и Хрвата као тачне (Енгел, Шафарик, Копитар, Миклошић и др.) Међутим, почевши од средине XIX в. појављује се супротно гледиште. Немачки историчар Е. Димлер довео је у сумњу веродостојност Константинових података и нашао је доста присталица међу каснијим историчарима (Рачки, Јагић, Смичиклас, Јиречек, Кос, Бјури, Стано-

⁸ De adm. imp. 84 (сличан наслов има и 22 глава). Врло је вероватна претпоставка *Bury-a*, The treatise 519–522 да дело DAI првобитно није било подељено на поглавља и да су њихови наслови само маргиналије, настале можда већ на оригиналном рукопису.

⁹ *Bury*, The treatise 535–556.

¹⁰ *Bury*, The treatise 539 sq. истиче да су делови о Русима, Печенезима, Далмацији итд., састављени претежно на основу усмених сведочанстава; ти подаци су сакупљани од разних посланстава која су долазила у Цариград.

¹¹ De adm. imperio, ed. *Moravcsik and Jenkins*, 12 sq. Ниједан византиски историчар не наводи овај спис, а не постоји ни траг његове касније употребе. Cf. *У. Moravcsik*, 'Ἡ χειρόγραφος παράδοσις γοβ De administrando imperio, *ΕΕΒΣ* 7 (1930) 139. То је условило да данас располажемо само са једним рукописом DAI из византиског времена, који се налази у Париској библиотеци; припадао је цезару Јовану Дуки, те свакако потиче из краја XI в. Из овог рукописа настала су директно још два: ватикански рукопис рађен 1509 г. од познатог хуманисте са Крфа Антонија Епарха (1491–1571) и рукопис у codex-у Mutinensis писан од Андрије Дармарија, између 1560 и 1589 г. Постоји још један рукопис у Париској библиотеци који је са ватиканског рукописа преписао Михајло Дамаскин између 1520 и 1529 г. Cf. *Moravcsik*, 'Ἡ χειρόγραφος παράδοσις 139–147; De adm. imperio, ed. *Moravcsik and Jenkins* 16–23.

јевић и др.) У Другој половини XIX в. два руска научника, К. Грот и Т. Флорински, поново бране ауторитет цара писца¹². У периоду после првог светског рата почело се са критичким претресањем Константинових вести и са тражењем индиректних потврда за њих у недовољно испитаним изворима. Од низа истраживача који су узели учешћа у том послу (Жупанић, Скок, Анастасијевић, Барада и др.), нарочите заслуге има Љ. Хауптман, који је, анализом неких недовољно запажених извештаја арапских путописаца, доказао постојање Беле Хрватске у Малој Пољској и Беле Србије у крајевима око Висле. У новије време значајан прилог проучавању Константинових вести дао је Б. Графенауер, тумачећи их утицајима хрватске народне традиције, као и традиције становника далматинских градова.

Поред списка DAI још неколико Константинових дела садрже вести о најстаријој историји Јужних Словена. Спис „De themaiibus”, који је настао у млађим царевим годинама (око 934), бави се описивањем административних јединица (тема) царства у X в., али се у њему налази доста података који се односе на знатно раније време, а преузети су од писаца V и VI в. Хијерокла и Стефана Византинца. Спис о темама садржи причу о опсади Дубровника од стране Арапа, која се налази и у DAI, као и неке податке о словенским племенима у области Стримона.

Најопширније Константиново дело је спис о церемонијама (De cerimoniis), настао вероватно после 952 г. Поред података о церемонијама на византиском двору, дело садржи низ драгоцених вести које не стоје у вези с његовим насловом. О Јужним Словенима налази се само неколико фрагментарних вести.

Биографију свог деде Василија I (867–886) Константин је написао око 950 г. То дело има све одлике панегиричког списка, који је требало да оправда Василијев насилни долазак на власт и да у што лошијем светлу претстави његовог претходника Михајла III. Цар је у почетку намеравао да напише биографије свих византиских владара, али је дао само животопис Василија. Поменути спис садржи вести о отпадању јужнословенских племена од византиске власти у првој половини IX в., затим о опсади Дубровника од стране Арапа и о обнови византиске власти под Василијем I у областима насељеним Јужним Словенима.

Употребљена издања: Constantine Porphyrogenitus De admhising imperio, ed. *Gy. Moravcsik*, english translation by *R. J. H. Jenkins*, Budapest 1949; Consantino Porfirogenito De themaiibus, ed. *A. Pertuai*, Città del Vaticano 1952; Constantini Porphyrogeniti De cerimoniis aulae byzantinae I–II, ed. *I. Reiskius*, Bonnae 1829–1830; Theophanes Continuatus, ed. *I. Bekkerus* Bonnae 1838.

Издања и преводи: Constantini Porphyrogeniae Imperatoris Opera, ed. *I. Meursius*, Lugduni Batavorum 1617; Imperium Ori-

¹² Најбољи преглед литературе до 1925 г. даје *Šišić*, Povjest 236–265.

entale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae... Opera et studio Domni Anselmi Banduri, Parisiis, Corpus Byzantinae Historiae XXXIII, 1711; Patrologia Graeca, ed. *J. P. Migne*, t. 112, c. 73—1445, t. 113, c. 64—140, 158—422; Constantini Imperatoris Porphyrogeniti De administrando imperio, ed. *J. Meursius*, Lugduni Batavorum 1611; Constantinus Porphyrogenitus De thematibus et De administrando imperio, ed. *J. Bekkerus*, Bonnae 1840; *L. F. Tafel*, Constantinus Porphyrogenitus De provinciis regni Byzantini, Tubingae 1846; Constantini Porphyrogeniti De cerimonüs aulae byzantinae I—II, ed. *H. Lelch et J. Reiske*, Lipsiae 1751—1754; *A. Vogt*, Constantini VII Porphyrogenete Le livre des ceremonies I—II (Livre I, chapitres 1—92), Paris 1935—1940.

Поред потпуних издања Константинових списа постоје издања која обухватају само делове важне за историју Јужних Словена: *Rački*, Documental, 264—419; *Vugu*, Slavonic Settlements; *C. Суанојевић—В. Ђоровић*, Одабрани извори за српску историју I, Београд 1921, 58—72.

Сва старија издања Константинових списа, закључно са Патрологијом Миња, имају, поред грчког оригинала, и латински превод текста. Најновије издање DAI које је припремио Моравчик садржи енглески превод. Недовршено издање De cerimonüs Фогта доноси француски превод. Остали важнији преводи: *Г. Ласкин*, Чтении в Имп. Обществѣ истории и древностиИ российских при Моск. Универ. I (188), Москва 1899 (руски); *Лашишев—Малицкии*, Известии визант. писателии о Северном Причерноморье I, Известии Госуд. Академии истории материалБноИ культурм 91, Москва—Ленинград 1934, 3—44 (руски); *N. Tomašić*, Život i dela cara Konstantina VII Porfyrogenita, Vjesnik zemaljskog arkiva 20 (1918) 1—91 (српскохрватски); *C. Суанојевић—В. Ђоровић*, Одабрани извори за српску историју I, Београд 1921, 58—72.

Важнија литература: *Rambaud*, Constantin Porphyrogénete. — *F. Hirsch*, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 175—302. — *Bury*, The treatise 517—557. — *Manojlović*, Studije, Rad 182 (1910) 1—65, 186 (1911) 35—184, 187 (1911) 1—32. — *Gy. Moravcsik*, Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ De administrando imperio, ΕΕΒΣ 7 (1930) 138—152. — *Gy. Moravcsik*, Τα συγγράμματα Κωνσταντίνου τ&υ Πορφυρογέννητου ἀπο γλωσσικῆς ἀπόψεως, Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini (Studi Bizantini e Neellenici 5), Roma 1939, 514—520. — *G. Kollias*, Ὁ κατὰρ Ἰωάννης Δούκας ἀντιγραφεὺς τοῦ cod. Par. Gr. 2009 De administrando imperio, ΕΕΒΣ 14 (1938) 300—305. — *Gy. Moravcsik*, L'edition critique du „De administrando imperio“, Byzantion 14 (1939) 153—160. — *Gy. Moravcsik*, Byzantinoturcica I. Die byzantinische Quellen der Geschichte der Türkenvölker², Berlin 1958, 356—393.

За вести о Србима и Хрватима из DAI: *Schafarik*, I—H. — *Dümmler* 353—429. — *F. Rački*, Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest srednjega vieka I. Konstantin Porfirogenita, Književ-

nik I (1864) 36—77. — *C. J. Jireček*, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters, Abhandlungen der Cl. für Philos., Geschichte und Philol. der königl. böhmischen Gesellschaft der Wiss. VI. Folge, Bd. 2, Prag 1879—1880 (српскохрватски превод: *Jireček*, Trgovački drumovi). — *Гроч*, Известин. — *F. Rački*, Scriptores rerum chroaticarum pred XII. stolećem, Rad JAZIU 51 (1880) 153—165. — *Rački*, Biela Hrvatska 141—189. — *Новаковић*, Српске области 1—151. — *Rački*, Hrvatska prije XII v. 63—140. — *Т. Флоринскии*, Константин ПорфиророднмВ как писателБ о К)жнБлх Славинах перед судом новейшеИ критики, Ж.М.Н.П. 214—215 (1881) 139—170, 300—322. — *С. Gro/*, Zur Kritik einer Stelle des Constantin Porphyrogenitus, Archiv für slavische Philologie 5 (1881) 390—397. — *F. Rački*, K- Grot i T. Florinskij o Konstantinu Bagrjanorodnom, Rad JAZIU 59 (1881) 201—218. — *Jagić*, Ein Kapitel 47—87. — *Klaić*, Hrvatska plemena 1—19. — *Jireček*, Die Romanen I. — *P. Skok*, Iz srpskohrvatske toponomastike, Južnoslovenski filolog 2 (1921) 311—318, 3 (1922—3) 72—77, 6 (1926—7) 65—95.—*županić*, Bela Srbija 1—14. — *Niederle*, Manuel I. — *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 86—127. — *šišić*, Povjest. — *Skok*, Kako bizantiski pisci 60—76, 161—196. — *Skok*, Ortsnamenstudien 213—244. — *Д. Анастасијевић*, Сеоба Срба и Хрвата, HE, IV, 118—124. — *Hauptmann*, Porijeklo stanovništva 17—24. — *Skok*, Dolazak. — *Hauptmann*, Kroaten 315—353. — *Hauptmann*, Seoba Hrvata i Srba 30—61. — *Skok*, Константинова Србица 243—284. — *Gregolre*, L'origine 88—118. — *ОсШрогорски*, Порфирогенитова хроника 24—29.— *Grafenauer*, Prilog kritici 1—56. — *M. Barada*, Hrvatska diaspora i Avari, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, 2 (1952) 7—17. — *D. Popović*, Prilozi čitanju i razumevanju raznih starina, Beograd 1957, 537—1226 (тумачења која даје Поповић за Константинове податке не заснивају се на критичком проучавању текста, нити на досадашњим резултатима стручне литературе).

СПИС О НАРОДИМА

I

29. О ДАЛМАЦИЈИ И СУСЕДНИМ ПЛЕМЕНИМА

Цар Диоклецијан је много волео земљу Далмацију¹ и зато је, доведши народ из Рима са њиховим породицама, населио њих у овој земљи Далмацији²; они беху названи Романима (Ῥωμαῖοι), јер су из Рима пресељени и тај назив носе све до данас⁸. Овај цар Диоклецијан подиже град (χάστρον) Сплит и у њему сазида палату која се не може ни речима ни пером описати, од чије некадашње велелепности стоје и до данас остаци, иако их је дуго време оштетило⁴.

¹ Римска провинција Далмација, основана 10 г. н е., поделом првобитне провинције Илирик на Панонију и Далмацију, обухватала је много шире географско подручје него средњовековна Далмација. Дуж морске обале она се простирала од реке Arse (Раше) у Истри до Lissus (Љеша) у Албанији, док је у континент задирала дубоко, обухватајући део Истре, данашње Хрватске, Србије, Босну и Херцеговину, Црну Гору и северни део Албаније. Уп. *Jireček*, *Trgovački drumovi* 8; *G. Novak*, *Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije*, *Nastavni vjesnik* 18 (1918) 6 si.; *B. Saria*, *Dalrnatia als spätantike Provinz*, *RE Suppl.-Bd. Vili*, 1956, с. 22—23. Због честе појаве имена Далмације од 449 г. у плуралном облику *M. Barada*, *Dalrnatia Superior*, *Rad JA71U 270* (1949) 93 si. претпоставља да је она пред пропаст царства била подељена на неколико делова, за које истиче да се не могу одредити. После Диоклецијанове административне реформе 297 г. одвојен је јужни део провинције Далмације као засебна провинција Превалитана (в. пр. 5).

² *Skok*, *Dolazak 175* сматра да у овој вести има нешто истине, јер је познато да су, поред Диоклецијана, и остали римски цареви слали, у тзв. дедукцијама, грађане из Италије у Далмацију.

³ Приликом освајања наших земаља од стране Словена, почетком VII в, старо романско становништво повукло се са једне стране у брдовите крајеве у унутрашњости, а с друге стране у градове на обали Јадранског Мора и на острва. Тиме су се створила два слоја романског становништва, приморски и континентални, Романи и Власи. Први су били у извесном додиру са романском културом у Италији, док су Власи, изоловани од осталог романског становништва, почели да губе свој језик. Њихова лична имена као и друштвено уређење носе потпуно словенски карактер; у јавном животу су говорили словенским, а у приватном романским језиком. Уп. *Skok*, *Dolazak 44*. Романско становништво у приморским градовима и на острвима, које Константин назива Романи (касније ће се они звати и Латини), постојало је непрекидно до краја средњег века, о чему сведоче романска лична имена у приморским градовима. Cf. *Jireček*, *Die Romanen I*, 23 sq. У току читаваог излагања о Србима и Хрватима, К. увек прави разлику између ових Романа и Византинаца које назива Ромеји — Ῥωμαῖοι.

⁴ Цар Диоклецијан није подигао Сплит, већ само палату у томе граду где је провео последње године живота. Сплит се спомиње много раније, већ у *Tabula Peutingeriana*. Cf. *Flass*, *Spalatum*, *RE II. Reihe. Bd. V*, 1259.

Желим да изразим захвалности професору др. Г. Осирогорском за свесрдну помоћ у шоку рада, као и доценти др. Ф. Баришићу који је иажљиво Прегледао превод и дао низ напомена.

Б. Ф.

Шта више, и град Диоклију (Διόκλεια), који сада држе Диоклицијани [Дукљани], исти цар Диоклецијан подиже, због чега су становници те земље названи Диоклицијанима (Δωκλιτῆται)⁶. Власт ових Романа протезала се до реке Дунава*. Једном приликом они [тј. Романи] желећи да пређу реку и упознају становнике с оне стране реке, прешавши нађоше словенска племена ненаоружана која се зваху и Авари (Ἰσλαβήναι ἀτινα καὶ Ἄβαρ<κ> ἐκαλοοντο)⁷. И нити су ови [Романи] оче-

⁵ Област Дукљана — Doclea (касније Зета и Црна Гора), одељена је административном реформом 297 г. од велике провинције Далмације и постала самостална управна Јединица — провинција Превалитана. О њеним границама нема јасних података, па је *Cons*, La province romaine de Dalmatie, Paris 1882, 299 претпоставља да је Превалитана обухватала према северу Црну Гору, део Херцеговине и Босну. *Barada*, Dalmatia Superlor 93 сматра да је сев.-западна граница Превалитане ишла линијом Будва — Дрина. Константиново извођење имена Diokletian < Diokletianus *Skok*, Kako blzanliski pisci 62 si. тумачи као етимолошку грешку: цар је старн назив Doklea претворио у Dioklea или Dioklia и довео га у везу са Diokletianus, па је и име становника области промењено у Diocletianl.

⁶ Овај податак јасно показује да је византиска власт допирала до Дунава.

⁷ Чесга је појава код византиских писаца да неколико племена, која заједнички нападају царство, називају једним именом, по људству које их је водило и повезивало у једну целину. Уп. *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 85. Словени у, почевши од краја 60-тих година VI в., заједно са Аварима нападали на византиске провинције на Балканском Полуострву. Ти заједнички напади трају до велике опсаде Цариграда 626 г. и неуспеха Авара у овом подухвату, после чега се центар аварске државе помера више према северу. Стога К., као и неки ранији и њему савремени писци, меша Словене и Аваре. Тако Јован Ефески каже: die sg. Avaren und die anderen Völker der Slaven. Cf. *F. Kos*, Gradivo za igodovlno Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana 1902, НО. Монемвасиска хроника из средине X в., као и писмо патријарха Николе цару Алексију I Комнину (1081—1118) говоре о дугом трајању (218 г.) аварске, тј. словенске власти на Пелопонезу. Уп. Византиски извори 1, 285—291; Ῥάλλη — Πόλη, Σύνταγμα τοῦ θεῖου καὶ ἱερῶν κανόνων V, Αθήναι f 1855, 72; *P. Charanls*, The Chronicle of Monemvasla and the Question of the Slavonic Settlements in Qreece, Dumbartou Oaks Papers 5 (1950) 149.

Заједнички напади Словена и Авара на Византију постављају и питање односа између ове две етничке групације. *J. Peisker*, Raširenje Slovena, Starohrvatska prosvjeta N. S. 1 (1927) 230 si., тврди да су Авари један од бројних народа који су покорили Словене; Словени су коњаничким Аварима служили као пешадија. Са извесним варијантама исто мишљење заступају: Станојевић II, 184—187; *II. Hauptmann*, Staroslovenska in staroslovenska „svoboda“, Poglavlje iz rovojnje znanosti, Čas 5 (1923) 3; *šišić*, Povjest 215 si. Аварским господством над Словенима *Hauptmann*, Kroaten 340, тумачи сеобу Хрвата, Срба и Дуљеба, који су побегли из својих првобитних области да би се ослободили аварске власти. Исто: *L. Hauptmann*, Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendant la seconde moitié du VIe siècle, Byzantion 4 (1927—28) 137—170. *J. Mal*, Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, Ljubljana 1939, 21, истиче да је аварска власт зависила од многих фактора, па је словенско становништво које се налазило у центру аварске државе у Панонији, било у јачем степену потчињено Аварима него оно у периферним областима и морало је да се бори са својим господарима против Византинца и Лангобарда. И по најновијем мишљењу аварска власт била је најјача у центру државе у Панонији, где су Авари становали незнатно прошарани другим становништвом (Словени, Романи итд.); око овог центра налазили су се други народи који су се бавили земљорадњом и међу којима су најзначајнији били Словени. Словени и Авари били су организовани у племенски савез у коме су Авари у извесном смислу имали доминирајућу улогу. Уп. *Grafenauer*, Nekaj vprašanj 111—123; Историја 75—78.

кивали да с оне стране реке има неких становника, нити они [Словени] да их има с ове. Пошто су Романи затекли ове Аваре • ненаоружане и неспремне за рат, нападну их, покупе плен и робље и врате се. И отада, створивши две смене, Романи смењиваху од Ускрса до Ускрса своју војску, тако да се на велику и свету суботу састајаху једни с другима, они који су се враћали из војних станица и они који су на ту дужност одлазили. И близу мора, испод истог града [Сплита] налази се град звани Салона (Σαλονα)⁸, велики као пола Цариграда⁹. У њему су се сви Романи сакупљали и оружали и покретали одатле и стизали су до клисуре, која је од истог града удаљена четири миље и која се до данас назива Клис¹⁰, јер затвара оне који одонуд долазе. И одатле су одлазили према реци [Дунаву]. Пошто је такво смењивање [војника] обављано много година, Словени с оне стране реке, који се и Аварима називају, заједнички се присете и рекну: „Ови Романи, прешавши и покупивши плен, од сада ће стално прелазити против нас и због тога ћемо удесити нешто против њих“. Тако се дакле Словени, односно Авари посаветоваше и када Романи једном пређоше, они им поставише заседу и, ступивши у борбу, победе их. И покупивши њихово оружје и заставе и преостале ратничке трофеје, напред речени Словени пређоше реку и стигоше близу клисуре. Тамошњи Романи их опазе и, видевши заставе и наоружање својих саплеменика, помисле да су то њихови сапламеници, те када горе споменути Словени стигоше до клисуре, пустише их да прођу. Пошто ови прођу, Романи одмах потисну и заузму напред споменути град Салону¹¹. И населивши се

⁸ Из овог податка се јасно види да је Солин већ престао да буде приморски град.

⁹ Податак о броју становништва Солина свакако није тачан, јер је византиска престоница била за средњовековне појмове огроман град са око 500 000 становника. Cf. *E. Stein*, Geschichte des spätromischen Reiches I, Wien 1928, 195, n. 6. Солин, који је био главни град римске провинције Далмације током читавог њеног постојања, први пут се спомиње 119 г. ст. ере, када је конзул Метел презимио у граду. За период II в. има података да је град имао 40—60000 становника. Највећи напредак град је доживео за време Диоклецијана (284—305), али нема савремених података о броју становништва. Уп. *G. Novak*, Isejska i rimska Salona, Rad JAZ1U 270 (1949) 69; *N. Vulić*, Salona, RE II, Reihe I, 2003—2006; *J. Модесцин*, Солин, HE IV, 272.

¹⁰ Тврђава Κλεισα је данашњи градић Клис, десет километара североисточно од Сплита. Подаци које доноси К. одговарају положају Клиса: удаљен је ОКО 4 миље од Солина, а може да послужи као згодан пролаз за одлазак војске у континент. *Skok*, Kako bizantiski pisci 76, претпоставља да цар име града доводи у везу са позајмицом познатом у свим балканским језицима κλεισούρα. Старо име Клиса потиче од claudere; самогласна промена u^>et последица је утицаја грчке речи κλειεῖν, због чега је настало clausura > clusura > клисура.

¹¹ Прича о паду Солина у руке Словена и Авара у основи је тачна, јер је град стварно разорен почетком VII в., после чега се више никада није подигао. Међутим, К-во излагање је свакако пропраћено легендарним детаљима узетим из «ародне традиције. Слична прича налази се код Томе Архиђакона, по коме су

тамо, после кратког времена почну пљачкати Романе који су живели у равници и по узвишенијим мбстима, униште их и завладају њиховим земљиштем¹². Остали Романи нађу спас

Солин заузели Готи, под Тотилом (de partibus Teutonie et Polonie); са њима је дошло седам или осам племена која су се населила у Хрватској. Cf. Historia Salonitana 24 sq. Томина прича је такође у основи тачна; он је вероватно негде нашао податке о ратовању Гота у Далмацији, па је то повезао са нападом Словена, не спомеиуши Аваре. *Dimmler* 10 сасвим одбацује Константинову причу, *noaJagić*, Ein Kapitel 57 sq., под притиском археолошких и историских података, прихвата да су ове вести, поред разних невероватних додатака, у основи тачне. *Jireček*, Die Romanen I, 27 sq. мисли да је извештај Томе Архиђакона јаснији и да пружа бољу слику о догађајима, док је по *Bury*-у, The treatise 556 историја словенско-аварског освајања Солина традиционална прича о Сплиту. *Grafenatier*, Prilog kritici 27—30 сматра да је традиција далматинских Романа у Сплиту послужила као извор за царев извештај о паду Солина. Што се тиче детаља о смењивању страже на Дунаву, *Orafenauer*, Nekaj vprašanj 75 претпоставља да је то била војска састављена од становника разних градова, чији је задатак био да брани границу на Дунаву; сасвим је природно да су се припадници те страже сакуиљали у Солину, једном од најважнијих градова на Балканском Полуострву.

Питање хронологије пада Солина чини посебан проблем. Напади Словена и Авара до краја VI в. углавном су се ограничавали на источне делове Балканског Полуострва. Год. 597 Авари шаљу војску која напада Далмацију и заузима град Вонке, који се налази вероватно у Босни, континенталном делу провинције Далмације (Византиски извори I, 121), те према томе приморски градови нису били још непосредно угрожени. Изгледа да се у њима, до почетка VII в., живот одвијао нормално. Cf. *Jireček*, Die Romanen I, 22 sq. Међутим, од почетка VII в., после доласка на власт цара Фоке (602—610), ситуација се на Балканском Полуострву сасвим мења, јер је војска пребачена на Исток за борбу против персиске инвазије, па балканске провинције остају незаштићене и отворене нападима Словена и Авара са севера. Епископ Јован из Никиу каже да су седме године Фокине владе византиске провинције пљачкане од варварских народа, да су градови разорени а становништво одведено као робље. Cf. Chronique de Jean, evzque de Nikiou, Texte ethnien public et traduit par H. Zotenberg, Paris 1883. 430 sq. Напади којима је била изложена читава балканска територија царства, нису мимоишли ни јадранско приморје, те у ово време долази свакако пад Солина и осталих византиских градова на јадранској обали. Terminus ante quem је 640—642 г, када папа Јован IV, пореклом из Далмације, шаље опата Мартина у приморске области да откупи хришћанске заробљенике од варвара и да спасе мошти солинских мученика. Cf. *Rački*, Documenta I, 277. *Jireček*, Die Romanen I, 25 ставља пад Солина у последње године Фокине владе. F. *Buš*, Süll' anno della disruzione di Salona, Bullettino di archeologia e storia dalmata 28 (1905) 275, 297 sq., сматра да пад Солина долази далеко пре мисије опата Мартина, јер су Словени већ 641 г. напали на италијанску обалу Јадранског Мора. Последњи надгробни споменик из Солина потиче из 612 г. и односи се на опатицу Јохану из Сирмиума која је вероватно дошла у Солин после 582 г.; према Булићу, Солин је разорен између 612 и 615 г. Исто: *Orafenauer*, Nekaj vprašanj 76; *Ostrogorsky* 76; Историја 85.

¹² Становништво приморских градова повукло се у два праца: према острвима и у неке градове на обали, а с друге стране у континентални појас близу обале (в. пр. 3). По царевим речима може се закључити да је романско становништво у појасу блиском обали нестало већ средином X в. Међутим, у изворима има података о постојању тога становништва до краја средњег века. *Jireček*, Die Romanen I, 39 sq. је за околину Дубровника у XIV—XV в. нашао девет влашких имена; у непосредној околини Задра у периоду XII—XV в. постоје такође влашка имена. Млетачки географ Неги наводи у Хрватској планински део уз Цетину, који је насељен крепким и здравим становништвом, у чијем се говору налази много латинских речи. У области Велебита налазимо у XV в. двојезичне пастирске Влахе, које су Франкопани, 1450—1480 г., делимично преселили на

у приморским градовима и држе их све до данас. Градови су: Котор (та Δεχάτερα), Рагуза (то Ραούσιν), Сплит (τὸ Ἀσπάλαθον), Трогир, (то Τετραγγοῦριν), Задар (та Διάδωρα)¹³, Арба¹⁴, Векла¹⁵, и Опсара¹⁶, чији се становници до данас називају Романи¹⁷.

острво Крк. Cf. *Jireček*, Die Romanen I, 40; *Skok*, Slavenstvo I, 14. Цар је вероватно добио погрешна обавештења да је у његово време било Романа само у приморским градовима, или је у питању слој романског становништва који се досле средине X в., потиснут од словенског елемента, померио из дубоких континенталних области ближе према мору. У К-во време тај процес није достигао своју завршну фазу, када ће се влашки пастири наћи сасвим близу обале.

¹³ Моравчик, који је припремио ново издање DAI, унео је у текст сасвим тачну исправку. Ранији издавачи, при набрајању приморских градова давали су следећи текст: ἀπὰ εἰσι γὰρ χάσι-ρα, то 'Ραούσιν, τὸ Ἀσπάλαθον, τὸ Τετραγγοῦριν, та Διάδωρα, ἢ Ἀρβη, ἢ Βέκλα καὶ та Ὀψαρα (De adm. imp. ed. Bonn. 128; *Bury*, Slavonic Settlements 10 sq.) Међутим, како се касније у појединачном описивању далматинских градова спомиње и Котор, Моравчик исправља почетак реченице у: ἀπὰ εἰσίν γὰ Δεχότερα ... (De adm. imp. с. 29, 50). Ово је утолико вероватније што се Котор налази на почетку далматинских градова који се спомињу идући од југа према северу.

¹⁴ Н' Ἀρβη је данашњи Раб. *Skok*, Ortsnamenstudien 216 и Slavenstvo I, 57 мисли да цар даје антички назив Arba у латинском локативу, као што Италијани и данас зову острво — Arbe.

¹⁵ За острво ἢ Βέκλα (данашњи Крк, антички Curicum), занимљиво је да се антички облик сачувао код Словена, док се назив из средине X в. сачувао код Италијана као Vekla. Векла је настало од придева vetus (civitas) — Стариград, што је често име за градове на нашем приморју. Cf. *Skok*, Ortsnamenstudien 216 и Slavenstvo I, 21 si.

¹⁶ Та Ὀψαρα је данашњи Црес. *Skok*, Ortsnamenstudien 216 sq. сматра да је облик Apsarum оставила антика у далматинском наречју, а да завршетак на α долази из италијанског језика, јер се у њему имена свих далматинских острва тако завршавају.

Пошто К. не каже да наведени називи обележавају острва, вероватно да су у питању градови на острвима. Врло је чест случај на далматинском приморју да главни град носи име острва, али је питање шта је од ова два назива старије. *Skok*, Slavenstvo I, 11 претпоставља да је име острва у већини случајева старије.

¹⁷ Набрајање градова и острва, где су се склонили Романи испред словенске опасности, врло је драгоцен за одређивање обима византиске провинције Далмације. Јаки градски зидови пружали су сигурно уточиште романским избеглицима. Међутим, током читавог средњег века извори говоре о двама групама становништва у приморју. Код византиско-франачког разграничавања у Далмацији 817 г., Ајнхардови анали и аводе да с једне стране стоје „Dalmatin et Romani“ а с друге „Slavi“. Cf. *Rački*, Documenta I, 317; *Jireček*, Die Romanen I, 44. Летопис попу Дукљанина 296, 302, говорећи о словенском краљу Свевладу, такође даје податке о постојању словенског и латинског становништва. Тома Архиђакон говори о повлачењу солинског становништва на суседна острва, али остаје само у границама најближе солинске околине. Cf. Historia Salonitana 28, 34. У путопису Харуна са Китра далматински градови се набрајају следећим редом: Asbalato, Sithagno, Raguca, Quataro, Antibaro, Dulugina, dessen Bevölkerung Ladiqis sind. Cf. *Marquart* 251; *Jireček*, Die Romanen I, 44. Међутим, поред чисто романских градова, на јадранској обали су постојали и словенски градови као: Биоград, Шибеник и насеља на местима некадашњих римских градова. *Jireček*, Die Romanen I, 93, sq. и P. *Skok*, O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike, Razprave IV, 1928, 1-42, доносе резултате испитивања према којима се романска лична имена у приморским градовима одржавају све до краја XV в., када су замењена словенским личним именима; један од главних начина

А од владе Ираклија, цара Ромеја (το βασιλεύς Τομαίων)¹⁸ — а на који начин биће испричано у поглављу о Хрватима и Србима — читава Далмација¹⁹ и племена око ње као Хрвати, Срби, Захумљани, Травуњани, Конављани, Дукљани и Неретљани који се називају и Пагани ^.^ (Χρωβάτοι, Σέρβλοι, Ζαχλοομοι, Τερβουνωτοα, Καναλίται, Διοκλητανοί και Άρεντανοί, bi και Παγανοί προσαγορευόμενοι ^***)²⁰. Пошто је царство Ромеја, због млиставости и неспособности тадашњих царева дошло до руба потпуне пропасти, а нарочито за Михајла Муцавог из Аморија (επί Μιχαήλ του έ Αμορίου του Τραυλοο)²¹, становници далматинских градова постадоше самостални, не покорављујући се ни цару Ромеја нити иком другом, па шта више и тамошња племена Хрвати и Срби и Захумљани и Травуњани и Конављани и Дукљани и Пагани, одвојивши се од царства Ромеја, постадоше самостални и независни, не покорављујући се никоме²². Ова племена, како кажу, немају архонте [тј. кнезове],

продирања словенског елемента били су бракови са романским градским становништвом. Али утицаји нису ишли само у једном правцу, јер су словенске масе у селима близу градова биле изложене утицајима културно јачег романског елемента, па су многи занатски и стручни изрази на нашем приморју романског порекла.

¹⁸ Титулу βασιλεύς византиски цареви носе званично од времена Ираклија (610—641), када је у духу опште јелинизације царства владару додељена ова стара грчка титула. Она ће остати у употреби све до краја византиске историје.

¹⁹ Пошто цар одваја околна племена од Далмације, свакако да има у виду узану територију византиске теме (в. пр. 22), која је обухватала свега неколико приморских градова и острва, где по К. станују Романи. Можда је одмах после освајања Далмације Византија задржала и неке градове у унутрашњости, које је ТОКОМ времена изгубила. Cf. *Jireček*, Die Romanen I, 30. *Saria*, Dalmatla 41 sq. и *Ферлуга*, Византиска управа 40, претпостављају да је византиски посед у Далмацији, пре Каролинга, био много већи него што описује К. око 948 г.

²⁰ Очигледно да реченица није завршена. У издању Бекера у грчком тексту није означена ова празнина, док је у латинском преводу место допуњено са: *dicloni Romanae se subtraxerunt* (De adm. imp. ed. Bonn. 128). С. *Grot*, Zur Kritik einer Stelle des Konstantin Porphyrogenitus, Archiv für slav. Philologie 5 (1881) 392 sq. исправно сматра да иза недовршене реченице треба да стоји: *δουλικώς εἶσιν ἵ»»»»τεΓεΓραμμένοι τ βασιλεῖ Ρομαίων*, тј. покорно су потчињени цару Ромеја. Исто: *Bury*, Slavonic Settlements 11, п. 2. Најновији издавач списа DAI оставио је наведено место празно, давши у критичком апарату допуне које су предлагане. Cf. De adm. Imp. с. 29, 58.

²¹ Михајло II (820—829) је оснивач амориске династије која је у Византији владала све до 867 г. У току његове владе Византија се налазила у независном положају, притиснута нападама спољних непријатеља и унутрашњим нередима. Арапи из Шпаније настављају са освајањем византиских упоришта на Средоземном Мору: 816 г. заузимају Египат, средином 20-тих година освајају Крит и почињу са освајањима на Сицилији. Упоредо са неуспесима у спољној политици царство страда и од унутрашњих немира. Устанак Томе Словена у Малој Азији 821—823 г., чији су учесници више од годину дана опседали Цариград, знатно је погоршао тешко стање царства.

²² У Vita Baslilii се каже да су јужнословенска племена (Хрвати, Срби, Захумљани, Травуњани, Конављани, Дукљани и Неретљани), отпала од византиске власти са време слабих царева из аморијске династије и да је такво стање трајало све до доласка Василија I на престо. Cf. Theoph. Cont. 288 sq. Оба податка.

већ само старце жупане (πλην ζουπάνους γέροντας)²³, на исти

из DAI и Vita Basilii, врло су важни за проблем постојања византиске власти на источној обали Јадранског Мора. Стварна византиска власт у извесној области постоји само уколико је та област организована као тема, на челу са стратегом, без тога услова нема чврсте византиске власти ни у Далмацији. Модерни историчари су већим делом сматрали да је тема Далмација основана после иропасти Равенског егзархата 751 г., када је Далмација претстављала једино византиско упориште на Јадрану. Cf. *Rambaud*, Constantln Porphyrogenete 472 sq.; *Šišić*, Povjest 295; *Lj. Karaman*, О роџцима srednjovjekovnog Splita до г. 800, Serta Hoffillerlana, Zagreb 1940, 430; *O. Novak*, Prošlost Dalmacije I, Zagreb 1944, 95; *Barada*, Dalmatla Superior 95. *J. Posedel*, Pitanje dalmatinskog temata u prvoj polovini IX stoljeća, Historijski zbornik 1—4 (1950) 218, ставља настанак теме Далмације у 841/2 г., непосредно после арапског упада у Јадранско Море. Коначно решење даје *J. Ферлуга*, Време постанка Теме Далмације, Зборник радова Филозофског факултета у Београду, књ. 3 (1954) 64 сл., по коме је тема Далмација настала свакако после доласка на престо цара Василија I (867 г.), када је почела да се обнавља византиска власт на Балканском Полуострву. Уп. *Ферлуга*, Византиска управа 68—86.

Међутим, иако је подигнута у ранг теме тек после 867 г., Далмација се и раније налазила у извесној зависности од Византије. О томе се налази податак у 30 глави DAI, где се каже „да је читава земља Далмације била заузета од Словена, само су градићи поред мора остали у рукама Равантинца“. Cf. De adm. imp. с. 30, 58—59. У доба несрећне Иринине владе (797—802) Франци заузимају већи део Далмације и 803 г. држе читаву територију између мора, Раше, Врбаса и Цетине. Уп. *Šišić*, Povjest 306 si. Мировним уговором у Ахену 812 г. дошли су далматински градови поново под Византију, па се 821 г. у Ајнхардовим аналма спомиње Јован префект Далмације који је свакако византиски функционер. Cf. *Rački*, Documenta I, 326; *Ферлуга*, Византиска управа 49 сл. Затим долази Константин податак о отпадању далматинских градова и јужнословенских племена од византиске власти, који није сасвим јасан, јер се у Тактикону Успенског (настао између 845 и 856 г.; уп. *Г. Осирогорски*, Време настанка Тактикона-Успенског и Таџикона Бенешевиха, Зборник радова Византолошког института САН, књ. 2, Београд 1953, 40—48) наводи архонт Далмације. Уп. *Ф. Усиенскии*, Византиоскан табелв о рангах, Известин руск. Археол. Инст. в К/поле 3 (1898) 124. То значи да је од владе Михајла II до доласка на власт Василија I 867 г. постојала нека празнина у византиској власти у Далмацији. Царева вест се не мора тако схватити да се отпадање градова десило баш за време Михајла II, јер се из ње види да је у питању дуг процес. Реченица „а нарочито за време Михајла из Аморија Муцавца — και ράλλοτα δε επί Μιχαήλ του έ Αμορίου του Τραυλοο“, односи се на претходну реченицу и служи као њена допуна; њоме је цар желео да истакне Михајла II као најгори пример у низу слабих владара у Цариграду. Према томе податак о отпадању градова не мора да се односи само на Михајла II, већ и на време пре и после њега, што се сасвим поклапа са општим скретањем интереса византиске спољне политике према Истоку, у току VIII и у првој половини IX в.

Ни вест о отпадању јужнословенских племена није јасна, јер о томе нема података у другим изворима. Хрвати су пре Михајла II пали под франачку власт и под њом су остали све до времена Василија I (в. пр. 91).

²³ Титула *αρχών* често се употребљава у византиским изворима у различитим значењима (уп. *J. Ферлуга*, Ниже војно-административне Јединице тематског уређења, Зборник радова Византолошког института САН, књ. 2, Београд 1953 90—92), а овде се свакако мисли на главаре, тј. кнезове. *Hauptmann*, Које су *sile*“ 171, сматра да се овде говори о старој словенској племенској организацији, у којој старешине родова или племена тј. жупани имају сасвим ограничену власт; касније ће та власт код јужнословенских племена бити замењена влашћу архоната-кнезова, који припадају једној одређеној породици.

начин као и остале Склавиније (Σκλαβηνία)²⁴. Шта више, већина ових Словена не покрсти се, него дуго времена остало некрштени²⁵. За Василија, христољубивог цара, пошаљу посланике тражећи и молећи да некрштене међу њима покрсти и да буду, као од почетка, потчињени царству Ромеја. Овај блажени и светле успомене цар, саслушавши их, посла царског претставника са свештеницима и покрсти све оне који се код напред речених племена затекоше некрштени²⁸, и после њиховог покрштавања постави им тада архонте, које су они хтели и изабрали, од рода од кога су они желели и волели. И отада до данас су архонти код њих из истих родова и не из неког другог²⁷. Пагани, који се на ромејском језику називају Арентани (Αρεντανοί), осталоше некрштени у непроходним и брдовитим крајевима. Јер реч Пагани на језику Словена значи некрштени. После тога и они, пославши посланике истом блажене успомене цару, затра-

²⁴ Из овог податка се види да Византинци под Склавинијама подразумевају прве словенске самосталне територије на читавом Балканском Полуострву.

²⁵ В. пр. 118.

²⁶ Исти податак налази се и у Vita Basilii. Cf. Theoph. Cont. 288. Василије је у току своје владе (867–886) предузимао енергичне мере да би обновио византиску власт у Јужној Италији и на Балканском Полуострву. Стабилизација прилика и обнова власти на Балкану уследиле су одмах после успешне интервенције под Дубровником (в. пр. 29). Cf. *IpoIII*, Известии 189; *Vogt*, Basile I, 307; *Šišić*, Povjest 346 si. Међутим, грешка је у томе што се претпостављало да су сва јужнословенска племена непосредно после интервенције под Дубровником дошла под византиску власт. Обновљање те власти спровођено је постепено, што се види из података неких савремених извора о племенама настањеним ближе обали; за племена у унутрашњости нема никаквих података. Непосредно после опсаде Дубровника, под Василијеву власт дошла су само племена настањена на јужном делу далматинске обале. Неретљани су остали слободни, па су 871 г. заробили папске легате који су се враћали са сабора у Цариграду (869–870) и одузели им саборску акта. На жалбу Лудвига II и папе, Василије I шаље флоту, под командом Никите Орифа, да казни Неретљане који тада и потпадају под византиску власт. Cf. *Rački*, Documenta I, 360 sq. Ни Хрвати нису тада били царски вазали, јер су 871 г. помагали Францима при опсади Барија (в. пр. 31). Међутим, у Хрватској су се прилике убрзо измениле, те је и она дошла под власт источног царства. После 875 г., за време борби између наследника Лудвига II, у Хрватској се јављају знаци делатности византиске странке. Год. 876 умире кнез Домагој и после двогодишње владе његових синова власт узима византиски штићеник Здеслав, из породице Трпимировића. Cf. *Rački*, Documenta I, 373; *Šišić*, Povjest 360. То је значило не само успостављање вазалног односа Хрватске према Византији, већ и враћање хрватске цркве, за кратко време, под јурисдикцију цариградске патријаршије. Византиски утицај у Хрватској није дуго трајао, јер је већ 879 г. Здеслав збачен и убијен од стране кнеза Бранимира. Cf. *Rački*, Documenta I, 374. Константинов податак о византиској власти у Хрватској свакако се односи на овај кратак период. У DAI се говори пре опсаде Дубровника о успостављању византиске власти на Балканском Полуострву, док се у Vita Basilii догађаји излажу исправним хронолошким редом: прво се говори о опсади града, па онда о поновом доласку јужнословенских племена под византиску власт.

²⁷ У с. 32, 30–145 цар даје детаљније податке о српским кнезовима (архонтима). О кнезовима осталих јужнословенских племена налазимо у DAI само леколико фрагментарних података.

жише да буду и они покрштени и он пославши [царске људе] покрсти и њих²⁸. Пошто држава Ромеја, као што напред рекосмо, због млитавости и неспособности тадашњих царева поче назадовати, становници далматинских градова постадоше самостални, не покоровајући се ни цару Ромеја нити иком другом. После извесног времена, за владе Василија светле и вечне успомене цара, дођоше из Африке Сарацени (Σαρακηνοί αὐτοῦ Αφρικής), Солдан и Сава и Калфис са 36 лађа и продру у Далмацију и опустоше град Будву (τὰ Βούτοβα) и град Рисан (ἢ Τώσσα) и град Котор доњи (τὸ κάστρον τὰ Δεκάτερα, τὸ κάτω). И дођоше до града Рагузе [тј. Дубровника] и опседаху га 15 месеци. Налазећи се тада у нужди, Рагужани обрате се Василију. вечне успомене цару Ромеја, говорећи њему овако: „Смилуј се нама и не допусти да будемо убијени од оних који одбацују Христа“. Цар, сажаливши се, посла патриција Никиту, друнгарија флоте, коме је надимак Ориф (τὸν πατριχιὸν Νικήτα, δρουγγάριον τοῦ πλωίμου, δὺ τὸ ἐπίκλην Ὁρούρας), 40 бродова. Чувши да патриције, друнгарије флоте, стиже са флотом, Сарацени напусте Рагузу и побегну и преплове у Лангобардију (Λαν-ουβαρδία) и опседну град Бари (τὸ κάστρον Βαρέως) и заузму га. Тада Солдан, саградивши тамо палату владаше 40 година целом Лангобардијом све до Рима²⁹. Цар због тога разлога

²⁸ Вест о каснијем покрштавању Неретљана свакако одговара истини. Cf. *Vogt*, Basile I, 307; *Јуречек-Радонић*, I 91. Год. 834 неки неретљански посланик ишао је у Млетке да склопи мир, којом је приликом и примио хришћанство (*Rački*, Documenta I, 344), али ова вест о појединачном покрштавању не мора да значи да је читаво племе, или бар његов већи део, било покрштено. По *Skoku*, Како b'zantski pisci 68, п. 19, трагови словенске митологије у топономастици крајева јужно од Сплита, сведоче о дугом одржавању паганске вере код Неретљана.

²⁹ Прича о опсади Дубровника од стране Арапа налази се у Vita Basilii и у De thematibus, са ТОМ разликом што се каже да је напад почео за време Михајла III (842-867), а да су дубровачки посланици затекли на престолу Василија I. Cf. Theoph. Cont. 289 sq.; De thematibus, ed. *Pertusi*, 97. Летопис попа Дукљанина 318 говори о нападима Арапа са Сицилије на приморске градове у Далмацији, чије се становништво повукло у брдовите крајеве. По К. опсада Дубровника претходи заузимању Барија, ма да је овај град заузет од стране Арапа још 841 г.; на крају извештаја стоји да су Арапи владали у Барију 40 година, а познато је да град осваја Лудвиг II већ 871 г. Наведене нејасности извештаја изазвале су различита мишљења историчара. *Dämmler* 49 sq. претпоставља да је опсада Дубровника извршена 840 г., после чега су Арапи заузели Бари. Исто: *IpoIII*, Известил 134, 138; *Marquart* 248. Пошто цар везује догађај за владу Василија I, *Bury*, The treatise 547 sq. сматра да се ради о две опсаде: 847/8 г. за време Михајла III и 866/7 г. *G. Manojlović*, Jadransko pomorje IX stoljeća u svijetlu istočno-rimske (bizantske) povijesti, Rad JAZU 150 (1902) 65 si. раздваја Константинов извештај на два дела: 841 г. арапски вођа Калфис разорио је Будву, Рисан и Котор, а неко други је 867 г. извршио 15-то месечну опсаду Дубровника. Исто: *Šišić*, Povjest 329, 346, Међутим, у Константиновом излагању заузимање Барија треба одвојити од опсаде Дубровника. Уп. *Јуречек-Радонић*, I 112. Погрешно везивање ова два догађаја последица је чињенице да су напад и опсаду извршили Арапи из Барија, који су се после неуспеха вратили у своју

посла посланике Лудвигу, краљу Франачке, и римском папи да се као савезници придруже војсци коју је цар послао⁸⁰. Краљ и папа, приставши на царев захтев, дођоше обојица са великом силом и придруживши се војсци коју је цар послао, заједно са Хрватом и Србином и Захумљанином и Травуњанима и Конављанима и Рагужанима, са свима из градова Далмације (сви они беху присутни по царевој заповести)³¹

базу. Да цар-писац има донекле јасну претставу о времену када су Арапи заузели Бари, види се из податка да је њихова власт овде трајала 40 година; Арапи су држали Бари од 841—871 г. С друге стране, две чињенице говоре да је опсада Дубровника морала бити 866/7 г.: К. у све три верзије свога извештаја везује опсаду са почетком Василијеве владе, а командант византиске флоте Никита Ориф, који је послат у помоћ граду, води убрзо после тога експедицију против Неретљана (в. пр. 26) и учествује као заповедник византиске флоте у опсади Барија (в. пр. 31). Од тројице арапских вођа у акцији против далматинских градова, Калфис и Сава припадају времену око 840/1 г., док је Солдан заповедник Барија у време опсаде Дубровника Cf. F. Hirsch, Byzantinische Studien, Leipzig 1876, 255. Царево погрешно спајање заузимања Барија са опсадом Дубровника, изазвало је и повезивање споменутих личности.

Прецизнију хронологију самог догађаја даје А. А. Василев, Византин и Араби II, С. Петербург 1902, 14 сл., сматрајући да је опсада почела за време Мијајла III 866 г., да је дубровачко посланство стигло у Цариград свакако после Михајловог убиства 24 септембра 867 г. и да је Василије I послао флоту почетком 868 г.

» Према Chron. Sal., M. O. N. SS. III, с. 107, 521, Лудвиг II је први упутио посланике у Цариград да тражи помоћ у флоти, па је Василије одмах послао бродове под командом патриција Георгија. *Ipoll.* Известин 139 даје предност подацима Салернске хронике, истичући да је Лудвигу, због озбиљне арапске опасности, била потребна византиска помоћ. Напротив С. *Harnack*, Die Beziehungen des fränkisch-italischen zu dem byzantinischen Reiche unter der Regierung Karls des Grossen und der späteren Kaiser Karolingischen Stammes, Qöttingen 1880, 77, n. 3, мисли да је иницијатива за савез могла да потекне само од Василија I. Такво мишљење заступа и J. *Oay*, L'Italie meridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands 867—1071, Paris 1904, 99 sq., одбацујући податке Салернске хронике са мотивацијом да су засновани на рђаво репродукованом писму Лудвига II Василију I. *Vogt*, Basile I, 318 sq., дели преговоре у две етапе: пре пада Барија у руке Франака, када је иницијатива била на страни Василија, и после 2 фебруара 871 г., када је Лудвиг II, заузевши Бари, тражио савез са Византијом, без чије флоте није могао да освоји Тарент, важно арапско упориште у Јужној Италији. Вероватно да је почетна иницијатива за преговоре потекла од Василија. Подласку на власт он је збацио патријарха Фотија, који се налазио у оштром сукобу с Римом, да би успоставио односе с куријом. То је само једна страна Василијеве западне политике; друга страна би била иницијатива за преговоре о савезу са Лудвигом II и поновна појава византиске војске у Јужној Италији.

³¹ Ови подаци, који се налазе и у биографији Василија I — само без појединачног набрајања јужнословенских племена (Cf. Theoph. Cont. 292 sq.) — врло су драгоцени за упознавање тока успостављања византиске власти на Балканском Полуострву. Међу племенима која су пошла на позив Василија као помоћне трупе у Италију, К. помиње и Хрвате, ма да су они дошли под византиску власт тек 878 г. (в. пр. 26). Хрвати су узели учешћа у опсади Барија, али на заповест Лудвига II, чији су вазали и били. У писму Лудвига II из 871 г. каже се да су у опсади учествовали „Sclaveni nostri” са својим бродовима; то су били припадници оних Јужнословенских племена која су се још налазила под франачком влашћу. Cf. *Racki*, Documenta I, 356 sq. На основу тога *Harnack*, Die Beziehungen 79, погрешно закључује да су сва јужнословенска племена учествовала

и пређоше у Лангобардију и опседну град Бари и заузму га⁸².

Треба знати да хрватске и остале словенске архонте (Σκλαβάρχοντες)³³ становници града Рагузе превезоше на својим бродовима у Лангобардију³⁴.

Солдана и осШале заробљене Сарацене краљ Лудвиг је довео у Каиуу и Беневени, добро иосШуцајући са њима. МеђуШим, лукави Солдан је усиео да добро смишленим иширигама иокрене незадовољшво месних архонаша ПроШив краља; иосле иоврашка из једног лова краљ је наишао на Побуну архонаша који су узели власиш у граду и нису хшели да га иусише унушра. Лудвиг је убрзо оШишао у Франачку, а иобуњени архонши су иреговарали са Солданом о шоме како да га награде за учињене иријашељске савеше, али је араиски вођа у међувремену иочео оисаду града. АрхонШи су ирво иослали иосланике Лудвигу молећи га да им ионово Помогне у борби ирошиш Араиа. Међушим, како се краљ није одазвао њиховој молби, иослали су иосланика у Цараград да Шражи иомоћ од ромејског цара. Посланик се враћао са иовољним весшима о скором доласку визанШиске војске, али буде заробљен од Солданових л>уди, који су у међувремену сазнали за шо иослансшво. Солдан је ирешњама наше-рао заробљеног иосланика да дође до зидова града и да оисађенима саиошши да се одмах иредају, иошшо неће сшићи никаква иомоћ од

као франачки вазали у опсади Барија. Са своје стране Византинци су 869 г., на молбу Лудвига II, послали под Бари флоту од 400 бродова, али пошто су Франци привремено напустили опсаду града, флота се повукла у Коринт (Hincmarl Remensis Annales, M. ö. N. SS. I, 485). *Gay*, L'Italie 95, сматра да се ради о главној византиској флоти, чији је командант био Никита Ориф. Када је византиска флота, после успешне интервенције под Дубровником, кретала под Бари, свакако да је Никита Ориф тражио да пођу као помоћ и припадници околних словенских племена. Cf. *Gay*, L'Italie 94. У саставу византиске флоте налазило се: „бродовље далматинских градова и помоћне чете Словена са Јужног Приморја”. Уп. Историја 177. Карактеристично је да К. при набрајању племена која су ишла под Бари не спомине Неретљане, који су пали под византиску власт тек 871 г. (в. пр. 26).

¹² Византинци и Франци нису заједно заузели Бари, јер се византиска флота убрзо по доласку под град повукла у Коринт (в. пр. 31). Међутим, Лудвиг II се враћа и успева да заузме град 2 фебруара 871 г., задржавши га до своје смрти 875 г., када је припао Византији. Cf. *Gay*, L'Italie 101—110.

⁸³ За назив Σκλαβάρχοντες, који се једино овде налази у DAI, *Hauptmann*, Kroatien 339, тврди да означава освајачко племство које стоји над словенском масом, а које сачињавају Хрвати (на територији коју поп Дукљанин назива Црвена Хрватска) и Срби (у осталим јужнословенским областима). Исто: *Hauptmann*, Seoba Hrvata i Srba 48. Уз исправну корекцију текста да не треба превести „Хрвате и друге словенске архонте”, већ „хрватске и друге словенске архонте”, *Grafenauer*, Prilog kritici 51 sl., сматра да се ради само о кнезовима Хрвата и осталих словенских племена, за која К. није нашао за потребно да их наводи. Уп. *B. Grafenauer*, Sklabarhontes = gospodarji »Slovanov” ali „slovanski knezovi”, Zgodovinski časopis 9 (1955) 208—219.

⁸⁴ Ова податак, који се налази и у биографији Василија I (Theoph. Cont. AM), јасно сведочи да су становници Дубровника већ имали своје бродове на којима су прешли у Италију. То су прве вести о почещима флоте у овом граду.

ромејског цара. Дошавши до градских зидина, исланик је својим суграђанима дао сасвим суороШну иоруку: да се никако не предају, јер сваког ШренуШка Шреба да сШигне очекивана иомоћ. Због Шога је одмах убијен од Солдачових људи. Чувши за ову сшвар, а иознавајући јачину ромејске војске, Солдан се Повукао у своје земље. ОШада су сШановници Каиуе и Беневениа иод ромејском влашћу и имају од Шога велике користи.

Град Рагуза се не зове Рагуза на ромејском језику, већ пошто се налази на стрмој литици, а литица се каже ромејски λαο, беху названи по томе Лаусани (Λαουσαίοι), наиме они који су настањени на стрмој литици. Према општој навици, која често квари имена заменом слова, промени се назив и они се назваше Рагужанима (Ῥαούσαῖοι)⁸⁵. Ови исти Рагужани некад давно држали су град звани Епидавр (Ἐπίταυρα)⁸⁶, и после тога, када су Словени освојили остале градове у покрајини (ἐν τῷ Οἰματί)³⁷, би освојен и тај град, те једни беху убијени, други заробљени, а неки, успевши да побегну и да се спасу, населише се на стеновитом месту на коме се сада управо налази град. Они га саграде најпре као мали град, а после тога опет као већи, а после тога прошире му бедем, добивши тако град који им омогућује да се постепено шире и множе³⁸. Међу онима који су се преселили у Рагузу

³⁵ Иста наивна етимологија настанка имена 'Ῥαούσαῖον (Дубровни*) налази се и у Летопису попа Дукљанина 319 sq., са додатком да су Словени назвали град Дубровник — Dubrovnik, тј. шумски, јер су они који су га саградили дошли из шума. Cf. Jireček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters, Wien 1899, 7, сматра да име 'Ῥαούσαῖον—Ragusium потиче из илирског времена, указујући на истоимену средњовековну општину на Сицилији. У средњовековној топономастици Дубровника има доста назива насталих од речи lau (labes, laue, Mecalave итд.). Cf. Jireček, Trgovački drumovi 20 si.; Vilari, The Republic of Ragusa, an Episode of the Turkish Conquest, London 1904, 18. Цару су ови називи били познати, па их је погрешно дивео у везу са илирским Rausium, Ragusium, како се звало мало острво на коме су се Епидаврани населили Cf. Skok, Kako bizantiski pisci 74; Исидор, Les origines de Raguse, Slavia 10 (1931) 449–459.

⁸³ Епидавр је данашњи Цватат, око 15 км. југоисточно од Дубровника. Град је вероватно био још грчка колонија, али се први пут спомиње тек 17 г.н.е. За време римске управе у нашим крајевима био је важно административно средиште. Cf. C. Patsch, Epidaurus, RE I!, с. 53.

³⁷ Израз ἐν τῷ ὀίματι не значи да се ради о теми — војно-административној јединици, пошто је познато да у време пада Епидавра, почетком VII в., тематска организација није постојала. У DA1 K. се „служи старим изворима, али врло често, ако не и увек, новом терминологијом“, те зато реч тема употребљава често у смислу провинција, област, што је и овде случај. Уп. Ферлуга, Византиска управа 80 сл.

⁸⁸ Исте податке о паду Епидавра доносе Летопис попа Дукљанина 318 sq. и Historia Salonitana 30, само што не спомињу становнике Солина који су пребегли у Дубровник. Постојање ове приче у три независна извора говори у прилог тези да је она узета из народне традиције, која је тачно забележма да су далматински градови, међу којима и Епидавр, разорени од Словена и Авара, почетком VII в. Епидавр се последњи пут спомиње у писмима папе Гргура I која се односе на Флоренција епископа града: једно писмо је од октобра 592, а друго

су ови: Григорије, Арсафије, Викторин, Виталије, Валентин архијакон, Валентин отац протоспатара Стефана (Γρηγόριος, Ἀρσάφιος, Βικτωρίνος, Βιτάλιος, Βαλεντίνος ὁ ἀρχιδιάκων, Βαλεντίνος, ὁ πατήρ τοῦ πρωτοσπαθάρου Στεφάνου)³⁹. А откад се они из Салоне преселише у Рагузу до данас има 500 година, а сада имамо VII индикт 6457 године⁴⁰. У истом граду, у храму светог Стефана који је у средини града, почива свети Панкратије⁴¹.

Град Сплит, што значи мала палата (παλάτιον μικρὸν ἐρημνεύεται), сагради цар Диоклецијан⁴²; држао га је као кућу за

од децембра 597 г. Cf. Rački, Documenta I, 240, 249 Међутим, град је постојао још почетком VII в., јер се налази византиских новаца протежу до владе цара Фоке (602—610). Cf. Patsch, Epidaurus с. 53. Пад Епидавра у руке Словена и Авара Jireček, Trgovački drumovi 20, повезује са разорењем Солина и ставља у прве године Фокине владе. Исто: СШанојевућ, II 12. Villari, The Republik of Ragusa 17, сасвим неосновано даје 656 г., као датум пада Епидавра. Највероватније да је град разорен у време пропасти Солина око 614 г. Уп. Šišić, Povjest 441; Историја 577. Први спомен Дубровника налазимо код Равенског географа (Geogr. Rav. IV ed. Finders et Partley, Berlin 1860, 208). Арапски путописац Харун са Китра каже да је град Дубровник — Ragusa удаљен 30 миља од Стона. Cf. Marquart 251. Летопис попа Дукљанина 306 у набрајању приморских градова спомиње: et Epitaurum quod nunc dicitur Ragusium.

³⁹ По мишљењу A. Pavla, Cara Konstantina Porfirogenita „De adminlstrando imperio“ glave 29—36, Zagreb 1906, 25, ово место је каснија глоса која је убачена у текст тек у XIII или XIV в. и односи се на Сплит. За титулу протоспатара (Стефан), која није постајала у време оснивања Дубровника, Bury, The treatise 556, п. 3 сматра „да је свакако анахронизам а не погрешка“.

⁴⁰ На основу овог податка добија се 449 г., као датум пада Солина у руке Словена и Авара, што свакако није тачно. Bury, The treatise 556, претпоставља да је ова година производ дубровачке традиције која је догађај спојила са нападом Атиле, док Niederle, Manuel I, 60, мисли да је цар помешао напад Гота из 449 г. са заузимањем Солина почетком VII в. Највероватније је да је дата година резултат грешке каснијег преписивача. Међутим, значај овог хронолошког податка је у томе што јасно одређује време састављања 29 главе DAI, седмог индикта 948/9 г. (в. Увод).

⁴¹ Култ св. Стефана Првомученика био је врло раширен у Византији и његове цркве по бројне по свим провинцијама Источног царства, па их је било и у Далмацији. Cf. Jireček, Die Romanen I, 53 sq. Црква Св. Стефана, која се по царевим подацима, налазила у средини града, заузимала је ТОКОМ читавог средњег века важно место у дубровачкој традицији. Уп. F. Šišić, O hrvatskoj kraljici Margareti, Dubrovnik 1929. Међу рушевинама цркве из XI и XII в. у дворишту дубровачке богословије, постоје остаци једне мање цркве, која се вероватно и спомиње у DAI. Уп. II. Kazaman, Iskopine u Sv. Stjepanu, dodatak raspravi F. Šišića o hrvatskoj kraljici Margareti, Dubrovnik 1929, 58—62.

⁴² Од средњовековних писаца Сплит, као Spalatum, први спомиње Равенски географ (Geogr. Rav. IV, V, ed. Finders et Partley, 209, 380). У путопису Харуна са Китра град се спомиње као Asbalate, а у Идризијевом итинеријуму као Spalato. Cf. Marquart, 251, 253. Летопис попа Дукљанина 300, наводи у опису приморских градова Сплит-Spalatum.

Један део старијих историчара повео се донекле за Константиновом етимологијом, доводећи име Сплита у везу са palatiura. Уп. IpoIII, Известин 53; N. Nodilo, Historija srednjeg vijeka III, Zagreb 1903, 312, п. 3; J. B. Bury, A History of the Later Roman Empire II, London 1912, 277. Ову етимологију напушта Jelić, Vođa po Spljetu I Solinu, Zadar 1894, 44 si., истичући да име града није гласило Spalato, већ Aspalato,

становане и унутра подиже двор и палату од којих је већи део порушен⁴³. Сачувало се до данас мало, од тога епископија и храм светог Дујма (Δύμνος)⁴⁴, у коме почива исти свети Дујам, а то беше гробница истог цара Диоклецијана. Испод овог [града] су засвођене просторије, које су служиле као затвор, у које је он затварао свирепо мучене светитеље. Почива у том граду и свети Анастасије*⁵.

Зид овог града није саграђен од цигала, нити помоћу малтера, него од каменних тесаника, дужине једног хвата а често и до два и ширине до једног хвата, и они се склапају и међусобно повезују жељезом, које је заливано оловом. Постоје у томе граду и бројни стубови са украшеним горњим деловима. Цар Диоклецијан одлучи да на њима подигне засвођене просторије и читав град покрије, и своју палату и све зграде да изгради изнад засвођених просторија двоспратне и троспратне и тако покрије мали део истог града, Зид овог града није окружен ни бедемом ни кулама, него једино високим зидовима и отворима за стреле⁴⁶.

Град Трогир је мало острво у мору, са копном повезано као мост врло уским земљоузом, којим становници прелазе у сам град. Трогир се зове, јер је само острво мало као

како је сачувано код К., што се може тумачити као кра] богат смоквом — смоквородан. *P. Skok*, *Ime grada Splita, Spalato* 1916, 6—9, упозорава на три елемента који говоре против извођења Spalato < palatlum: почетно слово s у речи Spalato кога у palatiura нема, необично премештање акцента од palatlum на Spalato и појава гласа / у Spalato уместо /l/ у palatlum. У новије време *P. Skok*, *Postanak Splita, Anali Historijskog Instituta I, Dubrovnik* 1952, 23 si., детаљном анализом топомастике градске територије, доказује да се Сплит налазио између два имања, а како су у Далмацији имена малих комада земље често у вези са називима биљака, то је и овде Spalato настало од имена биљке ασπάλαθος. Aspalathos је трновита биљка распрострањена на територији читавог далматинског приморја, чије име постоји у средњовековном Сплиту као латински деминутив са наставком —eolus. *Сi. Skok*, *Kako bizantiski pisci* 74 si.; *Исци*, *Ortsnamenstudien* 215.

⁴³ Ово потврђује да је К. писао и на основу савремених извештаја које је добијао из унутрашњости царства.

⁴⁴ У Сплиту постоји црква св. Дујма, заштитника града, чије су мошти, према легенди, становници Сплита пренели из Солина и сахранили у своме граду. За легенду в. *Historia Salonitana* 93 sq.; *Račkl*, *Documenta* I, 288 sq.; *Šišić*, *Povjest* 291—293.

⁴⁵ Св. Анастасије је солински мученик, чије су мошти, према легенди, пренете у Сплит и сахрањене у цркви св. Дујма (в. пр. 44).

⁴⁶ Опис Диоклецијанове палате вероватно је дат на основу неког старијег извештаја, јер цар сам каже да се у његово време већи део грађевине налазио у рушевинама. На основу детаљног описа може се закључити да је цар имао добре и прецизне податке о Диоклецијановој палати. Уп. *Трош*, *Известин* 59; *Ф. Флорински*, *Константин Порфирородни* как писател о гожних славних перед судом новеошеИ критики, *Ж. М. Н. П.* 213 (1881) 152 сл.

краставац (ἀγγούριον)⁴⁷. У истом граду почива свети Лаврентије архиђакон⁴⁸.

Град Котор значи на језику Ромеја сужено и стиснуто, зато што море улази као уски језик до 15 и 20 миља и на крају мора је град⁴⁹. Уоколо овог града су висока брда, тако да се сунце види само лети у подне, а зими никада. У истом граду почива свети Трифун (Τρύφων) који сигурно лечи сваку болест, а нарочито оне који пате од гушења плућа; храм његов је засвођен⁵⁰.

Град Задар зове се на језику Ромеја „ίάμ ερα“, што значи „већ беше“; наиме, када је Рим основан овај град је већ био пре тога основан. Град је велики. Обично га зову Диадора (Διάδωρα)⁵¹. У истом граду почива тело свете

⁴⁷ Идризи у своме итинерарију од Сплита до Кварнерског залива спомиње Трогир — Traguris, Targuri, за који каже да је 6 миља удаљен од Сплита. *Сf. Marquart* 253. Описујући приморске области Летопис попа Дукљанина 306, наводи после Сплита Tragurium. *А. Mayer*, *Studije iz toponomastike rimske provincije Dalmacije, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 50(1928—29) 110—114, преводи назив Tragurium ђа „козји брег“, јер слог trag- потиче од грчке речи τράγος (јарац), а суфикс -urium долази уместо грчке именице ορός (брдо) и јавља се често у грчким топонимима; у близини града, између Трогира и Солина, постоји брдо које се зове Козјак. *Skok*, *Kako bizantiski pisci* 75 и *Ortsnamenstudien* 215 sq., сматра да је реч ἀγγούριον могла да продре у словенске језике и да се употребљава и у Далмацији; можда је већ становништво довело ову реч у везу са именом града, а цар је додао само почетни слог те- да би реч звучала више грчки.

⁴⁸ Мошти св. Лаврентија сахрањене су у Риму, одакле нису никада пренесене. Црква св. Лаврентија у Трогиру, спомиње се први пут у једној повељи из времена око 1111 г. Уп. *Šišić*, *Povjest* 444. Поред Трогира, цркве св. Лаврентија налазиле су се још у околини Задра и у Солину. *Сf. Jireček*, *Die Romanen* I, 53.

⁴⁹ Арапски путописац Харун са Китра у своме итинерарију до Сплита, спомиње Котор — Qatara, Qadaro, на 30 миља од Дубровника. *Сf. Marquart*, 251. Летопис попа Дукљанина 306, наводи Котор — Escatarum као црквено-административну област потчињену солинској митрополији. О етимологији имена града *Skok*, *Kako bizantiski pisci* 73 и *Ortsnamenstudien* 216, долази до следећих закључака: почетни слог de- одговара латинском слогу de, а глас e уместо a (према Gataro) јавља се у изговору тамошњих Романа; цар је био добро упознат са положајем града, па је, растављајући облик Δεχάτερα на предлог de- и Кагерс, други део назива лако идентификовао са латинским Catena, јер пред Котором постоји теснац који се зове Catene—вериге.

⁵⁰ Св. Трифун је мученик из Никеје из времена цара Деција (249—251). Припадници которске властеле, на челу са Андријом Сараценисом, откупили су око 809 г његове мошти од млетачких трговаца. *Сf. Jireček*, *Die Romanen* I, 56; *Т. Сирашимировић*, *О прошлости и неимарству Боке Которске, Споменик САН* 28 (1895) 17; *И. Синдик*, *Комунално уређење града Котора од друге половине XII до почетка XV в.*, Београд 1950, 15. Црква св. Трифуна, коју спомиње К., била је саграђена на кружној основи у византиско-лангобардском стилу. Од те грађевине су сачувани само делови плетене орнаментике и део циборија, нађени приликом оправке садашње цркве. Уп. *Н. Луковић*, *Бока Которска, Цетиње* 1950, 40 сл.; *П. Фисковић*, *О уметничким споменицима града Котора, Споменик САН* 103 (1953) 73.

⁵¹ Идризи наводи у опису пута од Сплита до Кварнера, између осталих градова и Задар — Zara. *Сf. Marquart* 253. Међу приморским градовима Летопис лоп Дукљанина 306, такође спомиње Задар — Jadera. По *Skoku*, *Kako bizantiski pisci* 75 и *Ortsnamenstudien* 216, почетни слог dl- у облику Διάδωρα долази уместо *слога ja- (као у имену познате задарске породице (Majus > Madius), а цареву

Анастасије⁵² девице, ћерке Евстатија који је у оно време царевао, и свети Хрисогон монах и мученик и његови свети ланци⁶³. Храм свете Анастасије је базилика, сличан храму Халкопратеја, са зеленим и белим стубовима, сав живописан старим сликама; његов под је од дивног мозаика⁶⁴. Близу њега је други засвођен храм света Тројица и изнад овог храма је опет други храм као трифориум, такође засвођен у који се улазило преко спиралних степеница⁵⁵.

Под управом Далмације су острва до Беневента (Βενέ-βενδος)⁵⁶, густа и многобројна, тако да се бродови тамо никада не плаше буре. Међу овим острвима је град Векла⁵⁷

писање имена града, које се не среће у другим изворима, можда је последица превода словенског назива Задар (33=δία+Α3ρ=δωρον). Константинова етимологија почива на античком облику Јадера, у који је уметнут самогласник ω (између δ и ρ), да би се означио словенски полуглас у изговору имена овог града.

⁵² Св. Анастасија, мученица из Сирмиума, сахрањена је 458 г. у Цариграду. Cf. Theophanes I, ed. *De Boor*, Lipsiae 1885, 111. О преносу њених моштију из Цариграда у Задар постоји локална прича да су франачки посланици, млетачки дукс Беато и задарски епископ Донат, ишли у Цариград и да су, после успешно завршене мисије, добили мошти св. Анастасије које су пренели у Задар. Оне су положене у цркву св. Петра, која је, за разлику од цркве у Цариграду, названа друга црква св. Анастасије (*Rački*, Documenta I, 306 sq., који даје и 804 г. као датум догађаја). *G. Manojlović*, О години „Prijenosa sv. Anastasije” у *Zadar*, *Vjesnik zemaljskog arkiva* 3 (1901) 107-113, даје као хронологију 807 г., када је млетачки дукс Беато ишао једини пут у Цариград и када је могао да му се прикључи и епископ Донат. Исто: *Jireček*, *Die Romanen* I, 51. Вероватније је да је после успешних операција византиске флоте 807 и 809 г. и успостављања византиске власти на далматинској обали, Задар добио од цара Нићифора I (802—811) овај поклон. Уп. *Šišić*, *Povjest* 309 si. Податак о цару Евстатију нема никакве стварне основе.

⁵³ Св. Хрисогон је мученик из Фригије из времена цара Диоклецијанаг његове мошти су половином VII в. пренете из Аквилеје у Задар. Св. Хрисогон је заштитник града у средњем веку, те се трагови његовог имена налазе у ономастици задарских становника. Cf. *Jireček*, *Die Romanen* I, 52; *M. Vacuћ*, Архитектура и скулптура у Далмацији од почетка IX до почетка XV в., Београд 1922, 120. Иако спомиње мошти св. Хрисогона у Задру, цар ништа не говори о цркви посвећеној овом свецу о којој постоје подаци у временски блиским документима. Црква св. Хрисогона спомиње се у тестаменту задарског приора Андрије из 918 г., а 986 г. говори се о обнови те цркве. Cf. *Rački*, Documenta I, 18, 21.

⁵⁴ Из описа цркве св. Анастасије види се да је К. врло добро обавештен о њеном изгледу. То су најдетаљнији подаци које он даје о једном црквеном споменику у Далмацији.

⁵⁵ Црква св. Тројице је данашња црква св. Доната коју је, после мира 811 или 812 г., саградио епископ Донат, по узору на цркве оваквог типа у Цариграду, Равени и Ахену. Уп. *Vacuћ*, Архитектура 20. Мало је вероватна претпоставка Васића, Архитектура 17, да су мошти св. Анастасије сахрањене у храму св. Тројице, јер К. спомиње храм св. Анастасије, у коме су њене мошти свакоко сахрањене. Цар јасно разликује два храма у Задру (св. Анастасије и св. Тројице), који се, по његовом опису, стилски сасвим одвајају један од другог: црква св. Анастасије је базилика са обојеним стубовима и мозаицима, док је храм св. Тројице засвођен и округлог облика.

⁵⁶ Беневент је град и област у Јужној Италији, према којој се заиста и пружају далматинска острва. Даље на југу, према византиској теми Лангобардији, нема острва.

⁵⁷ В. пр. 15.

и на другом острву Арба⁵⁸ и на другом острву Опсара^{5*} и на другом острву Лумбрикатон⁶⁰ која су насељена до данас. Остала су ненасељена и имају пусте градове чија су имена ова: Кататревено⁶¹, Пизух⁶², Силва⁶³, Скерда⁶⁴, АлоипЛ

⁶⁸ В. пр. 14.

⁵⁹ В. пр. 16.

⁶⁰ Острво γс> Λα μβριχάιον је данашња Бграда у Задарском архипелагу. Цар не пише име острва у класичном латинском облику *Rubricata insula* (црвена острво — названо тако због великих количина иловаче). Глас Ш у његовом облику долази из стародалматинског изговора, глас м је чест додатак испред лабијалних сугласника (*sambatum* < *sabbatum*), а нестајање почетног слога је последица претпоставке да се ради о латинском члану. Cf. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 217; *Исти*, *Dolazak* 223; *Исти*, *Slavenstvo* I, 140 si. О томе да наведена острва припадају византиској теми Далмацији, сведочи податак да су под влашћу Далмације и да су насељена романским становништвом.

⁶¹ За Καταοτρεβενώ *Rački*, Documenta I, 414, претпоставља да је острво *Kakau*, *Kerkuata* у задарском округу. Друго тумачење даје *Skok*, *Slavenstvo* I, 133 si., сматрајући да је К. у своме називу погрешно спојио два острва: први део речи је идентичан са средњовековним *Tuscaum*, *Cotunum*, — данашње село Кун, Ткон на острву Пашману; други део крије једну графичку грешку, јер је почети» глас г промењен у ш (τρῆβενω < γρῆβενω), а топоним са тим именом постоји у задарском архипелагу. Исто: *Skok*, *Kako bizantiskl pisci* 168 и *Ortsnamenstudien* 218.

⁶² За Πίζουχ *Rački*, Documenta I, 414, претпоставља да је погрешно писање за Γίζουχ, Плинијева *Gissa*, данашњи Иж, док *ΓροШ*, *Известин* 57, идентификује Πίζουχ са малим острвом Сале, јужно од Задра. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 217 sq. и *Slavenstvo* I, 115, сматра да је Πίζουχ данашњи Дуги Оток, на коме је у средњем веку најважнији град био Пчух (на острву се и данас налази топоним Чух); у царевом облику глас и означава словенски полуглас, док је из словенског облика испало почетно ρ, као пчела]> чела]> шеница > шеница. Примајући Скокову идентификацију, *N. Županič*, *Die dalmatinische Insel Pizych des Konstantin Porphyrogenetos*, *Atti del V Congresso Inter. di Studi bizantini* I, Roma 1939, 353—337, сматра да је топоним Πίζουχ преиндоевропског порекла. На источном Кавказу употребљава се реч čuoh — дугачак, велики, код источних Черкеза налази се иста реч khux у сличном значењу, па је према томе данашњи назив Дуги Оток само превод старог имена. Словенски облик Пчух, Чух настао је од Πίζουχ, нестајањем самогласника и. *M. Suić*, *Pizuch na Dugom Otoku*, *Starotuvatska prosvjeta ser.* III, 4 (1955) 135—140, доводи Πίζουχ (Дуги ОТОК) у везу с грчком речи ή αλιος — крушка; у сложеници σιυίοιο — οχός (поље с крушчицама) вокали oo дају ou, група dl прелази у z, почетно a се губи, па се тако добија Константинов облик.

⁶³ Σελβώ је данашње острво Силва, такође у Задарском архипелагу. Етимологија назива је сасвим јасна и долази од латинског *silva* — шума; крајње ω стоји уместо словенског у које се јавља у акузативу једине. Уп. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 218; *Исти*, *Slavenstvo* I, 85 si.

⁶⁴ Σχηρδά је данашње острво Шкарда у Задарском архипелагу. Уп. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 218; *Исти*, *Slavenstvo* I, 94.

⁶⁵ Άλωήт је данашњи Олиб, такође у Задарском архипелагу. Царево писање имена је стародалматински облик за Олиб, ит. Ulbo: старословенско / настало је од ui, као што показује облик у средњовековним повељама — Alluibum, док lb-можда долази од bi или v;. Само име острва потиче вероватно од речи alluvium, али би доказивање ове претпоставке захтевало детаљније проучавање пољопривредног терена на острву. Cf. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 217; *Исти*, *Slavenstvo* I, 79 sU

Скирдакиса,⁶⁶ Пиротима,⁶⁷ Мелета,⁶⁸ Естиуниз,⁶⁹ и многа друга чија се имена не знају. А остали градови који леже на копненом делу провинције и које држе речени Словени, стоје ненасељени и пусти и нико не станује у њима⁷⁰.

30. ИЗЛАГАЊЕ О ПРОВИНЦИЈИ ДАЛМАЦИЈИ⁷¹

Ако знање сваком човеку претставља добро, онда ни ми нисмо далеко од тога, јер смо постигли знање о догађајима. Зато дајемо свима онима који долазе после нас јасно излагање како ових [догађаја], тако и извесних других помена вредних ствари да би тако произашло двоструко добро.

⁶⁶ По мишљењу *Račkog*, Documenta I, 414, Σκρδίασσα је острво Scardizza, Scardica у Задарском округу, дсЖ *Грочи*, Известин 57 сматра да је у питању острво Паг — Klssa. Растављајући Константинов облик на два дела, *Skok*, Ortsnamenstudien 219 и Slavenstvo I, 69, прегпоставља да је Σ-α'ρδα мали хрид Шкерда код острва Пага, а κίσσα античко име за острво Паг, које се звало Kissa до 1372 гс

⁶⁷ Πυρόττα је данашње острво Премуда у Задарском архипелагу. Cf. *Rački*-Documenta I, 414; *Skok*, Ortsnamenstudien 219; ИсШ«, Slavenstvo I, 90.

⁶⁸ Μελέτα је острво Молат у Задарском архипелагу. У данашњем облику имена словенско *o* је лабијално *e*, док је појава гласа *a* уместо царевог *e* сасвим нејасна. Cf. *Skok*, Ortsnamenstudien 218; *ИсШу*, Slavenstvo I, 94.

⁶⁹ За Έβλοονήζ *Raiki*, Documenta I, 414, претпоставља да крајњи слог одговара грчкој речи νήσος (острво), а да у првом делу недостаје глас с. Према томе царев назив би гласио Insula Sestrup (Isoprouv—νησίον), а то се острво налази близу Молата. Међутим, вероватније је да се у последњем слогу Константиновог облика крије име острва Иж, а да се први део речи односи на острво Сеструњ, које је суседно Ижу; оно се у неким средњовековним црквеним споменцима назива Estrum. Cf. *Skok*, Ortsnamenstudien 219 sq.; *ИсШу*, Slavenstvo I, 100 si.

⁷⁰ За сва горе наведена острва Задарског архипелага цар каже да су ненасељена, што значи да је пресељавање Словена с копна на та острва почело тек после средине X в. Имена острва К. не пише у грчком облику са члановима и наставцима, већ у словенском. Cf. *Skok*, Ortsnamenstudien 217. Карактеристично је напоменути да је на Олибу и Премуди сва топономастика словенског порекла, без старих романских трагова. Уп. *Skok*, Slavenstvo I, 82, 91.

⁷¹ Постанак 30 главе DAI претставља засебан проблем, због стилских и садржинских разлика од 29 и 31 главе (у овој примедби главе су означене: 29—A, 30—B, 31—C). У већини поглавља, па и у A и C, познају се нотице исписаног материјала са почетном формулом бти или ίστέον бти („да“ или „треба знати да“). Међутим, B је писана сасвим друкчије, много течније и не изгледа само као збирка несређених исписа, већ има, шта више, посебан увод, сличан ономе који се налази на почетку читавог дела. Cf. *Bury*, The treatise 525. N. *Tomašić*, Život i djela cara Konstantina VII Porfyrogenita, Vjesnik zemaljskog arkiva 20 (1918) 14—18, сматра да је недостатак поменутих формула доказ да је B доживела коначну редакцију. Исто: *Orafenauer*, Prilog kritici 18.

Међутим, B се и садржински разликује од A и C, ма да доноси један део материјала који се налази у A. У A и C спомиње се на више места цар Ираклије и врховна власт Византије над Србима и Хрватима, док се у B нигде не говори о томе; Византинци се спомињу само на једном месту, у вези са градићима поред мора, који су остали у њиховим рукама. У C се каже да је Хрвате покристио још Ираклије, док се у B њихова христијанизација ставља у време после ослобађања од франачке власти. У C се наводи за Беле Хрвате да су често нападани од Франака, Мађара и Печенега, док се у B износи да су потчињени Отону I и да

Они који се желе обавестити о освојењу Далмације како је освојена од словенских племена, могу одавде да то сазнају, али прво треба да се објасни њен географски положај. У давна времена Далмација је почињала од околине Драча (ἀπο τῶν συνόρων του Δυρραχίου), односно од Бара (ἀπο Ἀντιβάρου) и простирала се до истарског горја (μέχρι τῶν τῆς

живе у миру и љубави са Мађарима. Према томе, несумњиво је да се B одваја од осталих делова DAI и да претставља нешто посебно. *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 122—126, сматра да је B чист производ хрватске народне традиције и да даје тачне податке о догађајима, те зато не спомиње ни цара Ираклија ни Византинце. Исто: *Hauptmann*, Porijeklo stanovništva 17; *Исшш*, Seoba Hrvata i Srba 48 si. *Labuda*, Pierwisze panstwo slowlanskle, Panstvo Samona, 1949, 230—233 (наведено по *Orafenauer*, Prilog kritici 18), претпоставља да је B погрешно унета у DAI из списка о темама, јер у De them. нема формула бп и ίστέον бти, а недостаје и поглавље о теми Далмацији. Међутим, као што тачно истиче *Orafenauer*, Prilog kritici 19, карактер ова два дела је сасвим различит: De them. је кратак и сувопаран спис о провинцијама царства, док је OAI опширан трактат о политици Византије према околним народима. Детаљном анализом материјала из DAI *Grafenauer*, Prilog kritici 20 si., 25 и 28, долази до закључка да је у A и C сачувана старија редакција извештаја о сеоби, заснована на лошијој документацији и мишана на основу недовољно прецизног материјала. Насупрот томе, B је писана касније, а тај временски размак је искоришћен за додавање нових података, чији су резултат значајне допуне у излагању догађаја. Зато, по Графенауеру, једино B може да послужи као извор за сеобу Хрвата на југ, док A и C претстављају само помоћно средство за критичку анализу B. Примајући мишљење да је B накнадно унешена у DAI, *D. Popović*, Prilozi čitanju i razumevanju raznih starina, Beograd 1957, 1015—1019, неосновано тврди да су главе 31—36 унете у DAI крајем XI в., приликом настанка тзв. Париског рукописа.

Пошто је B написана касније и накнадно унешена у DAI, поставља се питање времена њеног постанка. Како се у B каже да је кнез Велих Хрвата потчињен франачком краљу Отону I (Бела Хрватска се налазила у саставу аржавс чешког краља Болеслава I — уп. *Westberg*, Ibrahim's Inn Jakubs Reisebericht über die Slavenländer aus dem Jahre 965, Записки имп. Акад. Наук сер. VIII, истор.-филос. раз. III (1898)97—100), горња граница за настанак B је 950 г., када Болеслав I признаје франачку власт. Cf. *Bury*, The treatise 523. Вест да се Бели Хрвати, као франачки вазали, налазе у пријатељским односима са Мађарима, сведочи да је B написана и после 955 г. тј. после пораза Мађара на Лешком Пољу, када су ови средили своје односе с Францима. Cf. *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 97; *Исшш*, Seoba Hrvata i Srba 34 si. Како ће Отон I овде спомиње као Ὅτος, ὁ μέγας ρηί, *Manojlović*, Studije, Rad 187, 147 п. 2, сматра да μέγας значи „старији“ и да означава Отона I за разлику од његовог сина Отона II. *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 97—100, исправно побија мишљење Манојловића, али с друге стране погрешно тврди да је К. μέγας употребио као епитет Велики, те зато ставља настанак B између Отоновог крунисања за цара 962 г. и његове смрти 972 г. Међутим, како се на овом месту у DAI говори о Отону, великом краљу Франачке, која се назива и Саксија, (υπόκεινται δε "Ογш гф μεγάλη ρηί Φροητγίας, της κα Σαξγίας), Јасно је да се μέγας не употребљава у значењу велики (се. Отон Велики). Према томе Хауптманов terminus post quem отпада, па ће само може закључити да је B писана свакако после 955 а вероватно и после Константинове смрти 959 г.; као terminus ante quem остаје 972 г. Уп. *Orafenauer*, Prilog kritici 28.

Из свега наведеног следи да је B написана од непознатог аутора и накнадно унешена у DAI. Сличне примере налазимо у De serimonlis, где се у опису царских гробова у цркви св. Апостола у Цариграду, наводи гроб Константина Порфирогенита и где се описује крунисање цара Нићифора II Фоке 863 г. Уп. *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 101; *Orafenauer*, Prilog kritici 17.

Ἰστρίας ὄρων), а у ширину је захватала до реке Дунава⁷², Читава та област беше под влашћу Ромеја и беше ова провинција (θῆμα) славнија од свих осталих западних провинција⁷³; али ипак је словенска племена заузму и то овако. Близу Сплита је град који се зове Салона, дело цара Диоклецијана⁷⁴, али и сам Сплит сагради Диоклецијан и беше овде његова царска палата, а у Салони становаху његови великаши и бројне масе народа. Тај град беше глава читаве Далмације⁷⁵. Сваке године ту се сакупљала војна коњица из осталих градова Далмације и до хиљаду њих би се упућивало из Салоне, и они су стражарили на реци Дунаву због Авара⁷⁶. Авари су, наине, имали боравишта с оне стране реке Дунава, где су управо сада Турци (Т&Орха), који живе номадским животом⁷⁷. Они који су сваке године долазили из Далмације видеху често с оне стране реке стада и људе. После извесног времена одлуче они да пређу и испитају ко су они који тамо имају боравиште. Прешавши, нађоше само жене и децу Авара, а људе и младиће у војном походу. Изненада нападши заробе их и врате се без муке, одневши овај плен у Салону. Али када се вратише Авари из војног похода и забораше шта се десило и колико су пострадали, узбунише се, незнајући одакле их је задесио овај ударац. Одлуче дакле да сачекају прилику и отуда све сазнају. Када по обичају опет послаше одред војника из Салоне, не беху то они [тј. који су прешли], већ други, па и ови, као и они, одлуче исто. Пређу дакле против њих [Авара], затекну их окупљене заједно а не као раније растурене, па не само да ништа не постигоше, већ претрпеше потпун пораз.

⁷² Ови подаци о границама римске провинције Далмације много су детаљнији и тачнији од описа у 29 глави, што говори против тезе да је 30 глава чист производ хрватске народне традиције (в. пр. 71), која није могла да има тако прецизне претставе о границама римских провинција.

⁷³ У рано византиско доба, пре освајања од стране Словена, Далмација је организована као посебна провинција на челу с проконзулом. *E. Stein*, *Histoire du Bas-Empire*, Paris 1949, 801 sq., сматра да после Јустинијановог освајања Далмација није потчињен чиниједној префектури; тек око 592 г. Далмација долази под префектуру Илирик. Међутим, по *Ферлуги*, Византиска управа 35 сл., Далмација је и даље задржала свој самосталан положај. То може можда да објасни првенство које се даје Далмацији у *DAI*, у односу на остале западне провинције.

⁷⁴ Салону није подигао цар Диоклецијан, јер се град спомиње много раније (в. пр. 9).

⁷⁵ Салона је заиста била главни град римске и рано-византиске провинције Далмације; у средњем веку центар византиске управе премештен је у Задар.

⁷⁶ На почетку главе се каже да не бити говора о освајању Далмације ој стране Словена, али се у излагању спомињу само Авари. Очигледно да писац *DAI* и овде меша ове две етничке групације (в. пр. 7).

⁷⁷ У времену од VI до IX в., Авари су приближно заузимали територије, на којима средином X в. живе Мађари. У X и XI в. византиски историчари Мађарску често називају *Τουρκία*, а њене становнике *Τούρκοι*. Cf. *Gy. Moravcsik*, *Byzantinoturcica* II, 320–327.

Једни од њих, наине, погину, а остали живи допадно ропства и нико не умакну њиховој сили. Испитавши њих ко су и одакле су и сазнавши да су управо од њих претрпели горе споменуту несрећу, а поред тога обавестивши се и о природи њиховог земљишта и толико се оним што су чули загрејаше, те дохвате преживеле заробљенике и обуку њихову одећу, на исти начин као и они, узјаше коње, узму у руке заставе и остале знаке, што су их ови са собом били донели, и крену сви на Салону. И пошто испитујући сазнаше и време у које су се враћали војници са Дунава (била је то велика и света субота), стигну управо тога дана. И када су били сасвим близу, већина војске се сакри, а до хиљаду њих који на превару беху набавили коње и одећу Далматинаца, пројакхаше напред. А они из града препознавши њихове заставе и одећу, те пошто је био исти дан којег су се они [тј. њихови војници] враћали, отворе врата и приме их са радошћу. Они при самом улазу овладају градским капијама и, извешавши војску о успешно завршеном подухвату, почну се спремати да се саставе и заједнички уђу⁷⁸. Покољу читаву градску посаду, и после тога овладају читавом Далмацијом и населе се у њој. Једино приморски градићи њима се не предадоше, него остоше у власти Ромеја (*Μόνα δε τα προς θάλασσαν π&λίχνια ου συνέδωκαν αύτοίς αλλά κατείχοντο παρά των Τωμαίων*), пошто им је море омогућавало да живе⁷⁹. Видевши

⁷⁸ Ово је друга верзија прича о паду Салоне у руке Словена и Авара; прва се налази у 29 глави (в. пр. 11). *Schafarik*, II 238 п. 3, сматра да верзија из 29 главе претставља скицу приче о овом догађају; та скица је можда написана од друге личности, па је омашком доспела у *UAI*. *Грочи*, *Известији* 30, 35, претпоставља да је К. унео, без икакве критике, две различите приче у свој рад. По *Bury*-у, *The treatise* 524, овде се ради о двама репродукцијама истог документа, које је писац учинио у разним временима. У тежњи да докаже повезаност материјала из 30 главе с хрватском народном традицијом *Hauptmann*, *Dolazak* *Hrvata* 121 si., истиче да и прича о паду Салоне потиче из истог извора, због чега њено излагање тече свеже и неусиљено. Карактеришући верзију из 29 главе као нејасну с низом нелогичности у излагању, *Orafenuuer*, *Prilog kritici* 19 si., истиче да је прича из 30 главе логичнија и да исправним редом излаже догађаје: «роџиње се opisом географског положаја Далмације, а затим прелазу на opis Салоне, нјезине сталне страже, слушајног пријелазу преко Дунава, који успијева, јер су на аварској страни код куће само жене са дјецом; затим прелазу на аварску освету, која стиже већ наредну *Izmenu* страже те живо описује пад Салоне». Међутим, поред наведених разлика у реду излагања догађаја, које је анализирао Графенауер, постоји још једна значајна разлика: становници Салоне се, у верзији приче из 30 главе, нигде не називају Романи, већ *Δελματινοί*; Романи се у 30 глави спомињу само на једном месту, приликом излагања догађаја из времена владе Василија I (в. пр. 115). Осим тога, верзија приче из 29 главе, наставља се описом даље судбине романског становништва, док се у 30 глави иста прича прекида, па се говори о градићима поред мора који су остали у византиским рукама. Све то говори против тезе Графенауера да обе верзије приче о паду Салоне потичу из исте народне традиције, тј. из предања далматинских Романа у Сплиту.

⁷⁹ *Orafenuuer*, *Prilog kritici* 12, преводи ово место ђа: „samo primorski gradici nisu im se predali, nego su ih zadržali Romani”, ма да у тексту стоји да су то били Ромеји — *Ρωμαίοι*. Податак о византиској власти вероватно се односи на приморске градове (Котор, Дубровник и тд.), који су за посматрача из Цариграда, у поређењу са великим и напредним византиским градовима, могли да буду градићи.

да је ова земља добра, Авари се населе у њој. У то време Хрвати становаху с оне стране Багибарије (Βαγ-ιβαρεία)⁸⁰, где су сада Белохрвати (Βελοχρωβάτοι)⁸¹. А једна породица, оделивши се од њих, наине петоро браће: Клукас (Κλουκας) и Ловелос (Λόβελος) и Косениц (Κοσέντζης) и Мухло (Μουχλώ) и Хрват (Χρωβάτος), и две сестре Туга (Τουγά) и Буга (Βουγά)⁸², са својим народом стигну у Далмацију и ову земљу затекну под влашћу Авара⁸³. Пошто су ови неколико година међусобно ратовали, Хрвати однесу победу и једне од Авара побију, а преостале принуде на покорност⁸⁴. Отада ову земљу

држе Хрвати, а у Хрватској још увек има аварских потомака и по њима се види да су Авари⁸⁸. Остали Хрвати остану у суседству Франачке (προς Φραγγίαν)⁸⁶ и зову се сада Белохрвати тј. Бели Хрвати (άσπροι Χρωβάτοι)⁸⁷ и имају свог архонта; потчињени су Отону, великом краљу Франачке, која се назива и Саксијом (υπόκεινται δε "Ωτρ, τφ μεγάλφ ρ-ηγί Φραγγίας, της καί Σαξιίας)⁸⁸ и некрштени су, живе са Турцима [Мађарима] у љубави и ступају са њима у сродство. Од Хрвата који су дошли у Далмацију, одвоји се један део и завлада Илириком и Панонијом (έκράτησεν τδ Ιλλυρικν και την Παννονίαν)⁸⁹. И ови су имали независног архонта, који је на

⁸⁰ Још је Schafarik, Н, 243 протумачио Βαγιβαρεία као назив за Баварску. Исто: Račkl, Biela Hrvatska 147; Hauptmann, Seoba Hrvata i Srba 32. Grafenauer, Prilog kritici 21, истиче да К. пише име Баварске према латинском облику — Bavaria, јер је његов извештач вероватно западњак, за кога Бела Хрватска може да се налази с оне стране Баварске (за локализацију Беле Хрватске в. пр. 115). Сасвим је неуспело тумачење А. Pavla, Postanje Ounduliceva Osmana i glava 29–36 u Porfirigenitovoj de adm. imp., Zagreb 1910, 59 si., да се ради о Бабљем Горју на Купи; његов доказ је што се у DAI каже да Хрвати иза Багибарије станују, а само за земљу иза Мађарске се тврди да одатле воде порекло.

⁸¹ За назив Βελοχρωβάτοι, који се јавља једино у 30 глави, Račkl, Biela Hrvatska 141, сматра да стоји у вези са бела (άσπρον); израз η μεγάλη Χρωβάτια (De adm. imp. с. 32, 5) добијен је изједначавањем „bleli“ — „veli“. По Skoku, Kako bizantiski pisci 71, царев извештач, вероватно Лиутпранд, даје за Лабу немачки назив Elbe, одакле долази Elbe-Serben, Elbe-Croaten i Elbe-Slaven; први део назива цар изједначаје са белБ а грчким изговором гласа ff добија словенски придев велии, одакле и άσπροι Χρωβάτοι.

⁸² Имена хрватских вођа Klaić, Hrvatska plemena 11 si. доводи у везу са познатим податком Томе Архиђакона — venerunt de partibus Poloniae, qui Lingones appellatur, cum Totila septem vel octo tribus nobilium (Historia Salonitana 25), и објашњава их као називе за седам или осам хрватских племена која су дошла у Далмацију. Исто: Šišić, Povjest 270 si. Nodilo, Historija III, 444, претпоставља да се овде ради о хрватским божанствима прерушеним у људе. Gregoire, L'origine, 93, истиче да се ова имена јављају на различитој територији у идентичним или сличним облицима и да показују обим који је имала Бела Хрватска (Lovelos < Lublin, Kosentzes <ζ Košice, Buga <ζ Bug). Највероватније да су имена вођа сеобе производ хрватске народне традиције. Уп. Grafenauer, Prilog kritici 29.

⁸³ Досељавање Хрвата се и овде, као и у 31 глави, ставља у време после пада Салоне у руке Словена и Авара. Међутим, за разлику од 31 главе, овде се не говори о споразуму са Византијом и дозволи цара Ираклија за насељавање. Hauptmann, Dolazak Hrvata 120 si., мисли да обе редакције приче о насељавању Хрвата почивају на народној традицији, само што је она из 30 главе дата у свом изворном облику, док је редакција из 31 главе пуна тенденциозности византиског писца. Тако је на пр. Ираклије умешан у причу о сеоби јер; „Tada je međutim vladao u Vizantiji Heraklije, a to je Konstantinu bilo dovoljno da toga cara dovede u vezu sa Hrvatima i da naposletku u svom vizantiskom ponosu ustvrdi, ne samo da su Hrvati uništili Avare u Heraklijevo doba, nego čak i u njegovo ime“ (Hauptmann, Dolazak Hrvata 125 si.). Исто: Grafenauer, Prilog kritici 25.

⁸⁴ На основу ове вести покренута је дискусија о пореклу хрватског племства, које би требало да потиче од господарећег слоја Хрвата над покореним словенским и аварским становништвом. Račkl, Hrvatska prije XII veka 131–134, даје упрошћену слику постанка хрватског племства, истичући да су првобитни племићи били старешине племена и родова из којих је потекло читаво хрватско друштво. Klaić, Hrvatska plemena 13–16, тражи корене хрватског племства у именима хрватских вођа, тј. међу седам или осам племена Томе Архиђакона (в. пр. 82), чији су чланови сачињавали господарећи слој Хрвата над покореним:

становништвом. Касније се тај број племићских родова повећао, тако да 1102 г са угарским краљем Коломаном, преговарају претставници 12 хрватских племена. [Исто: Јуречек-Радоњић, \\ 38; А. Dabnović, Hrvatska državna i pravna povjest I, Zagreb-1940, 54 si. Lj. Hauptmann, Podrijetlo hrvatskog plemstva, Rad HAZIU 273 (1942) 78–112 и Hrvatsko praplemstvo, Razprave SAZIU, Raž. za zgod. in društvene nauke I (1950) 88 si., пристаје уз Клаићеву теорију, наглашавајући да хрватско племство потиче од освајачког слоја—Хрвата, који су поседовали своје племените баштине; с друге стране јупски великаши и дворјани чинили су претке 12 хрватских племена. (Критички осврт даје Grafenauer, Zgodovinski časopis 5, 1951, 374 si.). Упрошћену слику о настанку хрватског племства даје и М. Barada, Hrvatsko plemstvo, Casopis za hrvatsku povjest I (1943) 193–218, тврдећи да су пре 1102 г., на основу племенског уређења, код Хрвата сви били равноправни и да је тек Коломан, награђивањем претставника 12 племена, створио хрватско племство. Међутим, постанак хрватског племства не може да се повеже ни са сеобом Хрвата на Балканско Полуострво ни са 1102 г., јер се оно развијало у готово петогодишњем процесу, под утицајем разних спољашњих и унутрашњих фактора. Уп. D. Janković, Istogija države i prava naroda F. N. R. J. I, Beograd 1950, 32–36; Историја 170, 188 сл. С друге стране из Константинове вести о насељавању Хрвата не може се из вући закључак о некој разлици између Хрвата и већ постојећег словенског становништва. Уп. Grafenauer, Sklabarhontes 210 si.

⁸⁶ Račkl, Hrvatska prije XII veka 148 si., сматра да Авари, после кратке владе (према подацима из DAI), нису могли да се задрже у Хрватској све до средине X в., јер се у Панонији, где је њихова власт трајала знатно дуже, аварско становништво губи већ у IX в. Међутим, у Хрватској постоји 7–8 топонима који гласе Оброво или Обровац, што је свакако у вези са словенским називом за Аваре — Обри. Уп. Šišić, Povjest 679 si.

⁸⁶ В. пр. 115.

⁸⁷ В. пр. 81.

es р. Ј. о немачком цару Отону I — в. прим. 71. О времену када су Бели Хрвати дошли под франачку власт в. пр. 115; о пријатељским односима са Мађарима в. пр. 71.

⁸⁹ Šišić, Povjest 277, ову вест објашњава као резултат настојања да се истакне чињеница да је Хрвата било и ван граница њихове државе, док Hauptmann, Dolazak Hrvata 122, сматра да је вест уметнута од стране писца у излагање хрватске народне традиције. Претпоставку Gregoire-a, L'origine 93 sq. да се ова вест односи на Словене настајене око Блатног Језера, Grafenauer, Prilog kritici 30 и Vprašanje konca Koceljeve vlade v Spodnji Panoniji, Zgodovinski časopis 6–7 (1952–1953) 174 si., 181, побија следећим аргументима: насељавање Словена у овим областима почиње првих година IX в., насељеници су Карантанци, због чега се та област у франачким изворима назива „regio Carantanorum“, и најзад, тешко је замислити односе између тих Словена и Хрвата у Далмацији, онако како их описује DAI. У погледу порекла вести Графенауер прима мишљење Хауптмана, додајући да се она односи на ширење хрватске државе на Славонију, за време Томислава.

разне стране слао посланства а пријатељска само архонту Хрватске⁹⁰. Известан број година и Хрвати у Далмацији покораваху се Францима, као и раније у својој земљи⁹¹; Франци према њима беху толико окрутни да су одојчад Хрвата убијали и бацали их псима. Не могавши то од Франака да подносе, Хрвати се одметну од њих, побивши њихове намеснике. Због тога крене против њих из Франачке велика војска и, ратујући међусобно седам година, најзад и с муком победе Хрвати и побију све Франке и њиховог архонта Коцила (Κοτζίλις)⁹². Отада оставши независни и самостални, затражише

Од два географска назива први се односи на државу Панонских Хрвата, између Саве и Драве. Уп. *šišć, Povjest 277; Grafenauer, Prilog kritici 30 sl.* За Илирик је Још *J. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae libri VI, Vindobonnae 1718, 46*, сматрао да се односи на континентални део римске провинције Длмације, вероватно данашњу Босну. Исто: *Dämmler 23 sq.; Mal, Probleme aus der Frühgeschichte 55. Schafarik, II 279 и Новаковић, Српске области 103 н. 1*, претпостављају да је навођење Илирика условљено освајањем неких градова на десној обали Саве, од стране Панонских Хрвата. Мало су вероватне хипотезе Хауптмана да под Илириком треба подразумевати Норик, у који се, за време кнеза Сама, преселио један део Хрвата, образовавши горњи слој освајача — Edling (Staroslovanska in staroslovenska sloboda 26 sl.), или да је у питању област Дукље (Kroatien 338). У Vita Basilii јужнословенска племена се распоређују само на територији Далмације и Паноније, док се Илирик не спомиње. Cf. Theoph. Cont. 288.

⁹⁰ Овако стање односа између кнезова Далматинске и Панонске Хрватске, *Grafenauer, Prilog kritici 30 sl.*, датира у време краља Томислава, када је Панонска Хрватска, под засебним кнезом, била у саставу Томиславове државе; пре тога Панонска Хрватска је територијално била одељена од Далматинске Хрватске.

⁹¹ Из ових вести излази да је пре доласка Далматинских Хрвата под Франке, већ било њихових саплеменика под франачком влашћу. То су вероватно Панонски Хрвати, чији кнез Војномир (да је Војномир кнез Панонских Хрвата уп. *šišć, Povjest 307*) 796 г. прати франачку војску у борби против Авара. Cf. *Rački, Documenta I, 298*. Далматинска Хрватска долази под Франке, између 799 г., када је фурански маркграф Ерих погинуо код Трсата, и 803 г., када се цела далматинско-хрватска област између мора, Раше, Врбаса и Цетине, нашла под управом франачког маркграфа Кадолоха. Уп. *Dämmler 34 sq.; šišć, Povjest 307; Историја 171*. Сасвим су неоснована тврђења *Klailić, Povjest I, 43*, да су Далматински Хрвати, после крунисања Карла Великог, добровољно примили франачку власт, као и *Dabinić, Hrvatska državna i pravna povjest I, 63*, да је хрватски кнез тек око 812 г., по уговору и под врло повољним условима, прешао на страну Франака.

⁹² Вести о ослобађању Хрвата од франачке власти *Schafarik, II 284 sq.*, прима у потпуности, датирајући их у време између 825 и 830 г. Међутим, постоје подаци који говоре да је Хрватска током седам првих деценија IX в., била у вазалном положају према Францима: 821 г., после смрти кнеза Борне, његов наследник Ладислав долази на власт уз пристанак Франака (*Rački, Documenta I, 325*); 4 марта 852 г. кнез Трипир издаје повељу која почиње речима „regnante in Italia piissimo Lothario Francoim rege“ (*Ručki, Documenta I, 3*); хрватске чете учествују као франачка помоћна војска у опсади Барија 871 г. (в. пр. 31). Због свега наведеног *šišć, Genealoški prilozi 38–42*, помера устанак далматинских Хрвата у време између 871 и 879 г., дајући следеће доказе: Бертинијански анали гворе да је Карломан 876 г. заузет борбама против Винида; млетачка хроника Јована Бакона наводи да је 876 г. хрватска флота опљачкала 4 града у франачкој Истри; у Тактикама Лава VI се каже да је Василије I упутио далматинске Словене како да се ослободу потчињености својим архонтима. Међутим, Карломанов поход није вођен против Хрвата, јер Винидима франачки извори зову само

свето крштење из Рима и епископи беху послати и покристише их за Порина (Πόρινος) архонта њиховог⁹³. Беше подељена њихова земља у једанаест жупанија, наиме Ливно⁹⁴ Цетина⁹⁵, Имотски⁹⁶, Плива⁹⁷, Песента⁹⁸, Приморје⁹⁹ Брибир¹⁰⁰, Нона¹⁰¹ Книн¹⁰², Сидрага¹⁰³, Нин¹⁰⁴; и њихов бан (βοάνας)¹⁰⁶ држи под влашћу Крбаву, Лику и Гацку (κρσται

Полапске Словене, а напад Хрвата на градове Истре претставља један од низа гусарских подухвата током IX в. Вероватно је да се овде ради о устанку Панонских Хрвата под Људевитом Посавским 820–823 г., у коме учествује и далматинско-Јфватско племе Гудушчани, па је преко њих традиција о борби против Франака могла да пређе и код Далматинских Хрвата. Уп. *Hauptmann, Koje su sile 167–173; Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlade 178–181*.

Личност франачког вође Коцила вероватно је идентична с фуранским маркграфом Кадолохом, који је, после неуспелог похода против Хрвата, умро од грознице 819 г. Cf. *Dämmler 47, n. 7; IpoIII, Известин 120; Hauptmann, Koje su sile 168; Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlade 179 sl.* Тражећи доказе за померање устанка Хрвата у време између 871–879 г., *šišć, Genealoški prilozi 41 sl.*, идентификује Коцила с панонско-словенским кнезом Коцељом, који је као франачки вазал могао да учествује у борби против побуњених Хрвата. Cf. *Oregolre, L'origine 98 sq.*

⁹³ В. пр. 118 сл.

⁹⁴ Η Χλεβίανα је област око данашњег Ливна; словенски глас о замењен *ча а*. Cf. *Schafarik, II 295; IpoIII, Известин 99; Skok, Ortsnamenstudien 226*.

⁹⁵ Η τε,ενί-ηνα је област око реке Цетине. Литература као за пр. 94.

⁹⁶ Τα Ημότα је област око данашњег града Имотски. Лит. као за пр. 94.

⁹⁷ Η Πλέβα је област око реке Пливе. Лит. као за пр. 94.

⁹⁸ За овај топоним (ή Τίεσέντρα) још *Lucius, De regno Croatiae I, 47*, претпоставља да је средњовековна парохија Псет у книнској епископији. Исто: *Новаковић, Српске области 90; IpoIII, Известин 100; Skok, Ortsnamenstudien 226. Schafarik, II 295*, мисли да је у питању брдо Весента, које тражи у околини Јајца.

⁹⁹ *Н Παραθαλασσοία је превод словенског назива Приморје или Подморје, ма да се у средњем веку жупа није тако звала. Обухватала је део јадранске обале, између Цетине и Крке. Cf. *Schafarik, II 295; IpoIII, Известин 100; šišć, Povjest 673; Skok, Kako bizantiski pisci 167; Ишћу, Ortsnamenstudien 226*.

¹⁰⁰ Жупа ή Βρεβροη обухватала је Брибир код Скрадина, између Крке и Каринског Мора. Лит. као за пр. 99.

¹⁰¹ Жупа ή Νόνα је околина данашњег Нина, приморског градића недалеко од Задра. Лит. као за пр. 99.

¹⁰² «а с, тнџа обухвата околину Книна, у средњовековним повељама Тепенум. Лит. као за пр. 99.

¹⁰³ Жупа ή Σίδραγα, чије име потиче од словенског сидрага — увала (copavallis) налазила се у околини Биограда, али јој се данашње име не може утврдити. Лит. као за пр. 99.

¹⁰⁴ За жупу ή Νίνα *Schafarik, II 296*, мисли да се налазила с обе стране Зрмање, где Страбон помиње град Ninia. *Rački, Documenta I, 413*, претпоставља да је Константинов назив погрешно писање за Σμίνα (Смина), жупу у сплитској дијецези. Међутим, назив Niva односи се на Нин (в. пр. 101), јер је у DAI ромаиско-далматински облик имена сматран за посебну жупу. Уп. *Skok, Kako bizantiski pisci 165 sl.; Ишћу, Ortsnamenstudien 226*.

¹⁰⁵ Хрватска титула бан стоји у вези са аварском речи бајан, што на турско-монголском значи богат. Уп. *Rački, Hrvatska prije XII veka 148 sl.; šišć, Povjest 680; Skok, Kako bizantiski pisci 168*. Рачки сматра да су Хрвати примили ову реч много пре досељавања у нове крајеве, док Шишип доказује супротно,

την Κρίβασαν, την Αίτζαν και την Γουτζησα)¹⁰⁶. И споменута Хрватска, као и остале Склавиније географски лежи овако: Дукља (ή Δωκλειά) лежи према кастелима (τα καστέλλια) Драча, тј. до Љеша, Улциња и Бара (Υἱοὺν προς τον Ἐλισσον και προς τον Ἐλκόνιον καί την Ἀντίβαριν) и иде до Котора, а планинским странама се граничи са Србијом¹⁰⁷. Од Котора почиње архонтија Травунија (ή Τερβουνία) и пружа се до Рагузе [тј. Дубровника], а својим планинским [источним] странама граничи се Србијом¹⁰⁸. Од Рагузе [тј. Дубровника] почиње архонтија Захумљана и пружа се до реке Неретве (μέχρι του Ὀροντίου ποταμου) и према Приморју допире до Паганије, а планинском страном према северу граничи се Хрватима, а спреда Србијом¹⁰⁹. Од реке Неретве почиње Паганија и пружа се до реке Цетине (μέχρι του ποταμου της Ζεντίνας) и има три жупаније Растоцу, Мокро и Дален (τρεῖς Ἰχουσα ζουπανίας, την Τάστωξσαν καί τον Μοκρόν καί του Δάλεν). Две жупаније, наиме Растоца и Мокро, леже близу мора и имају лађе, а [жупанија] Дален

упозоравајући да се назив бан Јавља у оним хрватским областима, где је у топонимима сачувано највише аварских остатака. Присталице иранске теорије о пореклу Хрвата доказују да је бан староирани назив за најближег владаревог сарадника, који су ирански Хрвати донели у V-VI в. у крајеве око Висле. Уп. Ј. Grabovac, Бан, Hrvatska enciklopedija II, Zagreb 1941, 176.

¹⁰⁶ Три жупе које се налазе под управом бана су данашње области: Крбља, Лика и Гацка. Уп. Račkl, Documenta I, 413; Sitok, Ortsnamenstudien 227. *šblc*, Повјест 680, истиче да су њихова имена сасвим нејасна и да нису ни словенског ни романског порекла. Међутим, 5. Prvanović, Ко је био хрватски knez Bogna (Da U је poreklom iz Istočne Srbije), Rad JAZU 311 (1957) 303–305, доказује да је назив Γουτζησα романског порекла и да су га у Хрватску пренели Гудушчани, племе које се овде доселило, почетком IX в., из Источне Србије; Гудушчани су били насељени у Србији око римског града Guduscum—Кучево, по коме су и добили своје име.

¹⁰⁷ Из ових података се види да је област Дукље допирала према југу до пограничних места византиске теме Драча: Љеша, Улциња и Бара. Северозападна граница Дукље ишла је вероватно од Котора на исток, преко вододелнице на извору Зете, према изворима Пиве. Cf. Schafarik, II 272 sq.; *Новаковић*, Српске области II; *Грош*, Известии 167; *Jireček*, Trgovački drumovi 34 si.; *Skok*, Ortsnamenstudien 237. Границу Дукље према Србији, *Ručki*, Hrvatska prije XII veka 70 si., одређује речима: „između nje (Zete) i Srbije imalo je biti naravnom granicom ono gorje koje прата iztoku čini međurazvodnicu zetske višave. Do toga gorja doplaše Srbija, koja se u daljem pravcu s juga prema sjeveru doticala tako Trebinja kako i jZahumlja*“.

¹⁰⁸ Област Травунија простирала се уз обалу од Котора до Дубровника; од Дубровника њена северна граница ишла је преко реке Омбле према Гацку, док се граница према Србији налазила у планинама између Билећа и Пиве. Уп. *Rački*? Hrvatska prije XII veka 71; *Jireček*, Trgovački drumovi 38; *Šišić*, Povjest 454.

¹⁰⁹ Услед штампарске грешке у Бекеровом издању DAI пасус о границама Захумља је сасвим погрешан. Cf. De adrn. imp., ed. Bonn. 145. *Новаковић*, Српске области 31 н. 1, даје само делимичну исправку. *Vuzg*, Slavonic Settlements 22 н ново издање DAI (ed. *Moravcsik*, с. 30, 100–104) доносе исправан и логичан текст.

Неретва је само у своје доњем току чинила границу између Захумља и Паганије, док је у горњем току Захумље прелазило преко Неретве, граничећи се са Србијом и Хрватском. Cf. *Schafarik*, II 263; *Грош*, Известии 157; *Jireček*, Trgovački drumovi 42 si.; *šišić*, Povjest 453; *Skok*, Ortsnamenstudien 232.

је далеко од мора и они [тј. њени становници] живе од обрађивања земље¹¹⁰. Њима су суседна четири острва: Мљет, Корчула, Брач и Хвар, врло су лепа и плодна са опустелим градовима и много маслињака; на њима они станују, поседују своја стада и од њих живе¹¹¹. Од реке Цетине почиње земља Хрватска (ή χώρα Χρωβατίας) и пружа се према Приморју до граница Истре, односно до града Лабина (Αλβούνος) и са брдске стране у извесној мери пружа се и даље од провинције Истре, а према Цетини и Ливну граничи се Србијом¹¹².

¹¹⁰ Један део граница области Паганије (Неретве) звчиси од одређивања граница Захумља; о северним и североисточним границама DAI доноси само да је Паганија допирала до реке Цетине. Међутим, навођење три жупе, које се налазе у саставу Паганије, олакшава одређивање њене територијалне распрострањености.

Жупа ή <Ράστωτςα> налазила се најјужније; то је Расток на истоменом језеру код Вргорца, 12 км. далеко од мора. Cf. *Schafarik*, II 267; *Račkl*, Documenta I, 414; *НОВОНОВУХ*, Српске области 52 сл.; *Jireček*, Trgovački drumovi 47; *Skok*, Ortsnamenstudien 229 sq. *M. Barada*, Topografija Konstantinove Paganije, Starohrvatska prosvjeta N. S. 2 (1928) 40 si., и поред јасног податка да се жупа налази у близини мора, тражи је у унутрашњости, где се у средњем веку, иза Биокова, помиње епархија Rasticiaum-Rastizam.

Жупа 6 Μοκρός простирала се у приморју од Вруље до Подгоре, с центром у селу Μακρά близу данашње Макарске. Cf. *Schafarik*, II 267; *Račkl*, Documenta I, 414; *Jireček*, Trgovački drumovi 47; *Новаковић*, Српске области 53; *Skok*, Ortsnamenstudien 230; *Barada*, Topografija 39.

За жупу го Δάλεν се претпостављало да је данашње Дувно, антички Delminium. Cf. *Schafarik*, II 267; *Jireček*, Trgovački drumovi 47; *Новаковић*, Српске области 53 сл. Међутим, *Rački*, Hrvatska prije XII veka 67 si., сматра да се ради о месту Доле, у крају око Неретвине притоке Требижата. Исто: *šišić*, Povjest 452 н. 67; *Skok*, Ortsnamenstudien 229 sq.; *Ђоровић*, Хисторија I, 117 сл. Мало је вероватна претпоставка *Barade*, Topografija 42–52, да је у питању Омиш, који се у неким средњовековним изворима помиње као Dalmisium, Dalmissum и Dalmasium, јер у DAI стоји да је жупа Дален далеко од мора и да њени становници живе од земљорадње.

¹¹¹ За идентификацију наведених острва в. пр. 241–244. Становници који живе ван пустих градова вероватно су Романи, избегли пред нападима Словена с обале у унутрашњост острва.

¹¹² Ови подаци о границама односе се на територију Далматинске Хрватске. Обалом је Хрватска допирала до Лабина, тј. до граница византиске области Истре, док се на континенту према северу није прелазила ток Купе, јер се у DAI неспомине ниједна жупа која се налази северно од те реке. Cf. *Schafarik*, II 298; *Dämmler* 22; *Račkl*, Hrvatska prije XII veka 76 si.; *Niederle*, Manuel I, 93. За границу према истоку *Schafarik*, II 298, мисли да се налазила на линији реке Врбаса, док *Dämmler* 23 sq., претпоставља да је Хрватска обухватала и Босну. Исто: *F. Račkl*, Odlomci iz državnog prava hrvatskoga za narodne dinastije, Већ 1861, 18 si. Међутим, касније је *Rački*, Hrvatska prije XII veka 23 si., сматрао да је најисточнија хрватска жупа била Плива, око истоимене реке; даље према североистоку Хрватска је можда обухватала и област око Уне, док је слив Босне припадао Србији. Исто: *Ђоровић*, Хисторија I, 121. *Новаковић*, Српске области 88–92, доказује да хрватска жупа Плива није обухватала цео ток истонмене реке, јер Хрватска као приморска земља није допирала до Санае и Врбаса; њена истрчна граница ишла је планинским венцима који чине вододелницу Приморја и Уне с једне, и Санае и Врбаса с друге стране. Исто: *Грош*, Известии 92 сл.; *Niederle*, Manuel I, 93. По *šišiću*, Povjest 450, Хрватска се прева истоку простирала најмање до Доње Босне.

Према југу Хрватска допире до реке Цетине, прелазећи њен горњи ток с две жупе Ливно и Имотски, где се граничи са Србијом и Захумљем. Cf. *Schafarik*, II 298; *Račkl*, Hrvatska prije XII veka 67 si.; *šišić*, Povjest 446 si.

Земља Србија (ή χώρα Σερβίας) лежи испред свих осталих земаља, са севера се граничи Хрватском а са југа Бугарском¹¹³. А откада се населише споменути Словени, заузму читаву околину Далмације; романски градови обрађивали су острва и живели су од њих. Пошто су их Пагани стално заробљавали и уништавали, они та острва напусте, желећи да се баве земљорадњом на копну. Били су ометани од Хрвата. Јер они им још никада не исплаћиваху дажбине, него све што сада дају Словенима, даваху стратегу. Пошто нису могли више да живе, притекну Василију, светле успомене цару, изложивши му све напред речено. Онај светле успомене цар Василије нареди да све оно што су били давали стратегу, дају Словенима, и с њима да у миру живе, а нешто мало да дају стратегу, само да би се показала њихова потчињеност и покорност царевима Ромеја и стратегу. И отада сви ови градови стоје у обавези према Словенима и плаћају им одређени данак: град Сплит 200 номизми, град Трогир 100 номизми, град Задар 110 номизми, град Опсара [Црес] 100 номизми, град Арба [Раб] 100 номизми, град Векла [Крк] 100 номизми, што укупно чини 710 номизми, не рачунајући остале врсте [дажбина]. Ове су наиме веће од новчаних плаћања. Град Рагуза [Дубровник] лежи између две земље Захумљана и Травуњана, а имају [становници] своје винограде и у једној и у другој земљи и плаћају архонту Захумљана 36 номизми, а архонту Травуније 36 номизми¹¹⁴.

¹¹³ Подаци о границама Србије оскуднији су од оних о Далматинској Хрватској и односе се само на две стране: север (северозапад) и југ (југоисток). *Schafarik*, II 258, сматра да је према северозападу ток Саве одвајао Србе од Панонских Хрвата (Исто: *Rambaud*, *Constantin Porphyrogenete* 452), док *Jireček*, *Trgovački drumovi* 55, као границу на овој страни даје линију повучену од Рудника према Београду. За границу према истоку, тј. југоистоку цар доноси податак да се налазила код Раба. *CI De adm. impar.* с. 32, 52–53. *Schafarik*, II 258 sq., претпоставља да је граница Србије према истоку ишла токовима Ибра и Велике Мораве. Исто: *Rambaud*, *Constantin Porphyrogenete* 452; *Грош*, *Известин* 153. По *Jirečeku*, *Trgovački drumovi* 54 si., ту границу чини линија повучена од горњег тока Ибра, преко Новог Пазара до Рудника. У време писања *DAI*, тј. средином X в., Србија је обухватала: „планинске пределе око Лима, Горње Дрине (са сливовима Пиве и Таре), Ибра и Западне Мораве (у каснијим изворима за те крајеве се употребљава и назив Рашка), даље подручје Сол (око Тузле) и Босну под којом се подразумева само област око горњег тока реке Босне“. Уп. *Историја* 229.

¹¹⁴ Подаци о данку далматинских градова словенском становништву у залеђу односе се сваког на време после 867 г., јер се у њима спомиње византиски стратег, поглавар теме Далмације (в. пр. 22). Летопис попа Дукљанина 318 сл., говори о данку који плаћају Латини, становници градова, Словенима од времена после повлачења Сарацена из Далмације. Сређивање односа између становника градова и Словена из залеђа, *Грош*, *Известин* 144, датира у време хрватског кнеза Здеслава, после обнављања византиске власти на целом Балканском Полуострву. Исто: *Историја* 178. Међутим, из самог текста се види да Василијева наредба потиче из времена у коме хрватски кнез није био у зависном положају према Византији. Уп. *Šišić*, *Povjest* 388 п. 23. Вест Томе Архијакона (*Historia Salonitana* 32 sq.), да су становници Сплита тражили преко посланика у Цариграду дозволу да станују у граду и да имају поседе ван градских зидина, на подручју

31. О ХРВАТИМА И ЗЕМЉИ У КОЈОЈ САДА ОБИТАВАЈУ

Хрвати, који су сада насељени у крајевима Далмације, воде порекло од некрштених Хрвата названих и Бели (ἀλβῶν τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων, τῶν καὶ ἀσπρῶν ἐπονομαζομένων) који станују с оне стране Турске [тј. Мађарске], а у близини Франачке (Φραγγίας δὲ πλεσίον) и границе се са Словенима, некрштеним Србима¹¹⁵. Име Хрвати на језику Словена значи

старог Солина, *G. Novak*, *Nekoja pitanja iz istorije srednjovekovnog Splita*, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. H (1928) 31 si., повезује га излагањем из *DAI*, јер се код Томе Архијакона наводе „imperatores Constantinopolitani“; Василије је 866–67 г. савладар Михајла III, а од 870 г. има за савладаре своје синове Константина и Лава. Компликовање односа између становника далматинских градова и Словена из залеђа *Dabinović*, *Hrvatska državna i pravna povjest* I, 64, погрешно ставља у 817., када, после извршеног разграничења између Франака и Византије, градовима није остало ништа земље за обрађивања. *Ферлуга*, *Византиска управа* 74 сл., заокругује укупну суму на 720 номизми, тј. 10 фунти злата, од чега су градови 10 номизми плаћали византиском стратегу. О податку попа Дукљанина, *Шушић*, *Летопис попа Дукљанина* 144, претпоставља да се ради о локалном уређењу односа између Романа и Словена у Боки и на Приморју од Будве до Улциња, што је касније прихватио и сам Василије. После 867/8 г., када су Арапи напали Дубровник и још неке приморске градове, почиње Василијева активна политика у циљу обнове византиске власти на Балканском Полуострву, а горе наведена мера је једна од последњих у том правцу.

¹¹⁵ О прадомовини Хрвата, Белој Хрватској, К. говори на неколико места. У глави посвећеној опису Мађарске цар каже да се Мађарска граничи са стране брда Хрватима. Cf. *De adm. Imp.* с. 13, 7–8. Осим тога за Белу Хрватску се тврди да се налази с оне стране Баварске, да је изложена нападима Франака, Мађара и Печенега, као и да се налази 30 дана хода далеко од Балтичког Мора. Cf. *De adm. Imp.* с. 30, 63; с. 31 85–87, 90–91. Из првог податка излази да су Хрвати у односу на Мађарску становали иза Карпата. Уп. *Račkl. Biela Hrvatska* 145 si.; *Hauptmann*, *Dolazak Hrvata* 102. Међутим, поставља се питање у који део ове простране области да се локализује прадомовина Хрвата: податак о суседству с Францима говори за њену локализацију према западу, док вест о нападима Печенега иде у прилог локализацији према истоку.

О Хрватима у закарпатској области постоје подаци у изворима, временски блиским спису *DAI*. Год. 935 мајка словенског свца Вацлава, после његове смрти, бежи у Хрватску. Cf. *Fontes rerum Bohemicarum* I, Prague 1871, 127–134. У опису Јерманије краља Алфреда (871–901), наводе се границе Полапских иловена; Јужно од њих живе Моравани, североисточно од Моравана Далеминци, источно од Далеминца Хорити а северно Срби. Cf. *Schafarik*, II 672. Описујући границе прашке надбискупије, повеља из 1086 г. наводи Хрвате, али тако као да постоје два племена с тим именом: *Deinde ad aquilonem sunt termini Pssovane, Rnhpmi' t DU Chrowati...* Cf. *Friedrich*, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I, Praha 1904–1907, 92. Лаврентијевски летопис спомиње међу Словенима¹¹⁶ „Чешко“ Ј. оеле Хрвате, а на другом месту наводи, поред низа источнословенских племена (Пољани, Дрвљани, Северјани, Радмичи и Вјатичи) и лрвате. УП. Полное собрание русских летописей I, Лаврентьевскан летописБ, вп. I: Повеств временних лет, Ленинград 1926, 6, 12 сл.

нрти.«Т.п»и»на»и¹¹⁶ 244 sq. и *Гром*. *Известин* 67., претпостављају, због различитих *Kann/* „Где су хрвати живели у Чешкој и Источној Галицији, али како хрватски }о,„ „и „из групи источних словенских језика, они су могли да дођу на БaГкш г. „из групи источних словенских језика, они су могли да дођу на бллични Р „и источног дела ове простране области. На основу податка о илавовр М»v,f j»P»и»и»е «и Франачке, локализације иза Баварске и бекства Вацлавове мајке, „Ш, Biela Hrvatska 131, је склон да прадомовину Хрвата локали-

оне који имају много земље (*οἱ πολὴν χωρὰν κατέχοντες*)¹¹⁶. Ови Хрвати дођоше као пребеглице цару РOMEЈА Ираклију, пре

зује у Чешку или њој суседну област. С друге стране подаци да је Бела Хрватска нападана од Печенега и да је некрштена наводе *Račkog*, Biela Hrvatska 163, 171 sl., да локализује област Белих Хрвата у крајеве североисточне Чешке и око Горње Висле. Из описа краља Алфреда и повеље из 1086 г. (пасус исправља: ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Zur cura Gracova civitate cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus: Pssovane, Chrovati et altera Chrowati, Slasane...) *Marquart* 130, 136 sq., закључује да је Бела Хрватска могла да се налази само у Шлезии и Малој Пољској. *Hauptmann*, Seoba Hrvata i Srba 42 sl., сматра да су подаци о границама прашке надбискупије из 1086 г. дати из два центра, чешког и краковског, и да доказују постојање Хрвата на Висли; текст повеље треба да гласи: Deinde ad aquilonem hi sunt termini: Pssovane, Chrovati et altera Chrowati, cum Qracuva civitate provintiaque, cui Bug nomen est et cum omnibus aliis regionibus ad predictam urbem pertinentibus, que Gracova esi: Zlassane, Trebovane, Poharane, Dedosize usque ad mediam silvam qua Miclianorum occurrunt termini... Област око Кракова, тј. гјела Хрватска, налазила се око 965 г. у саставу велике чешке државе Болеслава I, о којој нам даје податке шпански Јеврејин Ибрахим Ибн Јакуб. У наслову извештаја се спомиње Болеслав краљ Вагаге, Виуме и Тркуе, али како се даље у опису његових земаља наводи Краков, вероватно је Туркуа погрешно писање за Кркуе-Кркуе; у арапској графици често се мешају гласови ш и к. Cf. *Marquart* 131; *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 93—95. *Marquart* 137, претпоставља да је Болеслав освојио краковску област 936 т., док *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 110 sl., доказује да је Чешка тек после 955 г. могла да узме Краков од Руса. Арапски писци Ибн Руста и Кардизи, као и анонимни персиски географ, спомину у словенску државу с градом Drzvbab-Dzarawat-Hrdab, у коме се свака три месеца одржавају сајмови. Како је средина речи у сва три облика иста -rva, а у арапској графизи разлика између *b-t* и *di-h* врло мала, то се добијају облици Džrvab-Džrvavt-Hrdab од којих је последњи језички исправан и односи се на област око Кракова. Уп. *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 112—117. *Grafenauer*, Prilog kritici 36, прима Хауптманове резултате о локализацији Беле Хрватске у област око Кракова, само сматра да је ова област дошла већ око 940 г. под власт Болеслава I. То потврђују подаци ДAI око 949 г.: да је Бела Хрватска, тј. чешка држава Ролеслава I нападана од Франака. Пре освајања краковске области писац није могао да назив Беле Хрватске прошири на читаву Болеслављеву државу. Бела Хрватска која се налазила у горњем току Висле, око 940 г. постаје саставни део државе Болеслава I, због чега се у ДAI име хрватске прадомовине проширује на целу чешку државу. Тиме се решавају све привидне несугласице у подацима о Белој Хрватској, из ДAI: пространа Болеслављева држава могла је да буде истовремено близу Франачке а и нападана од Печенега, да се налази иза Мађарске а и иза Баварске.

Вест да је Бела Хрватска некрпена може да се односи само на пољске крајеве, јер су тамошња племена упознала хришћанство тек у другој половини X в. У Чешкој хришћанство почиње да се шири од 845 г., покрштавањем 14 чешких кнезова у Регенсбургу. Cf. *Ročkl*, Biela Hrvatska 171 sl.; *Marquart* 132; *Hauptmann*, Seoba Hrvata i Srba 46; *Grafenauer*, Prilog kritici 34 sl.

¹¹⁶ Тома Архиђаков изводи име Хрвата од Curetes или Coribantes, становника острва Крка, за које каже да живе као скиталице. Cf. *Historia Salonitana* 25. За мишљења најстарије југословенске науке о етимологији имена Хрват уп. 5/s/c, *Povjest* 236 n. 1. Име Хрвата *Schafarik*, I 213 sq., изводи од словенског корена chrib, Chr'b, од чега долази и Карпати, те Хрвати значи „становници брда — горјани”. *C. Zeuss*, *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, Heidelberg 1925, 608, тумачи име Хрвати словенским кореном chrw-, што је у вези с немачким here — мач. Побивајући ову претпоставку *L. Geitler*, *Etimologija imena Hrvata*, *Rad JAZIU* 34 (1876) 111—118, сматра да је корен хрватског имена charv, sarv (бранити се, defendere). Исто: *Б. Даничић*, *Основе српског или хрватског језика*

него што Срби пребегоше истом цару Ираклију, у време када Авари ратујући протераше одавде Романе које је цар Диоклецијан из Рима довео и населио, због чега су и названи Романи, пошто су из Рима досељени у ове земље, односно сада звану Хрватску и Србију. Ови Романи беху протерани од Авара у дане истог цара РOMEЈА Ираклија, а њихове земље остадоше пусте. По наређењу цара Ираклија, ови Хрвати, заративши и оданде истеравши Аваре, населе се, по наређењу цара Ираклија у тој земљи Авара, у којој и данас станују¹¹⁷. Исти Хрвати у то време имали су за

Београд 1876,211; *Perwolf*, Slavische Völkernamen. Archiv f. slav. Philologie 7 (1884) 625 sq. А. *Погодин*, Из исгории СЛЗВЖСКИХ передвиженио, С. Петербург 1901, 87 сл., доводи име Хрвата у везу са Карпатима — Карпаћани, јер су Бастарни према своме називу за ову планину — Харфађа, назвали и тамо насељене Словене. Доказујући несловенско, тј. кавкаско порекло Хрвата, *N. Županić*, *Prvobitni Hrvati*, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 295, каже о њиховом имену: „χορουάθος” можда стоји у вези са хуркилинском (lezginsko племе у Kavkazu) reci Xhurava „Community” plur. sufiks -th „zajedničari, pleme, narod”. *Gragoire*, L'origine 90 sq., 116 sq., повезује име Хрват с Кувратом, бугарским поглаваром из времена Ираклија, чије се име код Теофана јавља у облику Krovatbos. (То су раније већ претпостављали *H. Howorth*, The spread of the Slavs Part IV, The Bulgariens, Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 11 41882) 224 sq. и *J. B. Bury*, A. History of the Eastern Roman Empire II, London 1889, 275 sq.). Заступајући теорију о иранском пореклу Хрвата, *S. Sakač*, *Iranische Herkunft des kroatishen Volksnamens*, *Orientalia* Christiana Periodica 15 (1949) 312—340, доводи њихово име у везу са старим иранским племеном Харнаватиш, од чега је настала праформа *Horvathos*, која се налази на натпису у Танаису. *Grafenauer*, Prilog kritici 49, одбацује хипотезу *Gregoire-a*, сматрајући да се облик Krovathos код Теофана јавља погрешно, јер у свим осталим изворима стоји Куврат.

¹¹⁷ Подаци из ДAI говоре о двострукој сеоби Словена на Балканско Полуострво. Први талас чине Словени који су у заједници са Аварима разорили далматинске градове, а затим долазе Срби и Хрвати у споразуму с Ираклијем. Историчари који одричу веродостојност Константиновим подацима о двострукој сеоби, доносили су следеће аргументе: 1. Срби и Хрвати нису могли да се населе у споразуму с Византијом, јер је познато да су словенска племена током VI в. непрестаним упадима угрожавала балканске провинције Византиског царства; 2. односи између досељених Словена и Византије имају током VII и VIII в., изразито непријатељски карактер; 3. Срби и Хрвати нису могли у своме кретању према југу да прођу кроз аварску државу у Панонији. Из свега тога изведен је закључак да су се Срби и Хрвати, заједно с великом масом Јужних Словена, спустили знатно раније у Панонију, одакле су, почетком VII в., прелазили Дунав и Саву насељавајући се на Балканском Полуострву. Cf. *Dümmler* 16 sq.; *Rački*, Biela Hrvatska 179—189; *Isuui*, *Ocjena rasprava Grotta i Florinskog*, *Rad JAZIU* 59 (1881) 216 sl.; *T. Marellé*, *Slaveni u davnini*, Zagreb 1889, 64; *Jaglc*, Ein Kapitel 55—57; *F. Kos*, *Iz zgodovine Jugoslovanov v šestem stoletju po Kr.*, *Izv. Muzeja Kran.* 8 (1898) 206.

Старија филолошка теорија Копитара и Миклошића (Уп. *šišić*, *Povjest* 242, n. 22 и 23), која је требало да донесе језичке аргументе за одбрану веродостојности Константиновог извештаја, доказивала је да су Срби и Хрвати, својим доласком, језички раздвојили већ насељене Словене на Балканском Полуострву и да се могу уочити сличности између језика који стоје на странама „српско-хрватског клина”. Међутим, *Jaglc*, Ein Kapitel 47—87, је сасвим побио ову тезу, доказавши да језици Балканских Словена чине једну органску целину и да се не може говорити ни о каквим посебним сличностима између словеначког и бугарског језика; напротив, сличности постоје само између источне гране српско-хрватског и бугарског, као и између западне гране српско-хрватског и словеначког језика.

архонта Поргиног оца. Цар Ираклије, пославши и из Рима доведши свештенике и од њих произведши архиепископа

У новије време *B. Bratančič*, *Uz problem doseljavanja Južnih Slovena*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1951, 221–250, доказује да се код Балканских Словена могу разликовати два типа рала: један централни и други који се јавља на периферији њихове области. Из тога Братанић извучи закључак да су постојала и два слоја словенског становништва.

С друге стране стоји група научника који историским аргументима бране истинитост Константинових вести. *Grat*, *Zur Kritik einer Stelle 395–397*, сматра да је Византија могла да употреби мирне земљораднике Словене за борбу против Авара, што је и учинила са Србима и Хрватима. *Župančič*, *Bela Srbija 9 si.*, претпоставља да су Срби и Хрвати дошли као војне дружине и да су покорили Словене и Аваре настањене на Балканском Полуострву; освајачи су се изгубили међу покореним становништвом, оставивши им једино своје име. *Скок*, Константинова Србица 252, допушта могућност споразумног насељавања племена у крајеве с проређеним становништвом, под условом да постоји извор за налажење новог људства. Ираклије је то људство нашао у чешким областима.

Односи између досељених Словена и Византије нису били непријатељски у оном степену као на пр. односи између Византије и Бугара. Папа Јован IV шаље 640–642 г. опата Мартина у Истру и Далмацију да откупи заробљене хришћане и да мошти светих мученика пренесе у Италију. То свакако сведочи » донекле сређеним односима у наведеним областима. Cf. *Rackl*, *Documenta I*, 277. Год. 642 Словени с далматинских обала нападају на италијански приморски град Сипонт, који се налази у рукама Лангобарда. Cf. *Rackl*, *Documenta I*, 277. Како Византинци у то време воде непрестане борбе против Лангобарда у Италији, *Л-реиек*, *Die Romanen I*, 29 sq., исправно претпоставља да је овај напад извршен у споразуму с Византијом. Код Теофана се налази вест да су 678 г. аварски каган, краљеви, егзарси, касталди и поглавари западних народа затражили склапање мира с Византијом и пошто је цар пристао на њихов предлог „завладала је велика сигурност на Истоку и Западу“. Уп. Византиски извори I, 223 сл. Врло је вероватно да је мир обухватио и далматинске Словене. Уп. *S/š/č*, *Povjest 270 si.*

На свом путу према југу Срби и Хрвати су могли да прођу кроз Панонију, јер је аварско-словенски племенски савез, већ после устанка под Самом (623) г., почео да слаби да би се сасвим распао после неуспеле опсаде Цариграда 626 г., Cf. *G/O*, *Zur Kritik einer Stelle 396*; *Hauptmann*, *Seoba Hrvata I Srba 50*; *Grafenauer*, *Prilog kritici 44*.

Говорећи специјално о сеоби Хрвата, *Klaić*, *Hrvatska plemena II*, претпоставља да је седиште Хрвата било у Карантанији и да их је одатле и позвао Ираклије за борбу против Авара у Далмацији. По *Kosu*, *Iz zgodovine Jugoslovancov 210*, Хрвате је, као помоћне чете из Баварске и Мађарске, послао кнез Само да помогну Словенима на Балканском Полуострву у борби против аварске власти. Доказујући да су вести о сеоби Хрвата узете из хрватске народне традиције, *Hauptmann*, *Dolazak Hrvata 126 si.* каже: „Pokraj šestog vijeka počeli su Sloveni pod vodstvom Avara prodirati na dalmatinska zemljišta. Već u prvim godinama Herakleja uspelo im je zauzeti glavni grad Solin i oterati Romane na otoke. Kad su pak Avari godine 626 potučeni pod Carigradom i kada su pokoreni narodi najedanput ustali protiv njih, tada je prodrlo u Dalmaciju pleme ratničkih Belih Hrvata savladalo Avere i mesto njih kao plestvo zavladao podložnim Slovenima*. Сасвим је неприхватљива хипотеза *Gregoire-a*, *L'orig'ne 103 sq.*, 116, да сеоба Хрвата уствари претставља померање панонских Бугара према Балканском Полуострву, после Кувратовог устанка против Авара и распадања аварског племенског савеза; у њиховом саставу кретали су се и Словени којима су Бугари оставили име свога вође (за идентификацију Хрват—Куврат в. пр. 116). *Grafenauer*, *Prilog kritici 32, 43 sl.*, прима вести о двострукој сеоби сматрајући да се оне ослањају на хрватску народну традицију и да њом није ни најмање онемogućена језична јединственост јужних Словена, као што је некада мислио *Jagić*“. *M. Barada*, *Hrvatska diaspora i Avari*, *Starohrvatska prosvjeta ser. III 2 (1952) 7–14*, мисли да су Хрвати из области иза Карпата, продрили све до Далмације (615), где су око 626 г., уз

и епископа и презвитере и ђаконе, покрсти Хрвате¹¹⁸;

помоћ Византије, подигли устанак против Авара и створили своју државу. Неприхватљиво је тврђење *Popovića*, *Prilozi čitanju raznih starina 1137–1144*, да се вести о хрватској сеоби из 31 главе односе на Хуне Кутригуре, настањене претходно на аврској територији, а да су Хрвати дошли у Далмацију већ с првим таласом словенске колонизације, када је заузет Солин. Вести из 31 главе о сеоби Хрвата на југ у својој основи су тачне. Хрвчти су дошли на Балканско Полуострво за време Ираклија; податак о споразумном насељавању можда је резултат тенденциозности византиског писца.

¹¹⁸ У ДAI постоје на неколико места различити подаци о христијанизацији Хрвата. Поред вести у 31 глави, у 30 глави се наводи да су Хрвати после ослобађања од франачке власти, покрштени из Рима, док су према вестима из 29 главе многи припадници јужнословенских племена, међу којима и Хрвати, примили хришћанство за време Василија I. Cf. *De adm. imp. c. 30, 87–90, c. 29, 70–78*. Тома Архиђакон говори о мисији неког Јована Равењанина, кога папа шаље да уреди црквене ствари у Далмацији. Пошто је стекао велику популарност код становника, Јован Равењанин је изабран за солинског архиепископа, што је папа потврдио, преместивши седиште архиепископије у Сплит, уз обнављање свих повластица које је имала солинска архиепископија. Тада Јован почиње свој рад на ширењу хришћанства и обнављању црква на територији Далмације и Славоније. Cf. *Historia Salonitana 33 sq. Rački*, *Ocjena raspava Grota i Florinskog 208 si.*, сасвим одбацује Константинове вести о покрштавању Хрвата за време Ираклија, наводећи да се из мисије опата Мартина (в. пр. 117) види да су Хрвати половином VII в. били још увек пагани; с друге стране ћутање добро обавештених франачких извора о Хрватима као паганима, сведочи да су око 823 г. већ били христијанизирани. Повезујући вести Томе Архиђакона с покрштавањем Хрвата, *Bulle-Bervaldi*, *Kronotaksa spljetskih biskupa, Zagreb 1912, 111–115*, доказује да је Јован Равењанин био један од мисионара, који су крајем VIII или почетком IX в., на тражење Хрвата, дошли из Рима да их покрсте. У прилог таквом датирању мисије Јована Равењанина говори чињеница да Тома Архиђакон одмах после Јована наводи епископе из краја VIII и почетка IX в. Исто: *Novak*, *Nevoja pitanja iz istorije srednjovekovnog Splita 18–25*. Идентификујући Пориновог оца с хрватским кнезом Вишеславом, чија се крстионица датира у крај VIII или почетак IX в., *šišić*, *Genealoški prilozi 46 si. i Povjest 308 n. 21*, мисли да коначно покрштавање Хрвата долази у време њиховог пада под франачку власт. *M. Barada*, *Episcopus Chroatensis, Croatia sacra I (1931) 170 sq.*, одваја покрштавање Хрвата од почетка франачке власти, истичући да се тај процес сасвим добро види из излагања 31 главе: цар је прво „поставио архиепископа, епископа, свештенике и бискупе“, па је тек онда покрстио Хрвате. Покрштавање Хрвата *Grafenauer*, *Prilog kritici 26 si.*, датира у време кнеза Борне, око 800 г. с напоменом да је и раније могло бити извесних покушаја у том правцу.

У недостатку података из писаних извора за проблем покрштавања, историчари су пришли испитивању остатака црквених споменика са територије Далмације. *M. Barada*, *Nadvratnik VII stoljeća iz Kaštel Sućurca, Serta Hoffillierlana, Zagreb 1940, 402–417*, на основу стилских карактеристика повезује један надвратник са саркофагом Јована Равењанина и датира оба споменика у крај VII или почетак VIII в. Споменути надвратник је део једне црквене грађевине која је повезана с Јовановом делатношћу, па је према томе и покрштавање Хрвата извршено у другој половини VII в. Међутим, *L. Karaman*, *Spomenci VII i VIII stoljeća u Dalmaciji, VHAD N. S. 22–23 (1941–1942) 75–82*, датира споменути надвратник, као и саркофаг Јована Равењанина, у другу половину VIII в., а тиме помера и покрштавање Хрвата у другу половину VIII и почетак IX в., када је на христијанизацији радила обновљена солинска архиепископија.

Вести из ДAI о покрштавању Хрвата омогућују нам да сасвим схватимо ток тог дугог и сложеног процеса. Свакако да су Хрвати, непосредно после доласка на Балканско Полуострво, постали предмет делатности византиских мисионара, али и поред случајева појединачног покрштавања, нова вера није

у то време овим Хрватима био је архонт Порга (Ποργας)¹¹⁹.

Ова земља у којој су Хрвати били насељени, одавно беше под влашћу цара Ромеја, и отада палата и хиподром цара Диоклецијана у земљи истих Хрвата до данас се чувају у граду Салони, близу града Сплита^{1*0}.

Ови покрштени Хрвати неће да ратују против страних земаља, изван своје земље. Јер добили су неко пророштво и заповест (βρισηόν) од римског папе, који је за Ираклија цара Ромеја послао свештенике и њих покрстио. Наиме, ови Хрвати после свога покрштавања дадну својеручно потписану обавезу, под чврстом и непоколебљивом заклетвом у св. Петра Апостола, да никада неће провалити у туђу земљу и ратовати, већ да ће радије живети у миру са свима који то желе, примивши од истог римског папе овај благослов: ако неки други пагани пођу против земље ових Хрвата и зарате, нека за њих [Хрвате] ратује бог Хрвата и штити их и победу им донесе Петар Христов ученик¹²¹. После много

ухватила дубљег корена у ширим слојевима становништва. О томе сведочи податак из DAI да је већина придошлих словенских становника остала некрштена <cf. De adm. imp. c. 29, 68–69>, као и вести да су за време слабих византиских владара многи међу јужнословенским племенима отпали од хришћанске вере. Cf. Theoph. Cont. 288 sq. Крајем VIII в. процес покрштавања улази у своју завршну фазу, када је већина хрватског становништва примила хришћанство. Cf. *Dvornik*, Slaves 71–74. *M. Perojević*, Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1939, 15 si. Мисија Јована Равењанина, која по резултатима Булића долази у крај VIII или почетак IX в., имала је задатак да обнови солинску архиепископију, важан црквени центар на територији насељеној Хрватима, и тиме да омогући њихово коначно покрштавање.

¹¹⁹ Већина историчара идентификује кнеза Поргу, као и Порина, у чије је време обављено покрштавање Хрвата (De adm. Imp. c. 30, 90) с Борном, познатим кнезом Далматинске Хрватске из почетка IX в. Cf. *Dümmler* 41; *Karaman*, Spomenici VII i VIII stoljeća 106; *Hauptmann*, Porijeklo stanovništva 19 si.; *Grafenauer*, Prilog kritici 26 si. Међутим, већ *Rački*, Documenta I, 291, одваја ова два имена, идентификујући прво од њих (Порга) са словенским Борко — Борвка, Борнка. Исто: *Skok*, Kako bizantiski pisci 180; *S. Sakač*, Ugovor pape Agatona s Hrvatima, Zagreb 1931, 5 si. Прихватајући идентификацију Порга — Борна, *šišić*, Genealoški prilozi 48 и *Povjest* 386 n. 20, сматра да је Порин облик за име кнеза Бранимира, јер словенски језици не праве лична имена од Пор-, већ само од бор- или бран-. *Gregoire*, L'origine 94, 102 sq., Поргу доводи у везу с Кувратовим стрицем Органом (в. пр. 118), а Порина идентификује са словенским панонским кнезом Прибином из прве половине IX в. Тиме би се покрштавање Хрвата пребацило у стару домовину, што се не слаже са подацима из DAI. Уп. *Grafenauer* Prilog kritici 27. За Борну (у DAI Поринос и Порга) *Prvanović*, Ko je hrvatski knez Borna 301–310, доказује да је кнез источно-српских племена Гудушчана и Тимочана и да је око почетка Људевитовог устанка пребегло с Гудушчанима у Хрватску, где су их Франци населили у области између Велебита и Мале Капеле.

¹²⁰ Подаци да се остаци хиподрома налазе у хрватској земљи, показују да се територија византиске теме Далмације није простирала далеко од градских зидова. С друге стране, Диоклецијанова палата као сасгавни део града Сплита, свакако се налазила на територији византиске теме.

¹²¹ *Schafarik*, II 283, сматра да К. говори о уговору склопљеном између папе и Хрвата, после ослобођења од франачке власти, када су Хрвати затражили

година, у доба архонта Трпимира (εν ταῖς ἡμέραις Τερπιμέρη τοῦ ἀρχοντος), оца архонта Крешимира (τοῦ ἀρχοντος Κρασημέρη)¹²², дође из Франачке, која је између Хрватске и Венеције¹²³, неки крајње побожан човек по имену Мартин (Μαρτίνος), обучен у световно одело, који је, причају исти Хрвати, чинио многа чуда; овај побожни човек био је слабог здравља и без ногу, тако да су га четворица дизала и носила, тамо где би желео. Он истим Хрватима поново препоручи (διατηρεῖν) да до краја свога живота чувају ову заповест његове свестости папе, поделивши им и сам благослов сличан папином¹²⁴. Због тога ни сагене ни кондуре [тј. бродови] ових Хрвата никада не полазе у рат ни против кога, уколико неко баш против њих не зарати. Овим бродовима од Хрвата одлазе једино они који се баве трговином, обилазећи од града до града Паганију и залив Далмације све до Венеције¹²⁵.

Архонт Хрватске од почетка, тј. од владе цара Ираклија, поданички је потчињен цару Ромеја и никада не беше

покрштење из Рима. Мало је вероватна хипотеза *Sakača*, Ugovor Pape Agatona 27–32, да се ради о уговору о ненападању који је папа Агатон, у оквиру своје пацифистичке политике, склопио 679 г. с Хрватима. *šišić*, Genealoški prilozi 47 si и *Povjest* 386, претпоставља да је у питању позната преписка између кнеза Бранимира и папе Јована VIII. Исто: *Hauptmann*, Dolazak Hrvata 124. По *Dabinoviću*, Hrvatska državna i pravna povjest I, 48 si, подаци из DAI се одн'осе на уговор склопљен посредништвом папе Агатона 681–685 г. између Византије и Хрвата. Како следећи пасус у DAI, који говори о средини IX в., почиње: „после много година у време кнеза Трпимира“, то се вест о споразуму Хрвата с папом односи на знатно ранији период.

¹²² Трпимир је хрватски кнез из средине IX в. (око 845–864), од кога нам је сачувана прва хрватска повеља издата 4 марта 852 г. Cf. *Rački*, Documenta I, 3. Окнезу Трпимиру в. *šišić*, *Povjest* 330–338; Историја 175. Међутим, подаци оосталим хрватским кнезовима које спомиње DAI (в. пр. 138) нису ни прецизни ни јасни.

¹²³ К. овде свакако има у виду франачке поседе у Фурланској.

¹²⁴ За мисију Мартина *šišić*, *Povjest* 433, претпоставља да пада у време око 933 г., када се на цариградском двору налазио као папски посланик бискуп Мадалберт. Датирајући ову вест у време око 925 г. *Sakač*, Ugovor Pape Agatona 73–76, идентификује Мартина, који је вероватно био Словенац из Истре, са мучеником св. Мартином Подсуседским, чије се име спомиње у две загребачке повеље из XIII в. С друге стране *L. Kafić*, Saksonac Gotšalk na dvoju kneza Trpimira, Zagreb 1932, 29 si., идентификује Мартина са Саксонцем Готшалком, који је средином IX в. боравио на двору кнеза Трпимира. За обојицу се каже да долазе из истих крајева, из данашње Фурланске; осим тога, по наводима DAI, Мартин је врло побожна личност, а Готшалково учење о предестинацији могло је примитивним Хрватима да изгледа као доказ велике побожности. Међутим, услед недостатка јасних изворних података, не може се ништа одређено рећи о Мартиновој делатности.

¹²⁵ Податак о трговачко-поморској снази Хрвата није хронолошки одређен. *Грош*, Известин 124 сл., мисли да се ова вест односи на време кнеза Трпимира, док *L. Poparić*, О поморској сили Hrvata za dobe narodnih vladara, Zagreb 1899, 68, исту датира у време краља Томислава. Развитак поморске трговине код Хрвата не мора да се везује с политичким и војним успоном хрватске државе, јер се та трговина могла обављати увек када су мирне прилике то дозвољавале. Из Хрватске су се извозили сточарски и пољопривредни производи: сир, вуна, сирове коже, вино, уље, восак и робови. Уп. Историја 187.

потчињен архонту Бугарске (τῆς <ζροχην Βουλγαρίας>¹²⁶). Али ни Бугарин не поведе рат против Хрвата, изузевши Михајла Бориса (Μιχαήλ δ Βορίσης), архонта Бугарске, који пође и зарати на њих и, не могавши ништа да учини, закључи са њима мир, обдаривши Хрвате и примивши од Хрвата дарове¹²⁷. Међутим, ни ови Хрвати нису никада Бугарима плаћали данак, осим што често даваху једни другима поклоне пријатељства ради.

У покрштеној Хрватској су насељени градови: Нин¹²⁸, Биоград¹²⁹, Велица¹³⁰, Скрадин¹³¹, Ливно¹³², Столпон¹³³, Книн¹³⁴ Карин¹³⁵ и Клавока¹³⁶.

¹²⁶ Ово се истиче свдказо због некадашњих аспирација Симеона Бугарског Cf. *Runciman*, *Romanus Lecapenus* 35 sq.

¹²⁷ *Schafarik*, II 288, претпоставља да су Бугари, за време кнеза Здеслава, 878/9 г., напали из Славоније на Хрвате. *Klali*, *Povjest* I, 53 и *ЗлаШарски* I, 28 сл., датирају рат у 853—854 г. *Šišić*, *Povjest* 335, даје као хронологију време између 854 и 860 г., а из навода да после тога Бугари и Хрвати нису више ратовали, изводи исправан закључак да већ о рату потиче из неког извора пре 926 г., тј. пре напада Симеона на Хрвате. *Hauptmann*, *Koje su sile* 177—181, сматра да се рат водио само између Панонских Хрвата и Бугара, и то у оквиру франачко-бугарског рата 853 г., када су Бугари покушали да заузму Срем, али су наишли на жесток отпор франачких поданика Хрвата. Међутим, највероватније изгледа да је кнез Трпимир као франачки вазал ратовао против Бугара и из тога рата изишао као победник. Уп. *Историја* 176.

¹²⁸ с. N_{овца} је данашњи Нин у истоименој жупи, недалеко од Задра. Cf. *Rački*, *Documenta* I, 413; *Šišić*, *Povjest* 446; *Skok*, *Ortsnamenstudien* 227 sq.

¹²⁹ То Велѣградон је Белоградон из средњовековних повсља, данашњи Биоград на мору; у облику из DAI словенски полуглас замењен је грчким ε. За лит. в. пр. 128.

¹³⁰ За го Велѣ-ζην *Schafarik*, II 297, наводи старија мишљења да је то Белица у равници Буковике у нинској жупи, али додаје и своју претпоставку да се ради о граду Белају. *Rački*, *Documenta* I, 413, само упозорава на неколико места са сличним називима, док *Skok*, *Ortsnamenstudien* 228, објашњава да цар помоћу гласа ν, гречизира словенски локатив ВБ Белици.

¹³¹ То Σκόρδονα је данашњи Скрадин, у бившој брибирској жупи. То је гречизирани облик, у коме је грчки глас ο заменио словенско а. За лит. в. пр. 128.

¹³² Η Χλεβενα је Ливно, главни град некадашње истоимене жупе; словенски полуглас т> из Хлевѣно цар пише као е. За лит. в. пр. 128.

¹³³ За то ΣΓόλιτον *Rački*, *Documenta* I, 413, само наводи сличне облике у средњовековним документима: Stibica, Stupica. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 227, претпоставља да је то Ступин, средњовековна Стелпона код Рогознице.

¹³⁴ То Τενήν је данашњи Книн, у средњем веку центар истоимене жупе; словенски полуглас δ је и овде замењен грчким ε, док је у називу за жуну остало Τηνα. За лит. в. пр. 128.

¹³⁵ То Κόρι је стари град Карин на истоименом заливу недалеко од Задра Константинов облик је вероватно изведен од словенског КЪРИНЪ <Corinium, избацивањем крајњег слова в по угледу на новогрчки и заменом полугласа ѓ с грчким ο. За лит. в. пр. 128.

¹³⁶ Изв ТО κλαβόχα *Schafarik*, II 237, идентификује с градом Гламочем (исто: *Грош*, *Известин* 103), док *Rački*, *Documenta* I, 413, наводи „ecclesia S. Petri de Slobuso“, која се јавља у средњовековним документима. *Skok*, *Ortsnamenstudien* 228, сматра да је у питању Клобок и да цар словенско у замењује с грчким ο.

Покрштена Хрватска има коњице до 60 хиљада, пешадије до 100 хиљада и до 80 сагена и до 100 кондура. Сагене имају по 40 људи, кондуре по 20 људи, а мање кондуре по 10 људи¹³⁷.

Овако велику силу и множину војске имала је Хрватска до архонта Крешимира. Када је он умро, његов син Мирослав (Μιροσθλάβος)¹³⁸ владао је четири године и био је убијен од бана Прибуне (ολό τοο Πρβουνία βοεάνου ἀναφεθέντος)¹³⁹. И пошто су у земљи настале свађе и многе размирице, смањи се коњица и пешадија и сагена и кондуре у држави Хрвата. Сада имају 30 сагена, кондура великих и малих ^*, и коњице *** и пешадије***¹⁴⁰.

¹³⁷ *F. Rački*, *Odlomci iz državnog prava* 24, је прво претпостављао да се вести о војној и поморској снази Хрвата односе на време кнеза Трпимира, тј. средину IX в. Исто: *Ipoll*, *Известин* 128 сл. Међутим, касније *Rački*, *Documenta* I, 399, датира ове податке у време краља Томислава, када је хрватска држава до-стигла врхунац територијалног и политичког успона. Исто: *Klali*, *Povjest* I, 72; *Poparić*, *O pomorskoj sili Hrvata* 68 si.; *Šišić*, *Povjest* 413 n. 21; *Историја* 181. За број војника и веслача *Poparić*, *O pomorskoj sili Hrvata* 69 и *Šišić*, *Povjest* 413 n. 21, мисле да је тачан, јер је велики број коњаника условљен поседом Панонске Хрватске, а јака флота држањем неретљанских острва и далматинских градова. Међутим, ти бројеви су свакако претерани, јер би њихово усвајање претпостављало да је Хрватска имала већу војну и поморску силу од Византије.

¹³⁸ Поред већ раније споменутих кнезова Трпимира и његовог сина Крешимира, К. овде поново наводи Крешимира али са сином Мирославом. *Schafarik*, II 288 sq., претпоставља да је Крешимир владао од 900—914, а његов син Мирослав од 914—917 г. Међутим, већ *Дринов*, *Сочинени* I, 492, 496., сл., помера сву тројицу владара, које спомиње DAI, у X в., идентификујући Трпимира с Томиславом и претостављајући да његов син Крешимир влада од 946—947 г. Из надгробног натписа краљице Јелене (сахрањене 976 г. у цркви св. Марије), жене Михајла а мајке Стјепана, *F. Bullt*, *Izvjestaj o crkvi sv. Marije od Otoka i nadgrobnom natpisu kraljice Jelene*, VHAD N. S. 5(1901) 223 si., закључује да је Михајло—Крешимир а Стјепан—Мирослав, тумачећи то чињеницом да је велики број хрватских владара имао два имена, хришћанско и народно. *Šišić*, *Genealoški prilozii* 59 si. и *Povjest* 431 n. 1, одбацује наведену комбинацију, јер ако је Јелена умрла 976 г., она је могла да буде мајка краља Држислава а жена Крешимира II; вероватно да је Трпимир млађи Томислављев брат и да влада од 928—935 г., а његов син Крешимир од 938—945 г. Исто: *Ђорђевић*, *Историја* I, 144. Највероватнију претпоставку даје *V. Klalić*, *Prilozi hrvatskoj Istoriji za narodnih vladara*, *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb 1925, 213 si., да се у DAI спомињу два Крешимира, од којих један припада средини IX в., а други крају прве половине X в. Сасвим је логично да се у DAI догађаји излажу извесним редом, па се после Трпимира и његовог сина Крешимира (средица IX в.) говори о догађајима од којих неки припадају и X в., а тек онда се говори о Крешимиру II и његовом сину Мирославу (друга четвртина X в.).

¹³⁹ О бану Прибуни се говори у повељи Петра Крешимира^а (око 1060), а у вези с претком издавача повеље Крешимиром Старијим. Cf. *Rački*, *Documenta* I, 62. Пошто се Прибуна и овде јавља у вези с Крешимиром II, чијег је сина, према подацима из DAI, лишио престола, вероватно да се ради о истој личности. Уп. *Šišić*, *Povjest* 434—436.

¹⁴⁰ К. је вероватно само за овај период имао тачне податке о војној и поморској снази Хрвата. Знајући да је Хрватска пре тога располагала већом војном силом, он је дошао до наведених невероватних бројева. (в. пр. 137).

Велика Хрватска, која је названа и Бела, некрштена је до данас, као и суседни јој Срби¹⁴¹. Коњице као и пешадије имају мање него крштена Хрватска, јер их стално пљачкају Франци, Турци [тј. Мађари] и Печенези¹⁴². Немају ни сагене ни кондуре, ни трговачке бродове, јер су далеко од мора; од њих тамо до мора путује се 30 дана. Море до кога се долази кроз 30 дана, названо је тамно (σχοτεινή θάλασσα)¹⁴³.

32. О СРБИМА И ЗЕМЉИ У КОЈОЈ САДА ОБИТАВАЈУ¹⁴⁴

Треба знати да Срби воде порекло од некрштених Срба, названих и Бели (αλό των άβαλτίστων Σερβλων, των χαί άσπρων ελωνοαζομένων), насељених с оне стране Турске [тј. Мађарске], у крају који се код њих назива Бојки (Βοίκι)¹⁴⁵; њима је у

¹⁴¹ В. пр. 115.

¹⁴² В. пр. 115.

¹⁴³ За назив тамно море — σχοτεινή θάλασσα још *Rački*, Biela Hrvatska 147 si., истиче да се односи на Балтичко Море, јер Византинци Црно Море увек зову традиционалним изразом Πόντος.

¹⁴⁴ Неки историчари заступају мишљење да К. није имао никаква обавештења о прадомовини Срба, њиховој сеоби и најстаријој историји, већ да је све податке о томе измислио по угледу на вести које је прибавио о Хрватима, а знајући да неки Срби живе поред реке Лабе. Уп. *Hauptmann*, *Porijeklo stanovništva* 20 si.; *ИсШу*, *Kroaten* 338 sq.; *M. Barada*, *Seoba Hrvata i Srba*, Zagreb 1934, 11; *Grafenauer*, *Prilog kritici* 24 si. *Grafenauer*, *Prilog kritici* 25 признаје да је вест из 34 главе да породица захумског кнеза Михајла Вишевића потиче са Висле (в. пр. 210), јак аргумент против његове тезе, али претпоставља и овде ослањање на вести о Хрватима, јер ДАИ врло мало зна о захумској историји пре Михајла Вишевића, а тешко се може говорити о једној династији од досељења до X в. Осим тога, податак Томе Архиђакона - *venegunt de partibus Polonie, qui Lingones appellantur*—показује да је и код Хрвата било у употреби име Љахи (в. пр. 82). Међутим, ако се у делу Томе Архиђакона из XIII в. могла огледати традиција о хрватској прадомовини у крајевима Закарпатске Пољске, нема разлога да се сумња у истинитост података из ДАИ који исто говоре за Србе уопште, а посебно за породицу захумског кнеза. У ДАИ заиста има мало података о раној историји Србије и Захумља, али ће с друге стране мало зна и о догађајима у Хрватској у VII и VIII в. Осим тога нема разлога за претпоставку да ће о породици Михајла Вишевића говори као о династији која влада непрекидно од досељења до средине X в. У ДАИ, када се говори о династији, употребљавају се сасвим други изрази, као што је случај с подацима из ране српске историје.

¹⁴⁵ Израз Βοίκι *Schafarik*, II 243, идентификује са земљом русинског племена Бојки, које је становало у Источној Галицији. *Rački*, *Biela Hrvatska* 152 si., враћа се на старије тумачење да Βοίκι значи Чешку — Војоћемум и доноси неке варијанте овог назива (*Baimoi*, *Vajas*, *Vaja*) од којих је могло да постане Βοίκι. Језичко тумачење овог назива даје *Skok*, *Ortsnamenstudien* 223 sq., према коме је цар од Војоћемум, *heim* = *haima* = *Heimat* превео као *τόπος*, а уместо Βοίκι погрешно написао Βοτχι. Пошто Срба није никада било у Чешкој *Barada*, *Seoba Hrvata i Srba* 5 si., претпоставља да Βοίκι значи Вулци, док *B. Arnim*, *Καράκη* »Wagen, Karren" bei Konstantin Porphyrogenetos (De adtn. imp.), *Zeitschrift f. slav. Philologie* 9 (1932) 137 sq., сматра да Βοίκι значи велики (μεγάλη) и да долази од турског *böyük*, *büyük*. *Gregoire*, *L'origine* 98 n. 8 и *Grafenauer*, *Prilog kritici* 23, враћају се на идентификацију Βοίκι; — *Vojochemutn*, претпостављајући да је облик из ДАИ погрешно писање за Βοίκι, јер су у грчкој графици X в. слова *ж* и *м* врло слична.

суседству и Франачка, исто као и велика Хрватска, она некрштена, која се назива и Бела. Тамо су дакле и ови Срби од давнине настањени¹⁴⁶. Пошто су два брата наследили од оца власт над Србијом, један од њих, преузивши половину народа, пребегне Ираклију, цару Ромеја; цар Ираклије га прими и као место насељавања даде му у солунској теми Сервију (έντφ θέματι θεσσαλονίκης τα Σέρβλια)¹⁴⁷, која отада тај назив носи¹⁴⁸. Срби на језику Ромеја¹⁴⁹ значи робови (δοολοι),

¹⁴⁶ Подаци о положају Беле Србије из ДАИ свакако су наше детаљни од оних о положају Беле Хрватске. У 31 глави се каже да се Бели Хрвати у својој прадомовини граниче са Белим Србима, а у 33 глави да породица захумског кнеза Михајла Вишевића потиче из крајева око реке Висле. Cf. *De adta. imp.* с. 31, 5-6, с. 33, 16-19. На идентификацију с Полапским Србима не може се мислити, јер Балкански Срби припадају сасвим другој језичкој групи — Источних Словена. *Schafarik*, II 392 и *ГроШ*, *Известил* 70, претпостављају да је некада читава пространа закарпатска област носила назив Бела Србија и да се у ДАИ источни Бели Срби мешају с онима који су становали око реке Лабе. Одбацујући податке о пресељавању Белих Срба на Балканско Полуострво, *Rački*, *Biela Hrvatska* 163-170, ове идентификује с Полапским Србима, о којима је цар, као о храбром и ратничком народу, могао да добије обавештења и у Цариграду. Исту идентификацију даје и *Zupanić* *В ела Србји* L 12, уз претпоставку даТолапски Срби нису аутохтони у овим областима, већ да су се доселили с источне стране Азовског Мора; тиме се решава и проблем могућности доласка ових Срба на Балканско Полуострво. Као и код локализације Беле Хрватске, *Hauptmann*, *Seoba Hrvata i Srba* 46 si., и овде упозорава на вести Масудија који, описујући словенске земље, наводи следећа племена: *Astraba*, *Duljaba*, *Namčín*, *Sarbin*, *Morava*, *Horvatin*; и *Ал-Бекрија*, који прави исписе из Масудија: *As-Sraba*, *DuljebI*, *Nijemci Srbi*, *Mogavani*, *Hrvati*. Како се Срби у оба текста спомињу на два места, то су свакако једни Саксонски Срби који су се налазили према западу, а други Белв Срби, чија се земља налазила у областима око реке Висле. На ову локализацију упућује и податак да је Бела Србија некрштена, што може да се односи само на источне делове простране закарпатске области (в. пр. 115). Вест да се Бели Срби налазе у близини Франачке, показује да цару није био сасвим јасан положај Беле Србије у односу на Полапске Србе, који су заиста насељени у суседству франачких поседа. Лаврентијевски летопис наводи да у Чешкој, поред Белих Хрвата, станују и Срби, али у набрајању источно-словенских племена не спомиње Србе. Уп. *Полное собрание русских летописей* I *Лаврентьевскан летопис* Б, вnp. 1, 6, 12 сл. На основу тога је *Nodllo*, *Historia* III 440, претпостављао да су Срби, после Константиновог времена, изгубили своје племенско име, претопивши се вероватно у Анте. Међутим, могуће је да је руски летописац прикупио само нешто података о Хрватима, док му за Србе то није пошло за руком.

¹⁴⁷ Израз *εν τφ θέματι θεσσαλονίκης* односи се свакако на солунску тему из средине X в., у-чијем се оквиру налазио и град Сервија. К. и овде пребацује један административно-географски појам свог времена у знатно ранији временски период.

¹⁴⁸ Историчари који обацују Константинове вести о сеоби истичу да Срби, који ће касније заузети део Илирика, нису могли да се населе у малом месту Сервији, у солунској области. (О могућности сеобе Срба и Хрвата на Балканско Полуострво за време Ираклија в. пр. 117). Цар је знао да у Грчкој постоји град и епископија Сервија, те му је то било довољно да измисли целу причу о досељавању Срба на Балканско Полуострво. Cf. *Rački*, *Odlomci iz državnog prava* 12 si.; *Дринов*, *Соцининен* I, 269 сл.; *Jaglič*, *Ein Kapitel* 60; *Јуречек-Радонић*, I 61 н. 52. *Maretić*, *Slaveni u davnini*, 66, претпоставља да су у време »сеобе Срба" у крајевима око Сервије живели бугарски Словени и да се можда једно њихово племе звало Срби; то је К. било довољно да помеша ствари. По *Skoku*, *Kako bizantiski pisci* 65 si. и *Grafenauer*, *Prilog kritici* 23, К. је читаву причу о сеоби Срба измислио из жеље

па се стога и ропска обућа обично назива сербула (σέρβυλα), а цербулијани (τζερβουλιάνοι.) они који јевтину и сиромашну обућу носе. Ово име добише Срби, јер постадоше робови цара Ромеја¹⁵⁰. После неког времена исти Срби одлуче да

за етимологисањем, а да би објаснио настанак имена Сервије; таквих народних етимологија има доста у спису DAI. Наводећи да је традиција сачувала само облик Σέρβια, К. Амандос, Οί Σλάβοι εν Ελλάδι, Byzantinische — Neugriechische Jahrbücher 17 (1941) 213, одбацује сваку могућност везе између назива места Срвија и имена Срба. Настojeћи да отклони примедбу историчара који одбацују вести о сеоби Срба (да Срби нису могли да се наседе у малом месту Срвији) Zupanić, Bela Srbija 8 si. и Naselitev Serbov v makedonskem raestu Srbčištu v VII stoletju ter etnološki in sociološki moment v izvestiju Konstantina Porfirogenita o prihodu Srbov in Hrvatov, Etnolog 2 (1928) 33, истиче да су Срби дошли као војнички организована дружина и настанили се у околини Сервије, као у неком војном логору. Само таква група могла је да корисно послужи Ираклију у борби против Авара. Насупрот својој ранијој тези Скок, Константинова Србица 252 сл., сматра да не постоје ни историски ни лингвистички разлози, због којих би се сумњало у истинитост вести о сеоби. Имена градова, дата по народима, увек имају множински, облик па је и цар од словенског множинског облика Срѣбле створио име земље Σερβλία и место Σερβια. Како се народна имена узимају као топоними само у областима где су се дошљаци нашли међу туђим становништвом, то значи да су Срби у бистричкој области затекли бугарско или грчко становништво. Основне примедбе историчара који негирају веродостојност Константинове вести о сеоби, Скок, Константинова Србица 276, одбацује с три убедљива аргумента: кретања племена у време сеобе народа не прекорачују никада 100000 душа, терен између Срвије и Кожана је раван тако да је могао да прими овај број људства, а реч τόπος значи овде „крај, област“, што се види из чињенице да се у DAI истом речи означава прадомовина Белих Срба — Воји τόπος. Константинова прича о сеоби Срба садржи елементе легенде, као напр. детаљ о двојници браће који се одвајају и полазе према југу, али резултати до којих је дошао Скок показују да је она у својој основи тачна.

¹⁴⁹ Пошто цар зове Византинце Ρωμαίοι и увек их разликује од становника далматинских градова Ρωμαίοι, очекивало би се да израз „језик Ромеја“ (ή διάλεκτος των Ρωμαίων), означава грчки језик. Међутим, о етимологији имена града Задра у DAI се каже: „град Задар се зове на језику Ромеја „iam erat“ што значи „већ беше“ (το κάστρον των Διαδώραν καλεῖται τῆ διαλέκτῳ „Ρωμαίων Ἰάμ ἔρα“ ὁλερ ἐριμνεύεται ἀπάρτι ἦτον). Cf. De adm. imp. c. 29, 272—273. Из наведена два примера јасно се види да се у DAI под горе споменутим изразом разуме латински језик.

¹⁵⁰ Тумачење имена Србин спада у неуспеле покушаје етимологисања којих има доста у DAI. Schafarik, I 94 sq., II 179 sq., претпоставља да име Србин долази од малоруске речи raserb, полски raserb — пастирак и да има значење имена народа Срб — gens, род, племе. Исто: F. Solmsen, Slavische Etymologien, Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung 37 (1904) 592—594; Marquart 108. Даничић, Основе српског или хрватског језика 370, изводи име Србин од корена sar-, у значењу чувати, бранити. Обративши први пажњу на то да се у DAI име Србин изводи и од речи σέρβυλα или τζερβουλα Грош, Известии 148 сл., претпоставља да је К. помешао два сасвим различита корена srb (serb) и srew. N. Zupanić, Srbi Plinija i Ptolomeja, Zbornik gradova posvećen Jovanu Cvijlцу, Beograd 1924, 582, тражи корен имена Србин у кавкаским Језицима и претпоставља да је то аварска реч sig=„homo“, одакле долази плурални облик ser+би= серби, тј. homines, дружин, племе, народ. Скок, Како bizantiski pisci 194 si., истиче да је реч σέρβυλα идентична са словенском речи чревли. Етимологију из DAI Скок, Константинова Србица 246 сл., тумачи на следећи начин: цару се име Србин учинило блиско латинској речи servus, али како он не пише Σέρβοι већ Σέρβλοι, требало је објаснити глас λ, што је учињено додавањем речи σέρβυλα—τζερβουλα, «ако се звала најстарија словенска обућа на Балканском Полуострву; та обућа је

се врате у своје земље и цар их отпусти. Када су прешли реку Дунав, покају се, и преко стратега који је тада управљао Београдом (δω του στρατηγού, του τότε το Βελέγραδον κρατούντος)¹⁵¹, јаве цару Ираклију да им додели другу земљу за насеље. И пошто садашња Србија и Паганија и земља Захумљана и Травунија и земља Конављана беху под влашћу цара Ромеја, а те земље опусте од Авара (јер из тамошњих земаља они изгнаше Романе који сада станују у Далмацији и Драчу)¹⁶², то цар у овим земљама насели исте Србе и беху они потчињени цару Ромеја¹⁵³; цар њих покрсти доведши свештенике из Рима и, научивши их да правилно врше дела побожности, изложи им хришћанско вероучење¹⁵⁴. Када Бугарска беше

Византинцима изгледала нарочито карактеристична, па се због ње Срби у DAI називају ττι.ερβουλιάνοι. Неприхватљиво је мишљење Gregoire-a, L'origine 91 sq., 117, који прима Константинову етимологију, објашњавајући да је име Србин додељено једном делу Хрвата, од стране њихових суседа или господара, вероватно Авара.

ист Историчари су овај податак одбацивали као нетачан, под претпоставком да је византиски одбранбени систем на обалама Саве и Дунава, пропао већ за време владе цара Фоке (602—610). Међутим, Ф. Барушић, Византиски Сингидунум, Зборник радова Византолошког института САН књ. 3, Београд 1955, 12 сл., исправно истиче: „да ову вест не треба одбацивати све док се не докаже супротно, било путем анализе самог Константиновог дела, било неким извором који би пружао друкчију информацију“. Овде стратег не значи поглавара теме, већ војног команданта уопште, који је свакако постојао у Београду, пре него што га је Византија коначно изгубила. Име Βελέγραδον, које не постоји у првој половини VII в., претставља још један доказ да К., говорећи о знатно ранијим догађајима, често анахронистички употребљава термине свога времена.

¹⁵² Из овог излази да се највећи део романског становништва повукао у области византиских провинција Драча и Далмације. Испитујући процес повлачења Jireček, Die Romanen I, 33 sq. и Staat und Gesellschaft I, 24, закључује да су се највеће промене догодиле у Горњој Мезији, Македонији и у унутрашњости римске провинције Далмације и да се старо становништво, осим у приморске градове, повукло великим делом и према југу у област четвороугла оивиченог градовима: Валона, Охрид, Призрен и Скадар. Зато је у некадашњој провинцији Превалитани, где је одржан континуитет старог становништва, сачуван велики број старих имена градова и река.

¹⁵³ Податак о повратку Срба на Дунав, био је један од предмета приговора историчара који одбацују вести о сеоби. С друге стране Грош, Известии 83, претпоставља да су само српске претходнице стигле у солунску област, па су, услед непознатог разлога, одлучиле да се врате. Zupanić, Bela Srbija 7 si., наводи пример германског племена Херула, који су с дозволом цара Анастасија, прешли Дунав, али се убрзо један њихов део вратио у стару домовину. Могуће је да су Срби, наставши у крајевима око Срвије већ неко становништво, одлучили да се врате према северу. Касније су остали у областима Илирика, Јер су се нашли сами у ненастањеним крајевима. Уп. Скок, Константинова Србица 250 сл.

¹⁵⁴ У 29 глави DAI и у Vita Basilii, говорећи о обнављању византиске власти на Балканском Полуострву за време Василија I, К. пише да су српски посланици, између осталог, захтевали да цар покрсти некрштене међу њима, што је и учињено. Cf. De adm. imp. c. 29, 70—75; Theoph. Cont. 291. Јиречек-Радонић, I 98, сматра да се у 32 глави говори о почецима покрштавања Срба, које је обављено од стране латинских свештеника из далматинских градова, између 642 и 731 г., а због чега у српској цркви има доста латинских трагова; вести из 29 главе односе се на друго покрштавање, 879 г. Како је Властимиров унук а Гојников син Петар први српски кнез који има хришћанско име, Dj. Ка-

под влашћу Ромеја***, пошто је умро онај архонт Србин који је пребегао цару Ираклију, по наследству завлада његов син а потом унук и тако редом архонти из његовог рода. После извесног броја година роди се од њих Вишеслав (Βοϊσέσθλαβος) и од њега Радослав (Τοδόςθλαβος) и од њега Просигој (Προσηγόης)¹⁶⁵ и од њега Властимир (Βλαστίμηρος)¹⁶⁶ и до овог Властимира Бугари су живели мирно са Србима, као блиски суседи, волећи једни друге, налазећи се у служби и потчињености према царевима Ромеја и примајући од њих добротина¹⁶⁷. За владе истог Властимира зарати против Срба Пресијам (Πρεσιάμ)¹⁶⁸ архонт Бугарске желећи да их

dojičlč, La date de la conversion des Serbes, Byzantion 22 (1950) 253–255, исправно сматра да је хришћанство коначно продрло у Србију око Петровог рођења; Петар је дошао на власт око 892 г., и ако се узме да је тада имао најмање 18 година, излази да је рођен око 874 г. По *Grafenaueru*, Prilog kritici 23 sl., коначно покрштавање Срба могло је да се изврши тек после хришћанизације Хрвата и то вероватно из крила западне цркве, на шта упућује латинска црквена терминологија код Срба. Византиска држава је свакако одмах по доласку Срба на Балканско Полуострво, покушала да ново становништво приведи хришћанској вери, чиме би се олакшало њихово уклапање у византиску утицајну сферу. Међутим, како нова вера није проповедана на народном језику, то су је шири слојеви становништва тешко прихватили, те процес хришћанизације траје читаво два века. Уп. Историја 232. О неуспеху тих покушаја сведоче вести из DA1 да је већина досељеног становништва остала некрштена и да је цар послао свештенике да покрсте међу Србима оне који још нису пришли новој вери, као и подаци из биографије Василија I о отпадању већине новодосељеног становништва од хришћанске вере, у периоду од доласка до владе Василија. Cf. De adm. imp. c. 29, 69–71; Theoph. Cont. 291 sq. Завршна фаза процеса покрштавања пада у време владе цара Василија I (867–886), као што излази и из DA1. Захваљујући прилогу Радојичића коначна хришћанизација Срба може се датирати у време између 867 и 874 г.

¹⁵⁵ Од ових неколико имена српских кнезова ниједно се не може ближе датирати. *Schafarik*, II 250, претпоставља да Вишеслав (историчари се колебају у транскрипцији имена овог кнеза између Војислав и Вишеслав; сматрамо да друго име боље одговара облику из DA1) влада око 780 г. Исто: *Јуречек—Радојић*, I 69. С друге стране из набрајања српских кнезова јасно се види да се ради о једној династији. Смрт првог српског кнеза који је довео Србе цару Ираклију пада свакако у време пре доласка Бугара око 680 г., јер се у J3A1 каже да је он умро када се Бугарска налазила под влашћу Ромеја. Уп. *Грош*, Известии 181; *Осипрогорски*, Порфиригенитова хроника 25. Тај податак показује да у DA1 постоје извесне претставе о хронологији најстарије српске историје и да вести о Србима до X в. нису једноставно измишљене, на основу података које је цар писац имао о Хрватима (в. пр. 144).

¹⁵⁶ Како се личност кнеза Властимира спомиње у вези с бугарским каном Пресијамом (в. пр. 158), то је вероватно да је овај српски кнез владао око средине IX в., тј. око 850 г. Уп. *Јуречек—Радојић*, I 69.

¹⁵⁷ Овај податак стоји у супротности с наводима 29 главе и биографије Василија I да је византиска власт над јужнословенским племенима престала у току владе слабих византиских царева и да је обновљена за време Василија I. Cf. De adm. imp. c. 29, 58–66; Theoph. Cont. 288–292.

¹⁵⁸ Личност бугарског кана Пресијама не спомиње се у другим изворима. Поред тога у једном каснијем извору стоји да је кана Омуртага (813–827) наследио трећи син Маламир (до 852), после кога долази његов синовац Борис; Пресијам се не спомиње. Cf. Theophilactus Archiepiscopus Bulgarus, Historla Martirii XV, Migne P. G. CXXVI 193, 197. *Злашарски* I, I, 447 сл., претпоставља да

потчини, али ратујући три године не само да ништа не постиже, већ изгуби и већину своје војске¹⁵⁹. После смрти архонта Властимира наследише власт у Србији његова три сина: Мутимир, Стројимир и Гојник (ὁ Μουτημηρος καὶ ὁ Στροϊμηρος καὶ ὁ Γοϊνίκος), поделивши земљу¹⁶⁰. За њихово време појави се архонт Бугара Михајло Борис¹⁶¹, желећи да освети пораз свога оца Пресијама и отпочне рат; и Срби га тако потуку, те заробе његовог сина Владимира (Βλαδίμηρος)¹⁶², са дванаест великих бољара. Због синовљевих мука, тада Борис, иако преко воље, склопи мир са Србима¹⁶³.

између 827 и 852 г. владају у Бугарској два кана: Маламир (827–836) и Пресијам (836–852). *Bury*, Eastern Rom. Empire, 481–483, мисли да су Маламир и Пресијам два имена за истог кана, који је владао од 827–852 г. По трећој хипотези Пресијам је само један од истакнутих људи на Маламировом двору и као такав води поход против Србије. Cf. *Runciman*, Bulgarian Empire 292–296.

¹⁵⁹ О овом српско-бугарском рату други средњовековни извори ништа не говоре. *Kamband*, Constantin Porphyrogenete 462, датира рат у време око 840, *Грош*, Известии 181 од 836–839, а *Јуречек—Радојић*, I 112 око 850 г. Тражећи узроке за сукоб у политици византиског цара Теофила (829–842) према северозападу, где је против Бугара покренуо српског кнеза Властимира, *Злашарски* I, I, 344–346, датира рат између 832 и 840 г.; с Теофиловом смрћу нестао је и разлог за даље ратовање. Исто: *Runciman*, Bulgarian Empire 88. Међутим, и поред ових покушаја, питање ближе хронологије рата остаје отворено. Једино се може са сигурношћу рећи да је рат вођен између 836 и 852 г. УзрошГза овај сукоб не леже у политици Византије на Балканском Полуострву, већ свакако у српско-бугарским односима. Све до Василија I византиска спољна политика је углавном окренута према истоку, те се Византија не појављује као активан чинилац у решавању заплета у унутрашњости Балкана. С друге стране Бугари су до почетка IX в. заузети освајањима на рачун Византије, а отада проширивањем своје територије према северозападу. Тек по завршетку ових етапа ширења своје државе, Бугари се окрећу против суседних Срба.

¹⁶⁰ Не може се ништа одређеније рећи о томе када је умро Властимир и власт наследили његови синови.

¹⁶¹ Бугарски кнез Борис (852–889), отац цара Симеона. Приликом покрштавања Бугара Борис добија име Михајло.

¹⁶² Владимир је Борисов син који га је наследио на престолу 889 г., али је убрзо изгубио власт, због покушаја паганске реакције; умро је 907 г. Уп. *Злашарски* I, 2, 246–251.

¹⁶³ Други српско-бугарски сукоб *Rambaud*, Constantin Porphyrogenete. 462 датира у каснији период Борисове владе око 887 г., док се по *Грош*, Известии 183, рат водио око 870 г., после доласка Василија I на власт (867) а пре почетка Мутимирове самосталне владе (872). *Јуречек—Радојић*, I 112 н. 46, на основу два елемента датира сукоб у време после 864 г.: бугарски кнез се назива хришћанским именом Михајло Боркс, Борисов син Владимир може да учествује у рату само као одрастао човек. Као terminus ante quem за сукоб *Sislic*, Povjest 337, л. 41, даје датум Василијевог доласка на власт (867), претпостављајући да је рат вођен између 854 и 860 г.; против Јиречекове хронологије Шишић даје следеће аргументе: у Константиново време бугарски кнез је познат под именом Михајло оорис, франачки престолонаследници су врло млади пратили војске у рат, па је исто могло да буде и код Бугара. *Злашарски* I, 2, 9–11, сматра да је рат вођен на почетку Борисове владе, јер је после 860 г. он заузет другим проблемима; бугарски кнез је желео да искористи у Србији повољну ситуацију после Властимирове смрти и да у овој земљи умањи византиску утицај. *Runciman*, Bulgarian Empire 93 п. 1, закључује да се сукоб одиграо око 860 г., а у вези с бугарским

Желећи да се врати у Бугарску и плашећи се да га Срби негде на путу не пресретну из заседе, затражи за своје обезбеђење децу архонта Мутимира, Борена и Стефана (τον Βόρενα και τον Στέφανον)¹⁶⁴, који га спроведоше читавог до границе, до Раса¹⁶⁵. За ову љубазност Михајло Борис их обдари великим даровима, а ови њему узвратише као го-стински дар два роба, два сокола, два пса и осамдесет крзених хаљетака, што Бугари сматрају да претставља скло-пљено пријатељство¹⁶⁶. Нешто доцније посвађају се иста три брата архонти Србије и пошто Мутимир, један од њих, надјача и желећи да сам влада, ону двојицу зароби и пре-даде их у Бугарску, задржавши под својим старатељством једино сина брата Гојника по имену Петра (Πέτρος)¹⁶⁷, који одбеже у Хрватску, о чему ће доцније бити речи¹⁶⁸. Напред

посланством које је ишло у Цариград да спречи савез између Срба и Ви-занције. Према томе овај српско-бугарски сукоб не може се, на основу по-датака из DAI, прецизније датирати. Бугарски кнез се у DAI некад назива само Борис а некад Михајло Борис, али се не може тврдити да се први назив јавља пре а други после покрштавања. Сукоб се надовезује на први српско-бугарски рат за време Пресијама и Властимира (в. пр. 158) и вероватно се одиграо између Борисовог доласка на власт 852 и 867 г., када почиње Василијева активна поли-тика на Балканском Полуострву.

¹⁶⁴ Нејасно је зашто пратњу бугарском кнезу Борису чине само деца кнеза Мутимира (Борен и Стефан), иако је познато с једне стране да су, после Власти-мирове смрти, власт наследили његови синови Мутимир, Стројимир и Гојник (в. п. >. 160) а с друге стране да њихов међусобни сукоб долази у време после другог српско-бугарског рата. Вероватно да је, приликом поделе земље, сваки од Власти-мирових синова добио посебну територију и да је Борис својим упадом угрозио само Мутимиров део, или је можда Мутимир имао извесно првенство над својом браћом.

¹⁶⁵ Из речи ἕως τῆς Ῥάσσης не може се закључити да ли се српска гра-ница налазила у самом граду Расу или у истоименој области. *Новаковић*, Српске области 110—112, сматра да се ради о области и наводи Летопис попа Дукљанина 307, који српску границу ставља на Лаб и код Липљана, а то је област Рашке. *Skok*, Ortsnamenstudien 225, претпоставља да је ἡ Ῥάσση грецизирани облик гредњовековног имена за земљу — Rassa, који се јавља и код попа Дукљанина. Међутим, већина историчара мисли да је у питању град Рас, код данашњег Новог Газара. Уп. *Грош*, Известин 183; *Jireček*, Трговачки друмови 53 сл.; *ЗлаШарски* I, 2, 10; Историја 234.

¹⁶⁶ Погрешна је ранија интерпретација овог места да су Бугари даривање њиховог кнеза сматрали за уговорено. Уп. *Јиречек—Радонић*, I 112. Реченица „ολερ λέγουσιν οί Βοῦλγαροι εἶναι λήκτων“ може да се преведе само са „што Бу-гари сматрају да претставља уговорено пријатељство“.

те? Петар је први од српских кнезова који има хришћанско име; сви његови претходници носе народна словенска имена. Уп. *Јиречек—Радонић*, I 98; *Radović*, La date de la conversion 253 sq.

¹⁶⁸ *Грош*, Известин 190, претпоставља да је Мутимир прогнао своју браћу из земље, а да су они побегли у Бугарску у нади да ће тамо наћи подршку за борбу против Мутимира. Насупрот томе *ЗлаШарски* I, 2, 12 сл., мисли да је Мутимир преврат у Србији извршио уз помоћ Бугара, па да због тога и прогнао своју браћу у Бугарску. Вероватнија изгледа прва претпоставка, због прија-тељског пријема на који су наишли српски претенденти у Бугарској; Стројимиров син Клонимир чак је и ожењен на иницијативу кнеза Бориса.

споменути брат Стројимир у Бугарској имао је сина Клони-мира (Κλονίμηρος) коме даде Борис Бугарку за жену¹⁶⁹. Од њега се роди у Бугарској Часлав (Τζεέσθλαβος)¹⁷⁰. А Мутимир, протеравши браћу и преузевши власт, роди три сина: Приби-слава (Πριβέσθλαβος), Брана (Βράνος) и Стефана¹⁷¹, и после његове смрти наследи га најстарији син Прибислав. После годину, дана дошавши из Хрватске, напред споменути Петар, син Гојника, протера с власти свога брата од стрица Приби-слава са два његова брата и узео власт, а они побегавши дођу у Хрватску¹⁷². После три године Бран зарати на Петра и од њега би побеђен, заробљен и ослепљен. После две године избегне из Бугарске и стигне и Клонимир, отац Ча-слава, са војском уђе у Достинику (ή Δοστινίκα)¹⁷³, један од српских градова, са циљем да преотме власт¹⁷⁴. Њега нападне и убије Петар, и он владаше даљих 20 година, почевши од владе Лава, блаженог и светог цара, коме се подвргавао и покорно служио¹⁷⁵. Склопи мир [Петар] и са Симеоном, ар-хонтом Бугарске, који му и кум постаде¹⁷⁶. А после оног времена у коме је царевао исти господин Лав, тадашњи

¹⁶⁹ У време преузимања власти Властимирови синови су били већ у зрелим годинама, пошто је Стројимиров син Клонимир могао да се ожени за време Бори-сове владе (852—889).

¹⁷⁰ Часлав Клонимировић, каснији српски кнез (в. пр. 193).

¹⁷¹ Овде се појављује и трећи Мутимиров син и то најстарији Прибислав, који се не спомиње у пратњи кнезу Борису до границе (в. пр. 165).

¹⁷² Чудно је да Прибислав и његова браћа беже у Хрватску, одакле је дошао и Петар који их је срушио с власти. Да је Мутимир протерао своју браћу уз помоћ Бугара, као што претпоставља Златарски (в. пр. 168), логичније би било да његови синови побегну у Бугарску.

¹⁷³ В. пр. 196.

¹⁷⁴ *Schafarik*, II 250 sq. и *Dümmler* 415, сматрају да је Мутимир умро 890 г., Бран покушао да узме власт у Србији 895 г., а Клонимир да је упао из Бу-гарске у Србију 897 г. *Грош*, Известин 191 сл. и *ЗлаШарски* I, 2, 392 сл., додају овој хронологији 892 г. као датум обарања Прибислава с власти. *Јиречек—Ра-донић*, I 114, претпоставља да је Мутимир умро 890 г., да је Бранов неуспео поход био 894 г., а Клонимирова акција 896 г. Међутим, *Осирогорски*, Порфиро-генитова хроника 26, указује на јасан податак да је Петар оборен с власти после битке код Анхијала (917) тј. крајем 917 или почетком 918 г. (в. пр. 184), а да је двадесет година пре тога, дакле 897 или 898 г., Клонимир покушао да преузме власт у Србији. Ако се пође од тог податка добија се јасна хронологија догађаја српске историје у последњој деценији IX в.: Мутимир је умро 891—2 г., његов син Прибислав влада до 893—4 г., Бран покушава да узме власт 895—6 г., а Клонимир 897—8 г. Приближну хронологију даје *Šišić*, *Povjest* 398.

•»*¹⁷⁵ Лав VI Мудри (886—912), отац Константина Порфирогенита. *Дринов*, Сочиненил I, 447, истиче/аа Петар није могао да истовремено буде под влашћу Виантије и у пријатељским везама са Симеоном, јер су односи између Бу-гарске и Византије мјали изразито непријатељски карактер. Међутим, како у периоду од 897—911 г. влада непомућен мир између Византије и Бугарске, не постоји никаква противуречност између података из DAI и стварних византиско-бугарских односа. Уп. *ЗлаШарски* I, 2, 293 н. 2.

¹⁷⁶ До Петра није било пријатељских веза између Србије и Бугарске, јер је тек Симеон, склопивши мир с Византијом, средио и своје односе према Србији.

стратег у Драчу протоспатар Лав Равдух (Λέων δ Ταβδοοχος) који после тога би постављен за магистра и логотета дрома, дође у Паганију, тада у власти архонта Србије¹⁷⁷, да се састане и посаветује са истим архонтом Петром о извесној ствари и предмету¹⁷⁸. Љубоморан на ово Михајло, архонт Захумљана, пријави Симеону, архонту Бугара, да цар Ромеја подмићује архонта Петра да се повеже са Турцима [тј. Мађарима] и зарати на Бугарску¹⁷⁹. У ово време била је и битка код Анхијала између Ромеја и Бугара¹⁸⁰. Обузет срџбом против српског архонта Петра, Симеон посла Сигрицу Теодора и оног Мармаја (αλέστειλε τον Σιγρίτζη θεόδωρον καὶ τον Μαρμαῖν εχέινον)¹⁸¹ са војском, који су водили са собом и кнежевића Павла, сина Брана, кога је Петар, као архонт Србије, ослепео. Дошавши архонту Србије с лукавством, Бугари, склопе са њим кумство и под заклетвом га убеде

¹⁷⁷ Није познато када је Паганија дошла под власт српског кнеза. Златарски I, 2, 394, сматра да је то било за време владавине Петра, који користи мирне односе са суседима и осваја ову област. *Runciman*, *Romanus Lecapenus* 205, даје 915 г. као време Оетровога освајања Босне и проширења српске територије до мора.

¹⁷⁸ Мисија Лава Равдуха, за коју се каже да је била у време битке код Анхијала (20 авг. 917), претставља основ за хронологију догађаја српске историје крајем IX и у прве три деценије X в. *M. Laskarls*, *Deux notes sur le regne de Symeon de Bulgarie*, *Wetteren* 1952, 15–20, сумња у тачност података из DA1, јер се у три византиске хронике Равдух спомиње као стратег Драча око 880 г., док се у писму Лава Хирсофакта, упућеном из прогонства (налазио се у прогонству до 913 г.) патрицију Никити Мономаху око 910 г., говори о Лаву Равдуху магистру и логотету дрома. На основу тога Ласкарис помера мисију Лава Равдуха у време првог византиско-бугарског рата 896–7 г. *Radajčić*, *La date de la conversion* 255 sq., претпоставља да је Петар у току своје владе могао да се састане с више драчких стратега и да је К. помешао ствари, споменувши Лава Равдуха. Међутим, *Г. Осирогорски*, Лав Равдух и Лав Хирсофакт, Зборник радова Византолошког института САН књ. 3. Београд 1955, 29–36, сматра да Равдух из времена око 880 г. може да буде један од Лавових рођака и претходника на положају драчког стратега, а да с друге стране, пошто је Лав Хирсофакт 913 г., због учешћа у једној завери, поново прогнан, писмо Никити Мономаху може да буде упућено и из овог другог прогонства. Примање Ласкарисовог датирања Равдухове мисије померило би сукобе Срба и Бугара, као и борбу византиског и бугарског утицаја у Србији, у време од 896–913 г., када је владао апсолутни мир између Византије и Бугарске. Уп. *Осирогорски*, Лав Равдух и Лав Хирсофакт 32 сл. Извесни детаљи показују да К. има јасну слику о времену мисије Лава Равдуха: у DA1 се каже да је Лгв био стратег у Драчу после смрти цара Лава VI (912), а одмах после његове мисије говори се о Роману Лакапину (920–944).

¹⁷⁹ После 914 г. Византија се налазила у сталној опасности од Симеона, па је вероватно желела да покрене против Бугара не само Србе већ и Угре. Захумски кнез Михајло Вишевић у ово време је бугарски савезник, али он после Симеонове смрти (927) прилази Византији и добија титулу конзула и патриција (в. пр. 209).

¹⁸⁰ После 914 г. нова византиска влада на челу с Константиновом мајком Зојом, желећи да сузбије Бугаре, организује војску под командом истакнутог војсковође Лава Фоке. Међутим, и поред озбиљних и опрезних припрема, Византинци су 20 августа 917 г. код Анхијала на црноморској обали претрпели тежак пораз. Cf. *Zalazarski* I, 2, 385 сл.; *Runciman*, *Bulgarian Empire* 160 sq.

¹⁸¹ О овим бугарским војсковођама ништа није познато из других извора.

да му се с њихове стране неће никакво зло десити, и тако преваре да изиђе код њих. И заробивши га одмах, одведу га у Бугарску, и он умре у затвору. На место њега дође Павле, син Брана, и он је владао три године¹⁸². Цар господин Роман¹⁸³, држећи у Цариграду кнежевића Захарију (*Заχαρίας*), сина Прибислава архонта Србије, посла га да буде архонт у Србији, али овај отишавши и ступивши у борбу од Павла би поражен¹⁸⁴; заробивши га, наиме, предаде га Бугарима и беше држан у ропству. Затим, после три године, пошто се Павле окрену против Бугара, посла [Симеон] Захарију, који је раније био послат од господина цара Романа и он протера Павла и преузе власт у Србији. И он се одмах присети добротинастава ромејског цара и поста противник Бугара, не желећи уопште да се њима потчињава, већ радије да се покорава цару Ромеја¹⁸⁵. Тако да, када је Симеон против њега послао војску под Мармајом и Сигрицом Теодором, њихове главе и оружје из рата посла цару Ромеја

¹⁸² Први Симеонов поход против Србије који се завршио променом на престолу, датира се обично, на основу дгтума битке код Анхијала (917) у исту годину. Међутим, *Runciman*, *Romanus Lecapenus* 57, 86 и *Bulgarian Empire* 162 n. 1, мисли да Симеон ратује против Србије 918 г., јер у току 917 г. није био у могућности да пошаље довољно јаку војску за такав подухват; осим тога Симеонова неактивност у операцијама против Византије током 918 г., може да се објасни само његовом окупираношћу ратом против Срба.

¹⁸³ Цар Роман Лакапин (920–944), таст Константина VII Порфирогенита.

¹⁸⁴ Пошто се Роман Лакапин овде спомиње као цар, Захарија је послат у Србију свакако после његовог крунисања, тј. после 17 децембра 920 г. За датум cf. *Ostrogorsky* 213.

¹⁸⁵ Хронологија ових промена на српском престолу, у којима се огледа борба византиског и бугарског утицаја, олређује се према датуму доласка на власт Павла Брановића, који постаје српски кнез непосредно после битке код Анхијала (в. пр. 182). Међутим, с друге стране та хронологија зависи и од одређивања трајања Павлове владе. *Schafarik*, II 251, сматра да Павле влада од 917–920 (Исто: *Slavic*, *Povjest* 409), док већи део историчара продужује његову владу на шест година, овако распоређујући догађаје: 917 долазак Павлов на власт, 920 неуспео покушај Захарије да узме власт и 923 г. долазак Захарије, као бугарског штићеника, на престо. Cf. *Dümmmler* 416; *Дринов*, *Сочиневид* 1, 420 сл.; *Трош*, *Известии* 193 сл.; *Јуречек-Радонић*, I 144 сл.; *Klalo*, *Povjest* I, 74; в. *Ђоровић*, Када је Часлав дошао на власт, Прилози за КЈИФ 14 (1934) 9. Датирајући Павлово отпадање од Бугарске у време после јесени 921 г., тј. после Симеоновог покрета с војском према Цариграду, *Злашарски* I, 2, 426 сл., сматра да је Павле <рушен с власти после пуне три или у четвртој години кнежевања. *Осирогорски*, *Порфирогенитова хроника* 27, скраћује Павлово владу на три године, јер К. на почетку пасуса о Павлу каже: „и владаше три године“, а затим излаже догађаје из његове владе. На крају пасуса каже да је Павла после три године срушио с власти Захарија, али тиме не мисли да је од првог Захаријевог покушаја узурпације до Павловог пада прошло још три године, већ само понавља напред речено да је цела Павлова влада трајала три године. Према томе Павле је дошао на власт крајем 917 или почетком 918 г. Други датум је вероватнији, јер Захарија први пут долази у Србију после 17 децембра 920 г. (в. пр. 184). Пошто је морало да прође извесно време да се Павле окрене Византији а Захарија стекне поверење у Бугарској и постане бугарски претендент, Павлов пад и Захаријев долазак на власт могу да се датирају најраније у 921 г.

као трофеје (јер још је трајао рат између Ромеја и Бугара) и никада није престао, као и архонти пре њега, да шаље посланике царевима Ромеја и био је покоран и одан њима¹⁸⁶. Међутим, Симеон посла другу војску под Книном, Химником и Ицвоклом (δια του Κνήνου και του Ημνήου και του Ητζβόκλια)¹⁸⁷ против архонта Захарије, а заједно с њима и Часлава¹⁸⁸. Уплашивши се, Захарија тада побеже у Хрватску, а Бугари пошаљу позив жупанима да дођу код њих и одведу архонта Часлава. Намамивши их заклетвом и одевши их до првог села, одмах их заробе, уђу у Србију и покупе сав народ од малог до великог и одведу у Бугарску, а неки од њих умакну и оду у Хрватску и земља остаде пуста¹⁸⁹. У то време дођу исти Бугари, зарате на Хрватску под Алогоботуром (Αλογ-οβότουρ)¹⁹⁰ и тамо беху поубијани сви од Хрвата¹⁹¹.

¹⁸⁶ в. пр. 189.

¹⁸⁷ *ЗнаШарски* I, 2, 475 н. 1, претпоставља да је Имник — титула меник,, а да је Книнос можда погрешно писање за καύχανος; стога вероватно да ни Ηι-ε,βόκλια није лично име, већ да значи неку дужност или титулу.

¹⁸⁸ Клонириров син Часлав је Један од последњих српских кнезова који носе словенско име. О Чаславу в. пр. 193.

¹⁸⁹ Одређивање времена у коме су вођени Симеонови походи против Србије, зависи од хронологије промена на српском престолу (в. пр. 185). Прихватајући да је Павле Брзновић владао шест година, *Runciman*, *Bulgarian Empire* 166, 174 sq. n. 1 и *Romanus Lecapenus* 95, 205 sq., претпоставља да је прва експедиција Бугара била 925 г., а друга 926 г. *D. Gruber*, *Iz vremena kralja Tomislava*, *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb 1925, 332, датира другу бугарску операцију против Србије у пролеће 924 г., после склапања мира с Византијом септембра 923 г. *Ђоровић*, Када је Часлав дошао на власт 9 сл., помера први бугарски поход у време пре византиско-бугарског примирја септембра 923 г., јер се у ДАИ каже да је у то време био рат између Византије и Бугарске; други пут Симеон иде против Србије крајем 923 или почетком 924 г. Вероватно да је прва Симеонова војска ратовала у Србији 921 или почетком 922 г., јер се у ДАИ каже да је Захарија, одмах по доласку на власт, поново пришао Византији, а и после почетка 922 г. Симеон је био заузет великим припремама за поновни напад на Цариград. Други поход Бугара против Србије долази свакако у време после византиско-бугарског примирја септембра 923 г.

¹⁹⁰ *Marquart* 156, раставља име Алогоботур на два дела: Αlр + bagatur=Маван+јунак, на основу чега *ЗнаШарски* I, 2, 501, н. 1, претпоставља да се ради, о некој титули или дужности. *Runciman*, *Bulgarian Empire* 285, исправља облик имена у 'ΑΧοβοуοτουρ, јер оно садржи бугарску титулу bagatur=јуНаК; префикс αλο — можда значи „поглавар“ а можда је и лично име.

¹⁹¹ Теофанов Настављач говори о походу Симеона против Хрвата 27 маја 927 г., у коме је бугарски цар претрпео пораз. Cf. *Theoph. Cont.* 411. Међутим, познато је да је Симеон истог датума умро далеко од Хрватске, а с друге стране у ДАИ се каже да је експедицију против Хрвата водио бугарски војсковођа Алогоботур. *Ђиринов*, *Сочиненин* I, 422 сл., 427 сл., сматра да је рат вођен око 925 г., а да је мир склопљен посредством папског легата Мадалберта. Исто: */. Kukuljević*, *Naši vladoci i njihove krune*, *Rad JAZU* 57 (1880) 231 si.; *Klali*, *Povjest* I, 75. По *Slšiću*, *Povjest* 422 si. n. 31, рат је вођен 926 г., а крајем исте или почетком идуће 927 г. папски легати Мадалберт и Јован пролазе кроз Хрватску да би посредовали при склапању мира. Исто: *Runciman*, *Bulgarian Empire* 175 n. 1; *Историја* 181. Одбацујући вести Теофановог Настављача *Gruber*, *Iz vremena kralja Tomislava* 333—336, датира сукоб у 924 г. и сматра да су

После седам година Часлав побеже из Бугарске са још четворицом, из Преслава (αλό Περσθλάβου)¹⁹², дође у Србију и у земљи нађе само 50 људи, самаца без жена и деце, који су живели од лова¹⁹³. Са њима завлада земљом, обрати се цару Ромеја, тражећи од њега помоћ и потпору и обећавајући да ће служити и покоровати се његовој заповести као и архонти пре њега. И отада цар Ромеја стално му је добра чинио, тако да се, дознавши за то, Срби који су се затекли у Хрватској и Бугарској и осталим земљама, а које је Симеон био раселио, сакупише око њега. Шта више, многи из Бугарске прибегну у Цариград и њих цар Роман заодене,, обдари и пошаље Чаславу. И пошто је помоћу богатих дарова ромејског цара средио и населио земљу, он је, као и раније, покорно потчињен цару Ромеја и захваљујући великодушности цара и његовим многим добротинствима, средио је ову земљу и као архонт се у њој учврстио¹⁹⁴.

Хрватској, као резултат победе, припојене неке области, које су Бугари пре тога освојили од Србије (Требиње и Дукља). *ЗнаШарски* I, 2, 500—505, објашњава хрватско-бугарски рат везама између Томислава и Византије које почињу 924—5 г. *Ђоровић*, Када је Часлав дошао на власт 11—14, сматра да је 923 или 924 г. еамо једно одељење бугарске војске, прогонећи Србе, повредило хрватске границе. На основу расположивих података не може се тачно одредити време хрватско-оугарског рата, али је сигурно да је он вођен одмах после поковања Србије: у ДАИ се каже да је поход против Хрвата предузет у време заузимања Србије од стране Бугара.

¹⁹² Велики Преслав је престоница Првог бугарског царства. За четири човека који беже с Чаславом у Србију, *Ђиринов*, *Извести* 198, мисли да су српски жупани (исто: *ЗнаШарски* I, 2, 541), док су по *Slšiću*, *Povjest* 433, у питању обични заробљеници.

¹⁹³ О доласку Часлава на власт постоје у ДАИ извесни хронолошки подаци, јер пасус почиње: „после седам година Часлав побегавши из Бугарске...“ Међутим, није сасвим јасно одакле треба рачунати тих седам година. *Dimmler* 42& и *Schafarik*, II 251 sq., рачунају од Симеонове смрти и тако добијају 934 г. Полазећи од Симеоновог освајања Србије, *Ђиринов*, *Сочиненин* I, 506, добија као датум доласка Часлава на власт 931 г. Исто: *Ђиринов*, *Известил* 196—198; *Ђиринов*, *Radonih*, I 115 сл.; *ЗнаШарски* I, 2, 540 сл.; *Slšić*, *Povjest* 433; *Ђиринов*, Када је Часлав дошао на власт 16. Међутим, *ОсПрогорски*, *Порфиригеновита хроника* 28 сл., сматра да време од седам година треба рачунати од пада Павла Брановића 920 г., јер је то последњи хронолошки одељак који даје К.; са 920 г. почиње нови хронолошки одељак, у чијој је седмој години, дакле 927/8 г., Часлав побегао из Бугарске и обновио власт у Србији. Политичке прилике после Симеонове смрти биле су свакако повољније за успостављање власти, него 931 или 934 г. Исто: *Историја* 326. С обзиром на чињеницу да је Павле срушен с власти 921 г. (в. пр. 185), вероватније је да Часлав бежи из Бугарске 928 г.

¹⁹⁴ Поп Дукљанин говори о ратовању српског кнеза Часлава против Угара, којом приликом је убијен њихов војвода Киш. На молбу Кишове жене угарски краљ напада Часлава и у Срему изненада побеђује Србе, заробивши њиховог кнеза, кога с осталим заробљеницима баца везаних руку у Саву. Уп. *Летопис* попа Дукљанина 316 сл. Вероватно да је овај Часлав идентичан са српским кнезом кога спомиње ДАИ. Уп. *Летопис* попа Дукљанина 440. Осим мало података које дају ДАИ и поп Дукљанин, ништа се одређеније не зна о влади кнеза Часлава. *Ђиринов*, *Сочиненин* I, 507 сл., 511, претпоставља да Србија за време Часлава, захваљујући византиској помоћи и несрећеним приликама у суседним

Архонт Србије је одавно, на име од владе цара Ираклија, покорно потчињен цару Ромеја и никада не беше потчињен архонту Бугарске¹⁹⁸.

У покрштеној Србији су насељени градови: Дестиник (то Δεστινόζον)¹⁹⁶, Чернавуск¹⁹⁷, Међуречје (то Μεγυρέτους)¹⁹⁸, Дреснеик¹⁹⁹, Лесник²⁰⁰, Салинес²⁰¹, и у области Босне (εἰς το χωρίον Βόσωνα)²⁰² Котор²⁰³ и Десник²⁰⁴.

земљама, обухвата Босну и држи у зависном положају јужно-далматинска племена (Неретљане, Захумљане и Дукљане). *Јуречек-Радонић*, I 115, мисли да је Часлав држао долину Босне с градом Salines, док Историја 236, додаје томе и Требиње. Из података попа Дукљанина може се закључити да је Часлав држао област око реке Дрине; од јужнословенских племена само су се Травуњани, под својим кнезом, налазили у зависном положају према Србији.

MS Истичање чињенице да Срби нису никада били потчињени Бугарима, ећ само византиском цару, свакако је одраз тежње да се потисне бугарски утицај, јер Бугарска првих деценија X в. претставља за Византију опасног конкурента на Балканском Полуострву.

¹⁹⁶ Одређивање положаја овог града олакшано је податком да је Клонимир 897/8 г., ушао у један од српских градова Дестиник (De adm. ігар. с. 32, 76), из чега се јасно види да се Δεστινόζον налазило у близини бугарске границе. Међутим, и поред ових индиција *Schafarik*, II 260, тражи Дестиник на Доњој Дрини, где постоје села Дисит и Десна. *Новаковић*, Српске области 143–145, претпоставља да је Дестиник можда Дежево, у области Рашке. Исто: *Грош*, Известин 154. Сматрајући да словенски облик имена овог града треба да гласи ДБСТНИЦЗ или ДБСТЊНИК, *Jireček*, Trgovački drumovi 55, га локализује у околину Сјенице. Исто: *šišić*, Povjest 459. *Skok*, Ortsnamenstudien 234 т. I, објашњава глас к у облику Δεστινόζον као скраћеницу за наотроу=град и претпоставља да је у питању село Дреник (Дрт>стникЂ, ДрсвникЂ), југоисточно од Пећи.

¹⁹⁷ За град го Τξερναβουσιχῆ *Schafarik*, II 260, само спомиње нека места са сличним именом: Буцје у Србији и Бјелабуча у Босни. Исто: *Новаковић*, Српске области 146; *Грош*, Известин 154. *Jireček*, Trgovački drumovi 55, сматра да Константинов назив долази од Црни Врх, Црна Стена, како се у XIII в. зове жупа манастира Милешева. Исто: *šišić*, Povjest 459.

¹⁹⁸ За овај град чији словенски облик гласи Међуречје *Schafarik*, II 260 sq., претпоставља да је истоимени крај код Јагодине. Исто: *Грош*, Известин 155. *Новаковић*, Српске области 140–143, тражи Међуречје у ужичком крају, на савицама Мораве и Бетине, или у сливу Ибра на месту града Маглича. Како се под Самобором код Горажда налазио suburbium Међуречје, а на саставу Таре и Пиве, испод тврђаве Сокола, постоје рушевине неког града, *Jireček*, Trgovački drumovi 55 sq., мисли да се један од ова два локалитета звао у X в. Међуречје Исто: *šišić*, Povjest 459; *Skok*, Ortsnamenstudien 233.

¹⁹⁹ За го Δρεσνεῖχ *Schafarik*, II 261, претпоставља да је место Дрежник у ужичком округу. Исто: *Новаковић*, Српске области 142; *Грош*, Известин 155. По мишљењу *Jirečeka*, Trgovački drumovi 56, у питању је Плевље, које се у средњем веку звало Брезница. Исто: *šišić*, Povjest 459. Ово прихвата и *Skok*, Ortsnamenstudien 233 sq., објашњавајући крајњи глас х као скраћеницу за хаогров=град а ећ са т>; тај облик је касније супстантивирани помоћу -ик и -ица.

²⁰⁰ Топоним го Λεβνῖχ *Schafarik*, II 261, идентификује с Лешницом на реци Јадру. Исто: *Грош*, Известин 155; *Jireček*, Trgovački drumovi 56. *Rački*, LDocumenta 1,415, претпоставља да је у питању место ЛешЊник у околини Призрена, док *Новаковић*, Српске области 139 сл., тражи Константинов град у Лешници испод Видојевице, где су се у његово време налазили остаци старог града. Облик из DA1 је субстантивирани придев од лешка < лешк+Њ+ница или ЛешЊникЂ < лешк+Њ+никЂ. Cf. *Skok*, Ortsnamenstudien 234.

²⁰¹ Σαλινές I, средњовековни град Соли данашња Тузла. Уп. *Jireček* Trgovački drumovi 51.

33. О ЗАХУМЉАНИМА И ЗЕМЉИ У КОЈОЈ САДА ОБИТАВАЈУ

Земљу Захумљана раније су држали Ромеји, мислим Романи, које је цар Диоклецијан преселио из Рима, као што је речено о њима у историји Хрвата²⁰⁶. Ова земља Захумљана беше под царем Ромеја, али пошто и земљу и њен народ поробише Авари, остаде потпуно пуста. Захумљани који сада тамо станују су Срби, потичући из времена оног архонта, који је цару Ираклију био пребегао. Захумљани су названи по планини која се зове Хум (Χλοορος), а иначе на језику Словена Захумљани значи „они иза брда“²⁰⁶, пошто

²⁰² Летопис попа Дукљанина 306 сл. такође говори о Босни као о саставном делу српске државе. Међутим, поставља се питање када је Босна то постала. По мишљењу *M. Preloga*, Studije iz bosanske povijesti, XXII izveštaj Velike gimnazije u Sarajevu (1907–1908) 3–8, Босна се за владе краља Томислава налазила у саставу Хрватске, али за време опадања хрватске моћи, после Крешимира, Босна долази под власт Часлава. Наведену претпоставку *šišić*, Povjest 462 sq., поткрепљује с два доказа: с једне стране Хрвати се нису ограничили само н1 Далмацију, већ су поселили део Илирика и Паноније, а с друге стране ратови између Хрватске и бугарског кнеза Бориса (в. пр. 127) подразумевају заједничку границу између ове две земље, која је могла да се налази само у Босни. *Hauptmann*, Које су силе 176, 181, сматра да је хрватско-бугарска граница могла да се налази негде у углу између Саве и Босне, јер су Бугари од 879 г. држали Срем; Босна, која је у IX в. припојена Србији долази са осталом српском територијом под власт Бугара, а Хрвати освајају ову област тек после Чаславове смрти. За време Часлава, Босна је свакако била под влашћу Србије, ма да се већ појављују знаци њене самосталности: у DA1 Босна се спомиње као нешто посебно „област Босне“ (то χωρίον Βόσωνα). Тај географски појам обухвата Врхбосну док се о североисточном делу области с градом Соли, у DA1 говори као о српској земљи. Уп. *V. Borović*, Територијални развој босанске државе у средњем веку, Глас САН 167 (1935) 9 сл.; *Исци*, Хисторија I, 71; Историја 515.

²⁰³ За град та Κάτερα *Schafarik*, II 261, претпоставља да је Которско на реци Босни, док се *Новаковић*, Српске области 138 сл., колеба између два решења: Котор у сарајевској области или Котор на реци Врбањи, притоци Сарајевског поља, где се налазило преисториско насеље, римски град и вероватно словенско утврђење. *šišić*, Povjest 261, идентификује Константинов град с Которцем близу Илице, где се налазило узвишење названо градина. Исто: *Skok*, Ortsnamenstudien 236.

²⁰⁴ То Δεονῖχ *Schafarik*, II 261, идентификује с местом Дешањ — Тешав, на реци која се улива у Босну. Исто: *Jireček*, Trgovački drumovi 50. По *Новаковићу*, Српске области 139, у питању је Тешањ, чије је име гласило Тесањпа је из облика за генитив једине — Тешња глас ш прешао и у номинатив. *šišić*, Povjest 461, мисли да је један од три града (Бобовац, Сутјеска и Трстивица), променио своје старо име Δεονῖχ. Исто: *Skok*, Ortsnamenstudien 236, који и овде крајњи глас х тумачи као скраћеницу за ха<проу=град.

²⁰⁵ Сасвим је нејасно упућивање на историју Хрвата, јер се о насељавању романског становништва говори у 29 и 30 глави, које, бар по насловима, не обрађују хрватску историју. Ово је још један доказ за тезу *Bury-a*, The treatise 519 sq., да дело DA1 није имало наслова за поједине главе, већ да су у питању касније додате маргиналије.

²⁰⁶ Словенска реч хум од које се изводи име Захумљана среће се у топонимима на врло широкој територији. Cf. *Vasmer*, Die Slaven 56, 79. Област Захумљана (у Летопису попа Дукљанина 327, 330, 346 сл. — Chelmaniana, Chelmaniana), назива се у средњем веку хумска земља — ХЛБМБСКЗ земљн, док се облик

је у овој земљи велико брдо на коме су два града Бона и Хум (то Βονα και το Χλούμ)²⁰⁷; иза тог брда пролази река названа Бона, што значи добро (Βόνα β ερμηνεύεται 'καλόν')²⁰⁸.

Род антипата [проконзула] и патриција Михајла сина Вишетиног (Μιχαήλ, του ὁτοῦ του Βουσεβούτζη), архонта Захумљана²⁰⁹, потиче од некрштених становника на реци Висли (Βίσλα), који су названи и Литцики (τους επονομαζόμενους Λιτζίκη)²¹⁰ и насели се на реци названој Захлума (Ζαχλοῦμα)²¹¹.

ЗХЛБМИН јавља само на два места, у потписима Стевана Првовенчаног и Владислава. Уп. *Новаковић*, Српске области 33 сл. *Skok*, Како bizantiski pisci 68, истиче да К. добро изводи име Захумљана (они који станују иза брда), јер зна да χλομ значи βοῦνος = брло, ма да је чудно што у облику Ζαχλοῦμοι недостаје словенски суфикс — јанин. *Vego*, Povjest 1, 42, сматра да Захумљани нису добили своје име по неком одређеном брегу, него по ланцу брда који се протеже од Била на Хум, а прекинут је само долином Неретве.

²⁰⁷ По мишљењу *Новаковића*, Српске области 34 сл., 38—40, Хум је град Благај, јер у Херцеговини нема ниједног града, чији би положај боље одговарао подацима из DAI; Благај је у току средњег века замењено старијим именом Хум. За град Бону *Новаковић*, Српске области 40 сл., сматра да се налазио на реци Буну, мало ниже од Благаја. *Jireček*, Trgovački drumovi 43, претпоставља да су у DAI дата два имена за један исти град — Благај: Буна је старо римско име за град које је преведено на словенски (Благај < Благв — bonus), док је Хум заједничко име које може да носи сваки град. Исто: *В. Ђоровић*, Прошлост Херцеговине, Београд 1937,8; *ИсIII*, Хисторија I, 118. Примајући идентификацију Благај — Бона, *Vego*, Povjest 1, 42 si., даје две могућности за положај града: брдо Хум код Мостара или место над Буницом, притоком Буне.

²⁰⁸ Βόνα је река Буна која се близу Мостара улива у Неретву. *Schafarik*, II 264, истиче да је Константинова етимологија погрешна, јер име реке долази од буη = Кре4.

²⁰⁹ Захумски кнез Михајло Вишевић, који се овде спомиње с високим византиским титулама, појављује се у 32 главн као византиски противник а савезник бугарског цара Симеона. Cf. De adm. imp. c. 32, 86—90. Према неким вестима Михајло учествује на сабору у Сплиту 925 г., а нешто раније папа Јован Хупуђује писма краљу Томиславу и „Micheale in suis finibus praesidente duce”. *Rački*, Documenta 1, 187, 189. У јужно-италским аналима наводи се да је Михајло 10 јуна 926 г. заузео византиски град Сипонт на западној обали Јадранског Мора. Cf. *Rački*, Documenta 1, 393. Нејасност изворних података о Михајлу Вишевићу је у томе што, с једне стране, он учествује 925 г. на сабору у Сплиту поред византиског савезника Томислава, а с друге стране напада 926 г. на византиски град Сипонт. Да би решио ову несугласицу *Jureček-Padonuh*, I 115 n. 57, претпоставља да су акта сплитског сабора, која су сачувана у једној збирци из XVI в., лажна и да према томе Михајло није учествовао на сабору. Исто: *И. Klali*, Dva slovenska učenjaka o starijoj historiji Hrvata, Zbornik kralja Tomislava Zagreb 1925, 189—195. По *Šišiću*, Povjest 411 si., Михајло је пре 925 г. постао византиски штићеник, те је напад на Сипонт извршен по жељи Романа Лакапина а да би се ове области заштитиле од напада Арапа и Лангобарда. Исто: *Vego*, Povjest 1, 71. Из изворних података се види да је Михајло још 926 г. био противник Византије; он је вероватно тек 927 г. прешао на страну источног царства и добио високе византиске титуле. Уп. *Ђоровић*, Хисторија I, 142—144; Игорија 236. Стога не изгледа вероватно да је Михајло учествовао на сабору у Сплиту 925 г. па је његово име вероватно касија интерполација. Уп. *Šišić*, Povjest 424 n. 37. Претпоставка *Orubera*, Iz vremenа kralja Tomislava 337—339, о хрватској врховној власти над Захумљем, не налази потврде у изворима.

²¹⁰ Први назив је сасвим јасан, јер се ради о Висли (Βίσλα), Међутим, за друго име Λιτζίκη давале су различите претпоставке. *Schafarik*, II 247, сматра да је то друго име за Вислу или нека притока Висле, Буга, Дњестра или Њемена. Исто: *Грош*, Известин 66. *Иллискии*, Λιτζίκη Константива Багрнородного, Slavia

У земљи Захумљана су насељени градови: Стон²¹², Мокриски²¹⁸, Јосли²¹⁴, Галумаиник²¹⁵, Добриски²¹⁶.

34. О ТРАВУЊАНИМА И КОНАВЉАНИМА И ЗЕМЉИ У КОЈОЈ САДА ОБИТАВАЈУ

Земља Травуњана и Конављана је једна²¹⁷. Тамошњи становници воде порекло од некрштених Срба, који су ту

occidentalisG (1927) 254—256, чита Константинов назив као Дичица или Дичика, што је деминутив од Дика, другог имена Вислине притоке Випрца. *Skok*, Ortsnamenstudien 239 sq. n. 2. одбацује мишљење Иљинског и претпоставља да цар погрешно пише Δ уместо Δ и γ уместо ν; тиме се дозија Λινβίχη = πο*βΚ8 река, што је гречизирани облик руског Лншанинт> — Пољак. Међутим, други део реченице не треба да гласи „названој Λιτζίκη”, већ . названим Λιτζίκη”, те се Λιβίχη као придев не односи на Вислу, него на Словене који станују поред ове реке и називају се Λιτζίκη — •ЛндБские. Cf. *Gregoire*, L'origine 98 sq.

²¹¹ Ако су Бона и Хум била два имена за исти град (в. пр. 208), можда је Ζαχλοῦμα друго име за реку Буну. Уп. *Jureček-Padonuh*, I 66; *Vego*, Povjest 1, 44.

²¹² Το Ζραуvon, Stantantia у Летопису попа Дукљанина 327, је данашњи Стон на превлаци која везује Пељешац с копном. Уп. *Новаковић*, Српске области 41; *Jireček*, Trgovački drumovi 44 si.; *Skok*, Ortsnamenstudien 232 sq.; *Vigo*, Povjest 1, 45.

²¹³ *Новаковић*, Српске области 42 сл., локализује то Μοκρoυχίη на десну обалу Неретве (село и планина Мокро), у југозападном делу мостарског блата. Исто: *Šišić*, Povjest 454. Сматрајући за невероватно да се у опису Захумља прелази од Стона одмах на десну обалу Неретве, *Vego*, Povjest 1, 46 si., тражи Константинов град на дну Поповог Поља. *Р. Skok*, Konstantinovo го Μοκρoυχίη, Jugoslovenski Istoriski časopis 1—4 (1937) 93—95, сматра да је у DAI име овог града дато у словенском облику, с придевом у мушком роду и скраћеницом за каогроу=град. Цар изводи име од придева, јер се сам град није звао Мокро; такво име је имао само брег у мочварној равници на коме се налазио град. Исто: *Skok*, Ortsnamenstudien 233.

²¹⁴ Град то Τοολή је данашње село Ошље северисточно од Стона, на путу из Дубровника у Метковић. Уп. *Новаковић*, Српске области 43; *Jireček*, Trgovački drumovi 45; *Vego*, Povjest 1, 45 si. *Skok*, Ortsnamenstudien 233, објашњава царско писање погрешним премештањем гласа ι: ’Οοολή]> Τοοολή.

²¹⁵ За топоним то Γαλοοραήνιχ *Новаковић*, Српске области 43 сл., даје две хипотезе: место Глумине северно од Ошља или село и брдо Комање код Стоца. *Skok*, Ortsnamenstudien 233, прихвата прво тумачење, објашњавајући и овде крајњи глас κ као скраћеницу за χαστρον=Γρ3Λ. Исто: *Šišić*, Povjest 454. *Vego*, Povjest 1, 45 si., претпоставља да је у питању село Глумине на левој обали Неретве или место Гурмане у Поповом Пољу.

²¹⁶ Град го Δοβριαχίη *Schafarik*, II 264 sq., идентификује с некадашњим Да- <5рском—Дабар, југоисточно од Љубина. Исто: *Jireček*, Trgovački drumovi 46; *Šišić*, Povjest 454; *Skok*, Ortsnamenstudien 233, који објашњава крајњи глас κ као скраћеницу за χασΓρον=Γр3Λ. По мишљењу *Новаковића*, Српске области 44 сл., ради се о месту Добрача, код Стона, јер се ни једно име од придева дт>брѢ не завршава на -СКѢ, а словенском ДѢ — одговара грчки δε— или δι. Летопис попа Дукљанина 327, спомиње у Захумљу жупе Дубрава и Дебре, које *Schafarik*, II 265 идентификује с градом Δοβριαχίη. Исто: *Jireček*, Trgovački drumovi 46.

²¹⁷ Овде се Травунија и Конавље наводе као једна област, над којом влада заједнички кнез. Међутим, у Спису о церемонијама засебно се говори о кнезу Конавља и о кнезу Травуније. Cf. De serimoniis I, 691 (в. ст. 77). Летопис попа Дукљанина 326, такође спомиње Конавље само као једну жупу области Травуније. На основу

живели од оног архонта који је пребегло цару Ираклију из некрштене Србије, до српског архонта Властимира. Ова архонт Властимир даде својој ћерци за мужа Крајину (Κράινος), сина Белоја (Βελάης), жупана Травуније. Желећи да прослави свога зета, именована овај за архонта, учинивши га самосталним²¹⁸. Од њега се роди Хвалимир (Φαλιμέρις) а од овог опет Чучимир (Τζουτζήμερις)²¹⁹. Архонти Травуније увек су били под влашћу архонта Србије²²⁰. Травунија на језику Словена значи „утврђено место“, јер ова земља има много утврђења²²¹.

Под земљом Травунијом налази се и друга земља, названа Конавље. Конавље на језику Словена значи товарна кола, јер будући да је тај крај раван они све своје послове обављају колима²²².

података из De regimoniis, *Грош*, Известин 162, закључује да је Конавље у Кожстантиново време било засебна кнежевина, призната од Византије, док су по *Р. Грјујићу*, Конавли под разним господарима од XII до XV века, Споменик САН 66 (1926) 3 сл., Конавли, као важна област, имали веп у IX в. извесну аутономију,

²¹⁸ *Schafarik*, II 255 и *Грош*, Известин 184 сл., погрешно сматрају да је већ Крајина постао самосталан, али да је касније обновљена власт Србије над Травунијом. Из DAI се види да су до Крајине постојали само жупани Травуније. Властимир је своје зету Крајини доделио титулу кнеза, али је Травунија вероватно и даље остала под српском врховном влашћу. Уп. *Јуречек-Радоњић*, I 70; *Šišić*, *Povjest* 455; *Историја* 233.

²¹⁹ О травуниским жупанима и кнезовима у другим изворима нема одређених података. Летопис попа Дукљанина 318–322, спомиње Павлимира с надимком Bello, Bela, за кога *Шишић*, Летопис попа Дукљанина 442–444, претпоставља да је идентичан с Βελάης у DAI, владарем из прве половине IX в. Код попа Дукљанина се говори и о Тугмиру (Tugemir), после чије смрти влада најстарији син Хвалимир (Chvalimir); за ова имена Шишић указује да потсећају на владаре Φαλιμέρις и Τζουτζήμερις у DAI. Уп. Летопис попа Дукљанина 336, 454.

²²⁰ В. пр. 218.

²²¹ Летопис попа Дукљанина 326, спомиње Травунију — Trivunia. За име области *Schafarik*, II 270 sq. сматра да је илирско-латински облик састављен од trans- и βουος, док по *Новаковићу*, Српске области 20, назив долази од тр'ѣба — sacrificium, тр'ѣбиште—altare, јер су Словени у овој области наишли на доста римских црквишта. *Јуречек-Радоњић*, I 65, сматра да је име области илирског порекла, али да су га Словени преиначили од глагола требити. *Škok*, *Kako bizantijski pisci* 73, претпоставља да је цар чуо за словенску реч тврђе, тврдиња и да је на основу тога дошао до своје етимологије имена области.

²²² Летопис попа Дукљанина 326, назива ову област — Canali. Име Канали (Καναλή) довођено је у везу с латинском речи canalis, по водоводу који је пролазио североисточним делом Конавља и одводио воду на морску обалу у Епидавр. Cf. *Schafarik*, II 271; *Грош*, Известин 165 сл.; *Јуречек-Радоњић*, I 65 сл.; *Грјујић*, Конавли под разним господарима 3 н. 1. По мишљењу *Škoka*, *Kako bizantijski pisci* 67, цар је за своју етимологију употребио назив canalis (слично туђици конал, конао, пл. конали с испрететаним почетним слоговима на колих), дошавши до њега преко словенског Конавли, што означава одводне цеви за сушење поља (лат. canabula). С друге стране *B. Arnim*, *Καναλή .Wagen, Karren* bei Konstantin Porphyrogenetos, (de adm. imp.), *Zeit. f. slav. Philologie* 9 (1932) 137 sq., доводи име области у везу са турском речи qarjly — кола с два точка.

У земљи Травунији и Конављу су насељени градови: Требиње²²³, Врм²²⁴, Рисан²²⁵, Лукавете (то Λουιάβηταο)²²⁶, Зетливи²²⁷.

35. О ДУКЉАНИМА И ЗЕМЉИ У КОЈОЈ САДА ОБИТАВАЈУ

И Дукљу су раније држали Романи, које је преселио цар Диоклецијан из Рима, као што је речено у историји о Хрватима, и налазила се под влашћу цара Ромеја²²⁸. Авари су поробили и ову земљу и она је остала пушта, и за цара Ираклија поново је насељена, као и Хрватска, Србија, земља Захуљана, Травунија и Конавље²²⁹. Дукља се назива по граду у овој земљи који сагради цар Диоклецијан, а сада је то пуст град и до данас се зове Дукља²³⁰.

²²³ Град η Τερβοονία је данашње Требиње.

²²⁴ Град го Орџос Летопис попа Дукљанина 326, спомиње као жупу Угмо. *Новаковић*, Српске области 22 сл., идентификује овај топоним са средњовековним градом и жупом Врм, чије су се рушевине налазиле између Требиња и Билећа. Исто: *Грош*, Известин 166; *Jlreček*, *Trgovački drumovi* 38; *Škok*, *Ortsnamen-Studien* 236.

²²⁵ Топоним га Ρίσενα, који Летопис попа Дукљанина 326, наводи као жупу Rissena, свакако је данашњи Рисан у Которском Заливу. Cf. *Schafarik*, II 271; *Jlreček*, *Trgovački drumovi* 39; *Škok*, *Ortsnamenstudien* 236.

²²⁶ Исправљајући текст на: „το Λουιάβε τε το Ζετ-λήβη“, *Schafarik*, II 271, претпоставља да је Константинов град место Лука у унутрашњости Требиња. Истог *Новаковић*, Српске области 23 сл.

²²⁷ За град то Ζετλήβη *Račkl*, *Documenta* I, 415, само даје словенски облик Цвјељиво или Цетолибо. *Новаковић*, Српске области 24 сл., доноси неколико претпоставки: село Нецвијеће код Требиња, речица Чепельница притока Требишњице и село и парохија Жљеби, северно од Херцеговог. *Jlreček*, *Trgovački drumovi* 39, помишља на идентификацију с местом Столивом, али се оно налази на западној, дукљанској обали Которског Залива.

²²⁸ В. пр. 205.

²²⁹ Пошто се у 35 глави нигде изричито не каже да су Дукљани Срби, *Hauptmann*, *Porijeklo stanovništva* 21—2-1, доказује да је Дукља била насељена хрватским становништвом, позивајући се на вести Јована Скилице који меша Србе и Хрвате, као и на податке попа Дукљанина о Црвеној Хрватској. Истог *Hauptmann*, *Seoba Hrvata i Srba* 47; *Исши*, *Hrvatsko praplemstvo* 113—115. Међутим, *Grafenauer*, *Sklabarhontes* 206—208, одбацује наведену хипотезу, истичући да Дукљани према начну насељавања припадају Србима, а да се област Далматинских Хрвата према југу није простирала даље од реке Цетине. Писац DAI вероватно је пропустио да каже за Дукљане да припадају Србима, што истиче за сва племена настањена у јужном Приморју.

²³⁰ Име области и грлда Дукље цар наводи као Δόκλεια, ма да стари облици гласе Δόκλεα (Птоломеј) и Docleates (Плинније). Cf. *Schafarik*, II 273; *Грош*, *Извести* 168; *Šišić*, *Povjest* 456. Тачно је објашњење да је цела област добила име по граду, али њега није подигао цар Диоклецијан, нити је Диоклецијан рођен у Дукљи. Уп. *Škok*, *Kako bizantijski pisci* 73. До средине X в. не постоје никакви изворни подаци о граду Дукљи, који се према DAI налази у рушевинама.

У земљи Дукљи су велики насељени градови: Градац²³¹, Новиград²³², Лонтодокла (το Λοντοδόκλα)²³³.

36. О ПАГАНИМА КОЈИ СЕ НАЗИВАЈУ И НЕРЕТЉАНИ И ЗЕМЉИ У КОЈОЈ САДА ОБИТАВАЈУ

Земљу у којој станују сада Пагани такође су раније држали Романи, које је цар Диоклецијан из Рима преселио и у Далмацији населио. Исти Пагани воде порекло од некрштених Срба, из времена оног архонта који је пребегао цару Ираклију. Авари су такође и ову земљу поробили и опустошили, па је за цара Ираклија поново насељена. Пагани се зову због тога што нису примили крштење у оно време, када су покрштени сви Срби. Пагани на језику Словена значи некрштени²³⁴. А на језику Ромеја њихова земља се назива Арента ("Αρεντα), због чега их Ромеји називају Арентанима²³⁵.

²³¹ Топоним го Граδέτα *Schafarik*, II 273 идентификује с местом Градић изнад Скадра, а *Rački*, Documenta I, 415, с Градцем у Црној Гори. Упозоравајући да у Црној Гори постоји четири града с именом Градац, *Новаковић*, Српске области 17, тражи Константинов град у племену Грађана у Ријечкој вахији. Исто: *Грош*, Известин 169. По мишљењу *Jirečka*, Трговачки drumovi 35, у питању је неко место чије име гласи Стариград; можда је то Будва, која се у каснијем средњем веку назива Civitas antiqua, а коју К. не спомиње међу дукљанским градовима, ма да је сигурно била насељена. Облик из DAI *Skok*, Ortsnamenstudien 237, објашњава словенским локативом ВБ Градвци.

²³² За топоним го Νουβράδε *Новаковић*, Српске области 18, сматра да је један од градова с именом Градац у Љешанској нахији или у Бјелопавлићима. *Jireček*, Трговачки drumovi 35 si., идентификује Константинов назив с градом Превлаком, на једном полуострву у Боки Которској. Исто: *Skok*, Ortsnamenstudien 237.

²³³ Назив овог града *Schafarik*, II 273, раставља на два дела: то Λόντο и то Δόκλα, претпостављајући за први да је Lunta, Linda североисточно од Скадра, а за други да је град Дукља. Исто: *Грош*, Известин 168. *Rački*, Documenta I, 415, тумачи Константинов облик као Iosum Lunta, вероватно Љута између Пераста и Доброте у Которском Заливу. Прихватајући Шафарикову идентификацију Δόκλα=Дукља, *Skok*, Ortsnamenstudien 237, мисли да је то члан који иде уз Δόκλα, а Λον — вероватно погрешно писање за Лов — у топониму Ловћен.

as* Изгледа да су само Словени звали ову област Паганија, јер се у DAI каже да Латини њене становнике зову Арентани. Назив Паганија долази свакако од остатака словенског паганства, које се огледа у неретљанском гусарству и траговима словенске митологије у топономастици крајева јужно од Сплита. Уп. *Грош*, Известин 171; *Skok*, Како bizantiski pisci 68 n. 19. *Skok*, Slavenstvo I, 175, налази остатке неретљанског паганства у називима Видова Гора и Видовица на острву Брачу.

²³⁵ К. пише исправно назив земље "Αρεντα — Αρέντανοι, али не зна да исти долази од Narenta — Неретва; ову реку цар погрешно зове Ορόντος (река у Сирији код Антиохије), сматрајући почетно слово ν за латински предлог <Νάρων — Ορόντος). Уп. *Skok*, Како bizantiski pisci 68.

У Паганији су насељени градови: Мокро²³⁶, Веруља²³⁷, Острок²³⁸, Славинеца²³⁹. А држе и ова острва⁴⁰: велико острво Корчула²⁴¹, на коме се налази и град; друго велико острво је Мљет²⁴² које свети Лука спомиње у делима апостола, називајући га Мелита, а на коме је змија угризла светог Павла за прст, коју је свети Павле бацио у ватру; друго велико острво је Хвар²⁴³; друго велико острво је Брач²⁴⁴. Ту су и друга острва која не држе исти Пагани, острво Хоара (τα Χώρα), острво Вис (Ἰης), острво Ластово (το Λάστοβον)²⁴⁵.

(De adm. irap. c. 29, p. 122, l-c. 36, p. 164, 24)

²³⁶ Град то Μόκρον је данашња Макарска. Уп. *Новаковић*, Српске области 55; *Jireček*, Трговачки drumovi 47; *šišić*, Povjest 452 n. 59; *Skok*, Ortsnamenstudien 230.

²³⁷ Топоним та Βερούλλια већина историчара идентификује с местом Вруље, између Омиша и Макарске. Cf. *Schafarik*, II 267; *Jireček*, Трговачки drumovi 47; *šišić*, Povjest 452 n. 66; *Skok*, Ortsnamenstudien 230. Међутим, *Новаковић*, Српске области 56, претпоставља да је у питању место Брела, северно од Макарске.

²³⁸ Град го "Острок је Заострог, јужно од Макарске близу Неретве. Cf. *Schafarik*, II 267; *Новаковић*, Српске области 56; *Jireček*, Трговачки drumovi 48; *Šišić*, Povjest 452 n. 61. *Skok*, Ortsnamenstudien 230, објашњава последњи глас κ као скраћеницу за халтρου=град.

²³⁹ За η Σλαβίνετςα још је *Schafarik*, II 267, претпостављао да су рушевине код села Градца, на морској обали изнад ушћа Неретве. Исто: *Новаковић*, Српске области 57; *Jireček*, Трговачки drumovi 48; *šišić*, Povjest 452 n. 62; *Skok*, Ortsnamenstudien 230.

²⁴⁰ За острва која припадају Неретљанима *šišić*, Povjest 319, претпоставља да су дошла под њихову власт између 825 и 830 г. Међутим, потпадање појединих острва под неретљанску власт не стоји у вези са њиховим славизирањем. Тако су напр. острва Вис и Ластово, која се не налазе под Неретљанима, славизирана, јер се у DAI доноси само словенски облик њиховог имена. С друге стране нека острва која су била под Неретљанима (Корчула и Мљет), називају се старим романским именима.

²⁴¹ Острво Κούριρα—Κί'ηερ је данашња Корчула, која се дуго налазила у рукама Неретљана. Остаци романске топомастике на острву сведоче о отпорности романског становништва. Уп. *Skok*, Slavenstvo I, 202.

²⁴² Μελετά или Μαλοζεάτα је острво Мљет. Први облик имена потиче из говора романских становника острва, а други је такође настао од Μελετά помоћу суфикса — агш који у грчком језику служи за извођење имена становника. Уп. *Skok*, Slavenstvo I, 209.

²⁴³ Острво Φάρα је данашњи Хвар, чије је становништво рано славизирано. О тме сведочи велики број словенских топонима, као и италијански назив за острво — Lessina, од хрватског Лијесно. Уп. *Skok*, Slavenstvo I, 184.

²⁴⁴ Острво Βράτςης је данашњи Брач, за који се у DAI даје само словенски назив, што значи да је рано насељен словенским становништвом, вероватно Неретљанима. Уп. *Skok*, Slavenstvo I, 173.

²⁴⁵ Од острва за која се у DAI каже да не припадају Неретљанима, прва два су Вис (Ἰης) и Ластово (Λαοτόβον). За трећи назив (τα Χώρα) *Schafarik*, II 267 n. 1, претпоставља да је мало острво Сушац, између Виса и Ластова. Исто: *Rački*, Documenta I, 415 sq.; *Šišić*, Povjest 452. *Skok*, Како bizantiski pisci 166, објашњава Константинов облик словенским генитивом од Хвар, због чега је у DAI забуном створено ново острво. Касније ће *Skok*, Slavenstvo I, 196 n. 4, враћа на Шафариково мишљење. *Skok*, Slavenstvo I, 193, претпоставља да су ова три мала острва (Вис, Ластово и Сушац) била под млетачком или византиском влашћу, служећи као упоришта за борбу против неретљанске експанзије на Јадраком Мору.

II

49. ОНАЈ КО ИСЛТАЖУЈЕ КАКО СУ СЛОВЕНИ ДОШЛИ У СЛУЖБУ И ПОТЧИЊЕНОСТ ЦРКВИ ПАТРАСА САЗНАЋЕ ТО ИЗ СЛЕДЕЋЕГ СПИСА

Када је Нићифор држао скиптар Ромеја^{*8}, ови [тј. Словени] који беху у теми Пелопонез одлуче да се одметну²⁴⁷ и најпре опустоше и опљачкају куће суседа Грка (Γροαχοί)²⁴⁸, а затим крену против становника града Патраса, опустоше поља пред зидинама и почну град опседати, водећи са собом и афричке Сарацине (μεθ' εαυτών έχοντες καί Αφρικούς Σαρακηνούς)²⁴⁹. Пошто је прошло доста времена и у граду почела да се појављује оскудица животних намирница, воде и хране, [грађани] се посаветују и одлуче да ступе у преговоре[^] добију обећање сигурности и тада предају град њима. Пошто се стратег тада налазио на крају теме, у тврђави Коринту¹⁵⁰, очекивали су да ће притећи у помоћ и победити

²⁴⁶ Нићифор I (802—811), у току своје владе предузима низ мера да би, побољшао војно и финаиско стање царства, због чега постаје врло непопуларан међу становништвом. Погинуо је у војној експедицији против бугарског кана Крума 811 г. Cf. *Bury*, *Eastern Rom. Empire* 8—15; *Ostrogorsky* 151—162.

²⁴⁷ Из речи „одлуче да се одметну“ (ἀπόστασιν ἐννοήσαντες), *Α. Δαομιδίου* Αἱ Σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἱστορικὴ τοῦ Βυζαντίου, Αθήνα 1946., 149 Н. 2, закључује да су Словени и пре устанка били потчињени Византији, па да према томе није било никаквог прекида у трајању византиске власти у овим областима!. Исто: *Α. Κεραμοῦλος*, Οἱ Ἕλληνες καὶ βόρειοι γείτονες, Αθήνα 1945, 121; *Занишин* 48 н. 3—4. О прекиду византиске власти на Пелопонезу в. Византиски извори I, 283—291.

²⁴⁸ Израз Γροαχοί, који по мишљењу *Визу-а*, *The treatise 573*, потиче с Пелопонеза ретко се јавља у Константиновим списима. У *De thematibus*, ed. *Pertusi* с. 5, 2, каже се да су поданици Фтиотида уместо Γροαχοί названи "Ἕλληνες". С друге стране на западу се за Византиско царство употребљава термин Γροαχῶα, као на пр. у писму папе Хадријана II из 787 г. Cf. *Амандос*, *Ἱστοριε* I, 361 н. 1.

²⁴⁹ За време владе Нићифора I Византија често ратује са Арапима, али претежно на источним границама. Септембра 808 г. арапска флота напада на острво Родос (Cf. *Theophanes I*, ed. *De Boor* 483), те ову акцију старији историчари повезују са опсадом Патраса. Cf. *Hopf*, I 99; *ГроШ*, *Известин* 211. Међутим, свакако да се не ради о истој групи Сарацина, јер је опсада Патраса била неколико година пре вапада на Родос (в. пр. 252). Настојећи да умањи значај словенске акције против Патраса, *Δομιδίου*, *Αἱ Σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ* 152, тврди да су Арапи из DAI заробљени Сарацини, који су настањени на Пелопонезу. Исто: *Κεραμοῦλος*, *Οἱ Ἕλληνες* 22; *ПагулаШос*, *Οἱ Σλάβοι* 32.

²⁵⁰ Овај податак је у вези с важним питањем оснивања теме Пелопонез и успостављања стварне византиске власти у овој области. Још је *Визу*, *Eastern Rom. Empire* 224, сматрао да је Пелопонез раније био турма хеладске теме и да је постао самостална тема за време владе цара Нићифора I, и то после устанка Словена о коме говори DAL То је прихваћено од стране каснијих историчара, па *F. Dvornik*, *Les legendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Prague 1933, 9 претпоставља да се у DAI под стратегом у Коринту разуме поглавар теме Хелада. Међутим, *Вон*, *Релороннесе* 45 sq., датира оснивање теме Пелопонез у време пре 805 г., али остаје у оквирима Нићифорове владе. Тема Пелопонез основана је пре словенског устанка, јер се с једне стране каже да су се побунили Словени у теми Пелопонез, а с друге стране стратег у Коринту је свакако поглавар пелопонеске теме. Увођење тематске организације на Пелопонезу вероватно је последица Ставракијевог успешног похода против Словена у Грчкој 783. г. Уп. *Г. ОсШрогорски*, *Постанак тема Хелада и Пелопонез*, *Зборник радова Ви-*

народ Словена, пошто је од архоната⁸⁶¹ претходно био обавештен о њиховом нападу. Становници града одлуче да најпре пошаљу осматрача на источне брегове да посматра и сазна да ли стратег заиста долази у помоћ, одредивши и давши уговорени знак послатом да, ако види да стратег долази обори надоле своју заставу, да би знали за долазак стратега, ако пак не, да држи усправно заставу, да се не би даље надали стратеговом доласку. Када је осматрач отишао и видео да стратег не долази, враћао се држећи усправно заставу. И по милости божјој на молитве светог апостола Андрије, коњ посрне и јахач падне; падне и зашава и становници града, видећи уговорени знак и верујући да стратег сигурно долази, отворе врата и изађу храбро против Словена. Они су својим очима видели првозваног апостола Андрију да јаше на коњу и јуриша против варвара. Пошто их је потукао и растерао и одагнао далеко од града, натера их у бекство. Варвари, видевши и поплашивши се и изненађени јачином напада против њих непобедивог и несавладљивог хоплита и стратега и четовође и барјактара и победника, првозваног апостола Андрије, поремете се, поколебају, страх их обузме и побегну у његов пресвети храм²⁵².

зантолошког института САН књ. 1, Београд 1952, 71—73. Из краја VIII в. потиче печат Исаије, царског протоспатара и стратега Пелопонеза (Cf. *O. Schlumberger*, *Sigillographie de l'Empire byzantki*, Paris 1882, 179 н. 5), а Монемвасиска хроника и Арета из Кесарије говоре о стратегу Пелопонеза из породице Склира — победнику Словена. Уп. Византиски извори I, 290. Већ се помињало на идентификацију Склира са стратегом у Коринту. Cf. *Васиљев*, *Славјане* 419; *Манојловић*, *Студије*, *Rad* 187, 54 н. 1; *ПагулаШос*, *Οἱ Σλάβοι* 26. Ово прихвата и *ОсШрогорски*, "Ч *Постанак тема* 72, под претпоставком да је у Монемвасиској хроници и код Арете Кесаријског име стратега погрешно наведено.

äst Титузд архшу која у Византији има врло широко значење (Уп. *Ферлуга*, *Ниже војно-административне јединице* 90—92), овде означава византиске тематске официре.

²⁵² Монемвасиска хроника доноси вест да је за време патријарха Тарасија (784—806), а после победе стратега Склира над Словенима, цар Нићифор I, желећи да обнови становништво пелопонеских градова, преселио становнике Патраса на траг у њихов град и патраску цркву подигао у ранг митрополије; исту вест Арета из Кесарије ставља у четврту годину Нићифорове владе. Уп. Византиски извори I, 288 сл., 292 сл. С друге стране у писму патријарха Николе III цару Алексију I Комнину (1081—1118) каже се да је после 218 г. аварске тј. словенске власти, чудом св. Андрије почела да се обнавља византиска власт у патраској епархији. Тада је патраска црква подигнута у ранг митрополије. Cf. *Ῥάλλη* — *Πότλη*, *Σύντομος των θείων και ιερών κανόνων*, V, Αθήνα 1855, 72.

Hopf, I 99, датира опсаду Патраса у 807 г., када су Арапи напали на нека егејска острва, а потчињавање Словена повезује са почецима грчке колонизације 810 г. Исто: *ГроШ*, *Известин* 211; *E. Gerland*, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras*, Leipzig 1903, 6 sq.; *Bury*, *Eastern Rom. Empire* 376 sq. н. 4. *Васиљев*, *Славјане* 419—422, први датира опсаду у 805 г., претпостављајући да су Словени дигли устанак с намером да искористе тешко стање Византије, у коме се наша услед агресивне политике бугарског кана Крума. Иста хронологија: *Dölger*, *Regesten* I, 365; *Dvornik*, *Slaves* 42 sq.; *Занишин* 48 н. 3—4; *Аманцос*, *Ἱστοριε* J, 381; *Ostrogorsky* 158. Датирајући опсаду у 805'6 г. *Манојловић*, *Студије*, *Rad* 187 54 н. 1, сматра да је у одбрани Патраса учествовао и византиска флота, под командом патриција Никите, која је 806 г. оперисала

Када је стратег трећег дана после тријумфа стигао и до-чуо за победу апостола, обавести цара Нићифора о нападу Словена и пустошењу и заробљавању и уништавању и пљачкању и о другим страхотама које починише, упавши у области Ахаје²⁵³, а поред тога и Θ вишедневној опсади, о непрекидном њиховом јуришању против становника града, исто тако о посети и ратном савезу и о тријумфу и потпуној победи добијеној од апостола и како је њиховим очима био виђен да напада и прогони непријатеље с леђа и побеђује их, како и сами варвари приметеше да апостол долази у посету као ратни савезник и да су због тога они побегли у његов свети храм. Цар, сазнавши за то, изда ову наредбу: „Пошто је апостол извојевао тријумф и потпуну победу, задужио нас је да сва непријатељска сила и пљачка и плен припадне њему“. И нареди да се сами непријатељи са својим породицама и родбином и свима који им припадају, као и с читавом њиховом имовином, припоје храму апостола у митрополији Патраса, у којој је првозвани и ученик Христов извршио подвиг победе, и изда о томе и сигилион истој митрополији²⁵⁴.

Ове ствари испричаше старији и дуговечнији, предајући неписано онима који ће живети после да би се, према речима пророка, идуће поколење обавестило о чуду насталом посредством апостола, и они ће то предати и пренети својим синовима да не би заборавили добротинства која

у Јадранском Мору. *P. Charants*, Nicephorus I the Savior of Greece, Byzantina-Metabyzantina I (1917) 81–84, се враћа на старију хронологију (807), истичући да је опсада града морала да буде после повратка избеглица у Патрас, јер се у DAI каже да је Патрас насељен грчким становништвом. Из излагања DAI може се закључити само то да је опсада Патраса била за време владе Нићифора I. Међутим, ако се ове вести повежу с подацима Монемвасиске хронике и Арете из Кесарије (хроника датира догађаје у време између 784 и 806 г., а Арета од октобра 805 до октобра 806 г.), изгледа највероватније да се опсада одиграла крајем 805 или почетком 806 г. Успешно сузбијање словенског напада, само је једна епизода у низу акција које предузима византиска влада да би обновила своју власт над читавим Пелопонезом. Cf. *Von*, Péloronnese 44 п. 3.

²⁵³ Пошто је стратег послао извештај само о пљачкањима Словена у Ахаји, вероватно да је устанак имао локални карактер и да се ограничило само на опсаду једног града. Cf. *ЗакиШинос* 50 sq.; *Von*, Péloronnese 43 sq. *Амандос*, ΟΙ Σλάβοι εν Ελλάδι 277 и *Ιωακίμ* I, 382, сматра да нападачи нису били бројни, ако су могли да буду одбијени од стране становника малог града Патраса. Исто: *Κεραμουцιλος*, ΟΙ "Ελληνες 121. Византиски стратег је по доласку у Патрас вероватно наставио акције против ахајских Словена, али се оне у DAI не спомињу, јер им аутор не придаје велики значај. Cf. *ПагулаШос*, ΟΙ Σλάβοι 26.

²⁵⁴ Побеђени Словени даровани су као зависни сељаци патраској митрополији. *K. Salkas*, Documents inédits relatifs a l'histoire de la Grece au moyen age I, Paris 1880, XV п. 3, претпоставља да је К. имао пред собом хрисовуљу Нићифора I. Исто: *ПагулаШос*, ΟΙ Σλάβοι 26 sq. Међутим, из самог текста се види да аутор DAI не располаже ни наредбом ни сигилионом Нићифора I, већ да о догађајима пише на основу сигилиона Лава VI. Cf. *C. Κυριјакидис*, ΟΙ Σλάβοι εν Πελοποννήσω, Βυζαντιναί μελέται VI, Θεσσαλονίκη 1947, 19.

учини бог на молитве апостола²⁵⁵. Отада митрополији припојени Словени и стратеги и царске [људе] и све посланике послате од страних народа издржавају као јемство, имајући и своју послугу и куваре и све оне који спремају храну за трпезу, док митрополија у томе не учествује, већ сами Словени деобом и прилагањем своје општине (ομὰς) сакупљају ове потребе²⁶⁶. Изда сигилион и Лав, вечне успомене и премудри цар²⁶⁷, који садржи подробно све оно што су они, који су придодати митрополиту, дужни да дају и да их он не може продати нити на неки други начин неправедно кажњавати по својој вољи²⁵⁸.

50. О СЛОВЕНИМА У ПЕЛОПОНЕСКОЈ ТЕМИ, МИЛИНЗИМА И ЈЕЗЕРИТИМА, И О ДАЖБИНАМА КОЈЕ ОНИ ДАЈУ, КАО И О СТАНОВНИЦИМА ГРАДА МАИНЕ И О ДАЖБИНАМА КОЈЕ ОНИ ДАЈУ

Треба знати да су Словени пелопонеске теме у време цара Теофила и његовог сина Михајла (εν ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως Θεοφίλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ) устали и постали самостални, вршећи пљачкања и заробљавања и харања и палења и крађе²⁵⁹. За царевања Теофиловог сина Михајла,

²⁵⁵ Значајно је да К. овде говори о изворима који су му послужили за причу о опсади Патраса. Још је *Bury*, The treatise 573, приметио да се прича о опсади Патраса разликује од осталих делова DAI: прича, која је настала под јаким утицајем црквене традиције, забележена је од генерације непосредно после догађаја, али је у DAI вероватно сачуван само скраћени препис, за шта говори и недостатак формула оп или ἰστέον ὅτι. Ову тезу одбацује *Manojlović*, *Studije*, Rad 186, 51 si., с објашњењем да је тон приче о опсади сличан излагању 47 и већег дела 53 главе, а да формуле ὅτι или λογεον ὅτι у DAI означају само почетак нове партије рада. *ЗакиШинос* 43, сматра да је К. првенствено користио пелопонеско народно предање као извор за причу о нападу на Патрас. У основи ове приче вероватно се налази један црквени текст о опсади Патраса, који је настао између 806 и 811 г., а од кога преузимају податке и остали извори који говоре о Словенима на Пелопонезу (Монемвасиска хроника, Арета Кесаријски и писмо патријарха Николе III). Cf. *ПагулаШос*, ΟΙ Σλάβοι 11, 27 sq.

²⁵⁶ На основу ових пспатака се закључивало да су Словени били обавезни да припремају храну и остале потребе за царске посланике који су пролазили кроз ове области на путу из Цариграда и Италије. Колективан начин извршења тих обавеза сведочи да су Словени сачињавали једну општину. Cf. *Manojlović*, *Studije* Rad 186, 65 si.; *Bury*, The treatise 573; *ИсШу*, Eastern Rom. Empire 378 sq. п. 1.

²⁵⁷ Лав VI (886–912), отац Константина VII Порфирогенита.

²⁵⁸ Из овог пасуса се јасно види да аутор DAI има пред собом сигилион цара Лава VI (в. пр. 254). *Κυριјакидис*, ΟΙ Σλάβοι 17 sq., издавање сигилиона од стране Лава VI објашњава чињеницом да су Словени вероватно затражили интервенцију цара, јер је митрополија захтевала од њих више него што је било предвиђено.

²⁵⁹ НОВ устанак Словена на Пелопонезу избио је у време када је Михајло 111 био савладар свог оца Теофила (839–842). *Vogl*, Basile I, 16, погрешно датира устанак у 849 г., а *Manojlović*, *Studije*, Rad 186, 55 si., претпоставља да су пад Крита у руке Арапа (823–828) и устанак Томе Словена (821–823), омогућили пелопонеским Словенима да се ослободе византиске власти. */?*. *Jenkins*,

послат је протоспатар Теоктист, чији је надимак Вријеније (θεόκτιστος, од το ἐπίκλην δ τῶν Βρυεννίων)¹⁶⁰ за стратега у тему Пелопонез²⁶¹, с великом војском и силом, на име с војском из Тракије, Македоније и осталих западних тема да би на њих заратио и покорио их¹⁶². И он покори и савлада све Словене и остала непокорена племена теме Пелопонез, изузевши једино Језерите и Милинге (Ἐξερῖται καὶ Μηλιγγοί)²⁶³

The date of the slav revolt in Peloponnese under Romanus I, Late classical and mediaeval studies in honor of Albert Mathias Friend, New Jersey 1955, 204 p. 3, истиче да се речи „у дане цара Теофила и његовог сина Михајла“, односе на време између 840 и 842 г., па датира устанак Словена у 841 г. О хронологији устанка једино се може сигурно рећи да се одиграо последњих година Теофилове влзде (уп. *Васиљев*, Славјане 423), јер је Михајло крунисан 839/840 г. за савладара свог оца Теофила. Cf. *G. Ostrogorsky-E. Stein*, Die Krönungsordnungen des Zeremonienbuches, Chronologische und verfassungsgeschichtliche Bemerkungen, Byzantion 7 (1932) 194-200.

²⁶⁰ На два печата из IX в. спомиње се Вријеније стратег Далмације, с титулом спатара и протоспатара. Cf. *Schlumberger*, Sigillographie 205 sq.; *F. Šišić*, Prigučnik izvora hrvatske Istorije I, Zagreb 1914, 121. Шламбержеову идентификацију Вријенија с Теоктистом Вријенијем прихватају *Šišić*, Povjest 327 p. 21 и *Dvornik*, Slaves 44 p. 1, истичући као доказ чињеницу да је Вријеније прво био спатар, а да је касније као стратег важније теме Пелопонез добио титулу протоспатара. Против ове претпоставке устао је још *J. B. Bary*, The Imperial Administrative System in the Ninth Century, London 1912, 14 p. 2, јер се у Тактикону Успенског наводи архонт Далмације, па печат може да буде само каснији од 842 г., када је Теоктист већ био стратег Пелопонеза. Како је *Ферлуга*, Време постанка теме Далмације 62 сл., коначно доказао да је тема Далмација основана после 867 г., горња идентификација сасвим отпада.

²⁶¹ О времеку оснивања теме Пелопонез в. пр. 250.

²⁶² На основу погрешне идентификације Теоктиста Вријенија с логотетом Теоктистом који је водио поход против Арапа на Криту, *Hopf*, I 127 и *Murali*, Essai de Chronographie byzantine de 395 à 1054, Petersbourg 1885, 430, дају 849 г. као датум похода против Словена. *Bury*, Eastern Rom. Empire 372, 379 p. 1—2, датира поход у време између 847 и 850, *ЗакуШиниос* 51, у 842, а *P. Lemerle*, Philippe et la Macédoine Orientale à l'époque chretienne et byzantine, Paris 1945, 127, од 842—850 г.

²⁶³ Језерити и Милинзи су једина два позната имена словенских племена на Пелопонезу. Назив првог племена потиче од словенске речи језеро, Јесерџ, Јесерџи Јесерџи. Cf. *Schafarik*, II 193; *Perwolf*, Slavische Völkernamen 615; *Niederle*, Manuel I, 110. *Vavner*, Die Slaven 167, сматра да је топоним Ἐξερῖς у Лаконији, превод грчког "Елос (језеро), а да припада словенском (ј)езер — (ј)езеро. Против овог мишљења устaje *D. J. Georgacas*, The Mediaeval Names Milling and Ezerite on The Peloponnesus, BZ 43 (1950) 327—330, тврдећи да је Ἐξερῖται; грчка изведеница од топонима Ἐξερῖον (на месту старог приморског града Хелоса), превода грчке речи ἔλος (мочвара). *H. Gregoire*, La nouvelle serie de la „Byzantinische Zeitschrift“, Byzantion 21 (1951) 247 sq., претпоставља да Ἐξερῖον није дослован превод речи ἔλος, већ да су Словени, због подводног земљишта, тако назвали равницу јужни од Спарте.

Име племена Милинзи већ *Perwolf*, Slavische Völkernamen 616, изводи од придева мил-драг, скуп. Међутим, *Vasmer*, Die Slaven 170, сматра да име Милинга не потиче од словенске речи, него да је можда у вгзи с називом грчке οἰλίγγος — јасен. Исто: *Амандос*, Οι Σλάβοι εν Ελλάδι 210. *C. Kugeas*, Περί τῶν Μελιγγῶν του Ταυῦέτου ἐἰ ἀ-ρομηῖς ανεχδότου βοζαντινῆς ἐπιγραφῆς της Λακωνίας, Πραγμ. της Ακαδ. -Αθηνῶν 15 (1950,) 22—24, доказује да име Милинзи долази од грчког придева μελιγγός жут, боје меда, који је даван као епитет људима осо-

у близини Лакедемоније и Хелоса. И како се тамо налази огромна и веома висока планина, звана Пентодактил [Πετοπρστје тј. Тајгет] која се као шија протеже у море на велику даљину, они се населе по пристраницима те планине као на тешко приступачном месту, на једној страни Милинзи а на другој Језерити⁶⁴. И напред споменути протоспатар Теоктист и стратег Пелопонеза, успевши и њих да потчини, одреди Милинзима 60 номизми а Језеритима 300 номизми, које плаћаху док он беше стратег, као што се од тамошњих становника сачувало до данас предање о томе²⁶⁵. За владе цара господина Романа стратег исте теме протоспатар Јован Протеон (Ἰωάννης ἡ Πρωτεύων)²⁶⁶ посла извештај овом истом господину Роману о Милинзима и Језеритима да су се одметнули и да се не покоравају стратеги нити слушају царску заповест, већ су као самостални и самоуправни, нити примају архонта од стране стратега, нити пристају да под њим служе као војници, нити пристају да извршују ика«ву другујавну службу²⁶⁷.

•бите боје, а затим је постао породично име; Грци су у Лаконији звали Словене Μελιγγοί тј. μελιγχοοι (μελιγχοροι), па је тај назив касније постао топоним за цео део Тајгета насељен Словенима. Иста етимологија *Georgacas*, The Mediaeval Names 301—333. Упорозавајући да придев μελιγγός не постоји у новогрчком језику *Gregoire*, La nouvelle serie 249 sq., сматра да име словенског племена потиче од занимања млинара, будући да од слов. Мелиники постаје путем метатезе Мелиники тј. новогрчки Μελιγγοί.

сеи Дутор DA1 нема јасну слику о областима у којима станују Милинзи и Језерити, јер прво KijKe да се налазе према Лакедемону и Хелосу, тј. на источној страни Тајгета, а затим их распоређује и на западну страну. *ΓροШ*, Известин 212, претпоставља да су Милинзи становали у брдовитим крајевима Спарте, а Језерити јужније у околини старог града Хелоса. Међутим, *Bon*, Peloponnese, 53, распоређује Милинге на западну страну Тајгета, а Језерите на источну, у област између Спарте и Гитиона.

²⁶⁵ Овај поход временски није далеко од прве експедиције под Михајлом 111 (в. пр. 262), јер је у оба случаја заповедник стратег Пелопонеза Теоктист Вријеније. За велику разлику у данку *Hopf*, I 127, сматра да је одраз снаге Језерита, или плоднијег земљишта на коме они станују, док *Bon*, Peloponnese 63, на основу тога закључује да су Језерити били многобројнији.

²⁶⁶ Јован Протеон, протоспатар и стратег Пелопонеза, спомиње се у 51 глави DA1. За време његовог стратеговања становници Пелопонеза успели су да војну обавезу за поход у Италију, замене давањем у новцу и коњима. Cf. De adm. imp. c. 51, 199-204. Од датирања ове експедиције зависи приближна хронологија стратеговања Јована Протеона. *Manojlović*, Studije, Rad 186, 61, ставља поход у 923/4 г. а *Занишинос* 53 у 921 г. *Bon*, Peloponnese 188, наводи печат Јована магистра, патриција и стратега Пелопонеза, али се вероватно ради о другој личности, јер се у DA1 Јован Протеон наводи с титулом протоспатара, док се на печату налазе титуле магистра и патриција.

²⁶⁷ Обавезе Милинга и Језерита према Византији *Васиљев*, Славјане 426, своди на следеће: 1. Признавање чиновника постављених од стране византиског стратега 2. Давање војне службе и 3. Плаћање извесног данка. Ова племена су се налазила у повољнијем положају него ахајски Словени који су изгубили не само политичку, већ и личну слободу. Исто: *Dvornik*, Slaves 44 p. 2. Пошто поглавар Језерита и Милинга има титулу αρχών, *Kugeas*, Περί τῶν Μελιγγῶν 28, сматра да је он грчки чиновник, јер би у противном случају носио словенску титулу жупан — ζουτανός.

И док је његов извештај путовао деси се да протоспатар Кринит Аротрас (Κρίνιτης δ' Αροτρας)²⁶⁸ буде постављен за стратега на Пелопонезу. Када је извештај Јована Проте-вона, протоспатара и стратега Пелопонеза, стигао и пред царем господином Романом била прочитана његова садржина о устанку напред споменутих Словена и о њиховој слабој покорности или боље непокорности према царевим наредбама, истом протоспатару Криниту би наређено да против њих, пошто су отишли толико далеко у одметништву и непокоравану, изведе војску и уђе у борбу и потчини и истреби их. Отпочевши рат против њих месеца марта, попали њихову летину и опустоши читаву њихову земљу. Они су се супротстављали и одолевали све до месеца новембра, али тада, видећи своју пропаст, затраже преговоре, како о своме потчињавању, тако и о задобијању опроштаја за оно што су раније били погрешили²⁶⁹. Напред споменути протоспатар Кринит одреди њима веће дажбине од оних које су раније плаћали: Милинзима, поред 60 номизми које су раније плаћали, још 540 номизми, тако да је сада читава њихова дажбина 600 номизми, а Језеритима, поред 300 номизми које су раније плаћали, још 300 номизми, тако да је читава њихова дажбина сада 600 номизми. Напред споменути протоспатар Кринит толико је од њих наплаћивао и уносио у богом чувану ризницу²⁷⁰.

²⁶⁸ Протоспатар Кринит спомиње се на неколико места у временски блиским изворима. Год. 923 (за хронологију в. *Dölger*, *Regesten* I, 587 sq.) одређен је протоспатар Кринит да допрати у Цариград Торника, нећака и наследника Григорија Таронског. Нешто касније исти Кринит иде у Тарон да преузме земље које је преминули Торник завештао цару Роману Лакапина. Cf. *De adm. imp.* c. 43, 135—140, 163—179. Већ се помишљало на идентификацију овог Кринита са стратегом теме Пелопонез, али је *N. Adontz*, *Les Taronites en Arménie*, *Byzantion* 10 (1935) 535, упозорио да је Кринит само презиме, па да према томе ни наведена претпоставка није сигурна. У житију св. Луке Новог говори се о протоспатару Криниту, стратегу теме Хелада, кога је св. Лука посетио у Теби, после чега је Кринит премештен у тему Пелопонез. Cf. *Migne P. G. CXI*, col. 465—469. *Bon*, *Peloponnese* 189, је објавио печат Кринита, царског протоспатара и стратега Пелопонеза. У два последња случаја сигурно се ради о Криниту Аротрасу.

²⁶⁹ Не постоје одређени подаци за ближе датирање ове експедиције, која се одиграла у оквиру владе Романа Лакапина (920—944). *Murali*, *Essai de Chronographie* 500, сматра да Кринитова акција пада у време између марта и новембра 923 г., док је *Manojlović*, *Studije*, *Rad* 186, 61 sq. и *Bon*, *Peloponnese* 48, датирају од 920—924 г. На основу података о везама између Кринита и св. Луке Новог (в. пр. 268) *Hopf*, I 127, мисли да је поход вођен од марта до новембра 941 г. Исто: *Vasilev*, *Славјане* 425 н. 2, дајући нову, неодрживу аргументацију. Уп. Б. *Ферјанчић*, О упаду Склависијана на Пелопонез за време Романа Лакапина, *Зборник радова Византолошког института САН књ. 3*, Београд 1955, 43 н. 32. *Runciman*, *Romanus Lecarpenus* 73, предлаже као хронологију 934—935 г. Исто: *A. Каждан*, *Крествинские движения в Византии в X в.*, В. В. 5 (1952) 90. Повезујући упад Склависијана с нападом бугарских побуњеника (в. пр. 274), *Ферјанчић*, О упаду Склависијана 37—48, као хронологију даје 927—930 г., док *Jenkins*, *The date of the slav revolt* 206, на основу идентификације Склависијана с Бугарима, датира акцију у време од марта до новембра 921 г.

²⁷⁰ Новац добијан од Језерита и Милинга одлазио је у државну касу.

Када је протоспатар Кринит премештен у тему Хеладу²⁷¹ и протоспатар Варда Платипод (Βάρδας δ' Πλατυλόδης)²⁷² постављен за стратега на Пелопонезу, и када су сам протоспатар Варда Платипод и његове присталице, протоспатари и архонти, изазвали неред и устанак и протоспатара Лава Агеласта избацили из теме²⁷³, и када су потом на исту тему извршили напад Склависијани (Σκλαβησιάνοι)^{*74}, онда ови исти

²⁷¹ Према овим подацима Кринит Аротрас прво заузима положај стратега Пелопонеза, па је затим премештен у тему Хелада. Међутим, житије св. Луке Новог говори супротно. Не обративши пажњу на ову противуречност изворних података *Hopf*, 1135, претпоставља да је Кринит био стратег теме Хелада у времену од 939 до 946 г. Исто: *Vasilev*, *Славјане* 425. Ch. *Diehl*, *Choses et Gens de Byzance*, Paris 1926, 3 sq., даје предност подацима из *DAI*, па сматра да је Кринит постао стратег теме Хелада 942 г., пре чега се налазио на челу пелопонеске теме.

²⁷² Варда Платипод се не спомиње нигде у изворима.

²⁷³ За стратеговања Варде Платипода дошло је до нових нереди у теми Пелопонез, којом приликом бунтовном стратегу прилазе и други протоспатари и архонти теме. Сасвим је погрешан закључак да је у теми настао сукоб између Варде Платипода с једне и протоспатара и архоната с друге стране. Уп. *М. Шангин*, ПИСБМЗ Арефш — НОВНУ источник о политических собмтинх X в., В. В. I (1947) 247; *Bon*, *Peloponnese* 48 п. I.

²⁷⁴ Назив Склависијани овде означава одређену групу Словена која се јасно разликује од остале масе словенског становништва на Пелопонезу. Тако се називају Словени из малоазиске теме Опсикион који се 949 г. налазе у саставу византиске војске, спремљене за поход против Арапа на Криту (Cf. *De sergimoiis* I, 662 sq., 666, 669), а 961 г. учествују у операцијама на самом острву. Cf. *Theoph. Cont.* 474, 481. Због тога се већ помишљало на идентификацију Склависијана из *DAI* са Словенима колонизованим у теми Опсикиоп. Cf. *Scharfarić*, II 194; *ГроШ*, *Известия* 213 н. 4; Б. *Панченко*, *Памтник Славнн в Вифинии VII в.*, *Известия русск. Археол. Инст.* в К/поле 8 (1902) 37 сл.; *P. Charanis*, *Slavic element in byzantine Asia Minor*, *Byzantion* 18 (1948) 81. К. *Амандоос*, *Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι και βάρβαροι*, *Πρακτ. της Ακαδ. Αθηνών* 7 (1932) 331, тврди да су ти Склависијани послати као помоћне чете за борбу против побуњених Словена, ма да у *DAI* стоји да су они упали у тему Пелопонез, те се свакако ради о непријатељској акцији. Cf. *Закишитос* 54.

Други део историчара сматра да су Склависијани дошли из европских делова царства. *Hopf*, I 127, само напомиње да су Склависијани из Грчке, док су по *Manojlović*, *Studije*, *Rad* 186, 58—61, у питању чете из Склавинија (југозападних делова Балканског Полуострва), које су се налазиле у вазалном односу према бугарском цару Симеону. У житију св. Петра Аргивског (умро око 922) говори се о нападу неких варвара на Пелопонез и наглашава да је њихова власт у овим крајевима трајала три године. Сматра се да су у питању Симеонови Бугари који су напали Грчку између 924 и 927 г. Cf. *H. Veis*, *Αί έπιδροцаί των Βουλγαρων υπό τον τζάρον Σ' μεών και τα οχηλιά σχολία του Αρέθα Καισαρείας*, *Ελληνικά* 1 (1928) 350. *Закишитос* 54, претпоставља да се Константинова вест о Склависијанима односи на овај напад, који су извршиле Симеонове словенске чете. Исто: *Jenkins*, *The date of the slav revolt* 206, који датира напад у август 921 г., а сматра да су Бугари држали Пелопонез под окупацијом од 922—924/5 г. *Bon*, *Peloponnese* 48, мисли да су Склависијани — Бугари, који су између 924 и 927 г. напали на грчке области. Прихватајући мишљење да су Склависијани словенске чете потчињене Бугарима, *Ферјанчић*, О упаду Склависијана 37—48, повезује њихов напад с акцијом бугарских побуњеника против грчке територије око 930 г. Уставку Петровог брата Михајла прилазе Скити, а после смрти вође усганка побуњеници продиру све до Никопоља. Cf. *Theoph. Cont.* 420.

Словени, Милинзи и Језерити, пошаљу посланике господину цару Роману, тражећи и молећи да им се опрости повишени данак и да они плаћају као што су и раније плаћали. Пошто Склависијани, као што је напред речено, провале у тему Пелопонез, цар се уплаши да они, удружени са Словенима, потпуно не упропасте ову тему, те им изда хрисовуљу да плаћају дажбине као и раније, Милинзи 60 номизми а Језерити 300 номизми²⁷⁵. Такав беше разлог повећања и смањивања дажбина Милинзима и Језеритима.

(De adm. imp. c. 49, l-c. 50, 70)

СПИС О ТЕМАМА

1

3. ТРЕЋА ТЕМА СТРИМОН

Тема Стримон је била у саставу Македоније и никада о њој не беше реч као о теми, већ је убрајана у ранг клисуре²⁷⁶; уместо Македонаца држе је Скити (Σκίθοι), пошто је њих Јустинијан Ринотмет²⁷⁷ населио у брдима Стримона и на пролазима клисура²⁷⁸.

(De thematibus c. 3, 1-5).

²⁷⁵ Аутор DAI вероватно располаже са хрисовуљом цара Романа Лакапина.

²⁷⁶ На основу расположивих изворних података не може се тачно утврдити време постанка теме Стримон. *Rambaud*, Constantin Porphyrogenete 226, сасвим је погрешно датирао њен постанак у време Јустинијана II (685—695; 705—711), непосредно после појаве Словена у стримонској области. *Dvornik*, Les legendes de Constantin et de Methode 14—18, сматра да је после успешне експедиције Теоктиста Вријенија, у области Стримона постојала словенска архонтија, а да је тема Стримон основана тек за време владе цара Лава VI (886—912). Како се у Теофановој хроници наводи да су Бугари 809 г. напали на област Стримона и и убили стратега (Theophanes I, ed. De Boor, 484), то С. *Киријанидис*, Το Βόλερον, Βυζαντιναί Μελέται II—V, Θεσσαλονίκη 1937, 136—138, идентификује споменутог стратега с поглаваром стримонске теме, те настанак исте датира у време између 789 и 809 г. Међутим, *Lemerle*, Philippes et la Macedoine Orientale 125—127, исправно мисли да се овде ради о стратеги македонске теме, јер се тема Стримон још не спомиње у Тактикону Успенског (845—856); оснивање теме Стримон Лемерл датира у крај пете деценије IX в. Исто: *Ферлуга*, Ниже војно-административне јединице 78 сл. Недавно је о овом податку расправљала *М. Рајковић*, Област Стримона и тема Стримон, Зборник радова Византолошког института САН књ. 5, Београд 1958, 1—7, и дошла до закључка да се не може говорити о континуираној византиској власти у Стримону од 688 9 г. до момента када је ова област постала тема, те да је војно-административна јединица — клисура у Стримону била кратког века; оснивање теме Стримон ставља у средину IX в. Као сигуран terminus ante quem за постанак стримонске теме може се сматрати само 899 г., јер се стратег Стримона наводи у Филотејевом Клетерологиону. Cf. De thematibus, commento a cura di A. *Pertusi*, Citta del' Vaticano 1952, 166.

²⁷⁷ Јустинијан II Ринотмет (685—695; 705—711).

²⁷⁸ У питању су свакако колонизаторске мере које је Јустинијан II предузимао у току своје владе, а које су обухватиле и Словене васељене у европским деловима царства. *Дринов*, Сочинениј I, 306 сл., одбацује ове вести као

У иоглављу које описује шему Пелопонез исац каже:

„Пословени се цела земља и постаде варварска⁸⁷⁹, пошто је кужна смрт уништила цео свет, када је Константин надимком Копроним управљао скиптром ромејске власти ..”²⁸⁰

(De thematibus c. 6, 33-36).

комбинацију цара писца, упозоравајући да се оне с једне стране не налазе у другим изворима који говоре о походу Јустинијана II из 688 9 г., а да с друге стране не изгледа вероватно да је цар непријатељски расположене Словене населио у стратегиски врло важној областн. Како се колонисти називају Скити *ЗлаШарски* 1, 1, 160 сл., сматра да се не ради о Македонским Словенима, већ о Македонским Бугарима, који су под Куверовнм вођством међу првима дали отпор приликом Јустинијанових војних похода. Међутим, у византиским изворима X в. назив Скити употребљава се за ознаку Словена или словенизираних Бугара (уп. *М. Рајковић*, О пореклу Томе, вође устанка 821-823, Зборник радова Византолошког института САН књ. 2, Београд 1953, 36 сл.) па се ова вест односи на Словене настањене у Македонији. Колонизација Словена у област Стримона, повезана је са походом Јустинијана II против Македонских Словена 688/9 г. После успешних војних операција, цар је Један део Словена преселио у Малу Азију, а други населио у стримонским кланцима да би спречио упаде Бугара са севера. Cf. *Lemerle*, Philippes et la Macedoine Orientale 124 sq.; *Ферлуга*, Ниже војно-административне јединице 77; *Рајковић*, Област Стримона и тема Стримон 3.

Глагол ἐσθλαβῶθη од кога зависи интерпретација ове вести, различито је тумачен. Још је *J. Fallmeyer*, Fragmente aus dem Oriente, Stuttgart 1877, 496—498, превео облик са „пословени се” и наводио је ово место као један од доказа за потпуно словенизацију Пелопонеза. Међутим, *M. Vasmer*, Zeitschrift d. Wortforschung 9 (1907) 22, не преводи облик ἐσθλαβῶθη са »пословени се”, већ сматра да је то облик од глагола οκκσφο>уш=служити, робовати, који се јавља у писаном језику (наведено по *D. Georgakas*, Beiträge zur Deutung als slavisch erklärter Ortsnamen, BZ 41 (1941) 354). *Vasmer*, Die Slaven 15, се касније врапа на тумачење ἐσθλαβῶθη=пословени се. *Georgakas*, Beiträge zur Deutung 353 sq. истиче да израз σθλάβος, οκλάβος у VIII в. значи само „заробљеник, роб” и да се према томе и Константинова вест може тумачити само у смислу да је земља била поробљена, а не и словенизирана. Међутим, и када би се примило мишљење Георгакаса, поставља се питање од кога је област могла да буде поробљена ако не од стране Словена. Cf. *Von*, Peloponnese 29 n. 1. *Amandos*, "Ιστορία 1, 348 n. 3, наводи да се глаголи од имена народа праве с наставком -ίζω, а не са -οш; једини пример таквог наставка налази се у Тактикама Лава VI (γραικῶν).

Облик ἐσθλαβῶθη може се превести само са „пословени се”, а тиме и Константинова вест добија своје право значење. Уп. *Vasmer*, Славјане 417 n. 4. Према резултатима до којих је дошао *F. Dölger*, Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterland von Thessalonike im 10. Jahrhundert, München 1952, 19—26, реч Σκλάβος се у византиским изворима од VI до XII в., употребљава у разним облицима (Σκλαβηνοί, Σκλαβῖνοι, Σθλάβοι, Σκλάβοι) само као назив за Словене. У значењу „роб”, та реч је први пут употребљена у типичку Пантократоровог манастира у Цариграду октобра 1136 г. Из тога јасно излази да глагол σκλαβῶνω може да значи само „словенизирати се”. Cf. *A. Maricq*, Notes sur les Slaves dans le Peloponnese et en Blthyne et sur l'emploi de „slave” comme appellatif, Byzantion 22 (1952) 337—339. *Киријанидис*, Οι Σκλάβοι 15—17 настоји да умањи значај Константинове вести, истичући да облик ἐσθλαβῶθη не значи да је цео Пелопонез био насељен Словенима, већ само означава присуство словенског елемента на

полуострву
аса о епидемији куге за време владе Константина V (741—775) обавештава нас и Теофан, наводећи да је болест харала у шестој години цареве владе. Cf. Theophanes I, ed. *De Boor*, 422.

СПИС О ЦЕРЕМОНИЈАМА

1

37. О НЕКИМ ПОБУЊЕНИЦИМА И ПОНОВО ПОДАНИЦИМА,
КАКО СУ ПРИМЉЕНИ ОД ЦАРА

Треба знати како је цар Михајло примио Словене који су се у земљи Субделитије (Σουβδελιτία)²⁸¹ побунили и одбегли у брда и поново самодржачкој и високој царској власти приступили. Цар обучен у порфирни огртач који је имао златну ивицу украшену бисерима, носећи и круну на својој глави украшену драгим камењем и бисерима, која се назива кесарикион, седео је на царском престолу у Хрисотриклинију²⁸². И пошто поче пријем, изађе вратар с палицом и уведе их заједно с логотетом. Када су обавили разговор с царем, изађу и одмах буду уведени други Словени из солунске архонтије (θεσσαλονίκης αρχοντιά)²⁸³ и то од једног вратара, на начин као и они пре њих. И цар, поразговаравши с њима, како је хтео, даде им као својим поданицима по једну хаљину, па и они изађу²⁸⁴.

(De cerimoniis I, p. 634, 11 — p. 635, 6)

У списку Плаша учесника војне експедиције ирошив Криша 949 г. наводе се и словенске ирине.

²⁸¹ Топоним Σουβδελιτία већ је Schafarik, II 194, 222, идентификовао са Сагудатијом, тј. са облашћу у којој је било насељено словенско племе Сагудати. Исто: Дринов, Сочиненин I, 309; Р. А. Наследова, Македонские Славне конца IX — начала X в., В В 11 (1956) 87. Према томе вест о побуну односила би се на племе Сагудата.

²⁸² О свечаној одежди коју овде носи византиски цар в. Н. Кондаков⁴ Очерки и зшетки по историји средновековног искуства икулБтурм, Прага 1929, 178–301.

²⁸³ Из Константиновог текста се види да је цар примио две групе Словена, од којих је друга била настањена у околини Солуна. На основу тога Schafarik, II 222, претпоставља да је и прва словенска група била насељена у солунској околини. ЗакиШинос 31, сматра да су Словени у околини Солуна имали своју кнежевину (αρχοντιά) која се налазила под управом византиских чиновника. Наследова, Македонские Славне 86, такођз мисли да се ради о полунезависној словенској кнежевини и то оној чији је егзарх, према подацима житија Георгија Декаполите, 836/7 г. подигао устанак. Уп. Византиски извори I, 225.

²⁸⁴ У тексту се не налазе никакве индикације за ближе датирање ових вести у оквиру владе цара Михајла III (842–867). Како Михајло прима изасланства Словена сам, седећи у царској одежди на престолу, можда би се могло претпоотавити да се вести односе на време после 856 г., тј. после уклањања Михајлове мајке Теодоре.

„Склависијани (Σκλαβησιάνοι) насељени у Опсикиону²⁸⁵ плаћени су овако: три њихова поглавара по 5, а остали по 3 номизме“²⁸⁶...

„За Склависијане насељене у Опсикиону за 127 људи — три поглавара по 5, а остала 124 по 3 [номизме] — плата 5 литара злата и 27 номизми“.

(De cerimoniis I, p. 662, 23 — p. 663, 1; p. 669, 10–14)

У сасиаву војске која је 949 г. ишла ироШив Криша, у коњаничким јециницама наводе се Словени:

„од Склависијана насељених у Опсикиону 220 људи“²⁸⁷.

(De cerimoniis I, p. 666, 15–1«)

Међу адресама иисама која византиски цареви Коншанин и Роман шалу сираним владарима, наводе се и архонши јужнословенских илемена:

²⁸⁵ Тема Опсикион је обухватала северозападне делове Мале Азије, са центром у Никеји. Средином VIII в., Константин V је поделио ову велику тему, издвојивши њен источни део као засебну тему Букеларион. За разлику од осталих тематских командавата, поглавар Опсикиона се није звао стратег, већ комес. Cf. De thematibus, commento a cura di A. PertusI, 109 sq., 127–129.

²⁸⁶ Σκλαβησιάνοι су потомци оних Словена које су византиски цареви током VII и VIII в. населили у областима Мале Азије. Уп. Византиски извори I, 241 сл. Код Теофановог Настављача се налази такође податак о Склависијанима, који са византиском војском и флотом иду у поход на Крит (960) и учествују у операцијама на самом острву. Cf. Theoph. Cont. 474, 481. Вести из De cerimoniis сведоче да су се Словени, колонизовани у теми Опсикион, задржали у овој области најмање до средине X в. Амандос, Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι 331, сматра да средином X в., захваљујући процесу хеленизације, у области Опсикиона није више било Словена, а да је термин Склависијани само назив за један војни одред, основан много раније од стране словенских колониста. Исто: Амандос, Τατορία I, 320 сл. Међутим, из самог текста се види да Склависијани претстављају нешто посебно и да нису само обичан одред византиске војске која полази у поход против Крита; за разлику од осталих контингентата они се налазе под вођством своја три тгоглавара. Због тога Charanii, The Slavic Element 80 sq., и поред истицања на претка процеса грецизације, не негира словенски карактер Склависијана.

²⁸⁷ Податак да Склависијани служе у коњици показује да су били насељени у континенталном делу теме Опсикиона.

„Архонту Хрватске, архонту Срба, архонту Захумљана, архонту Конавља²⁸⁸, архонту Травуњана, архонту Дукље²⁸⁹, архонту Моравије*⁹⁰, са натписом: наредба (κέλευσις)²⁹¹ од христољубивих господара (δεσποτών) томе и томе архонту те и те области”²⁹².

(De cerimoniis I, p. 691, 8-13)

²⁸³ Док се овде посебно наводи кнез Конавља, у DAI стоји да се области Травунија и Конавље налазе под управом архонта Травуније (в. пр. 217).

¹⁸⁹ Упадљиво је да се међу владарима јужнословенских племена не спомиње кнез Неретљана.

wo *Ἀρχων* τῆς Μοραβίας не може се идентификовати с кнезом Велике Моравске, која у Константиново време није више постојала као самостална држава. У изворима који су временски блиски Константиновом спису, постоје подаци о епископији Моравији. Међу присутним епископима на цариградском црквеном сабору 879/80 г., наводи се „Ἀγαθὸν Μοράβων”, за кога је већ *И. Голубински*, Кратки очерк историје православних цркве, Москва 1871, 34 сл., претпоставио да му је седиште било у граду го Морάβων на ушћу Мораве у Дунав; у црквено-административном погледу моравски епископ био је потчињен цариградској патријаршији. Исто: *Dvornik*, Slaves 233 sq. У списку Оалканских епископија из XI в., на једнаестом месту, између епископа Кефалоније и Београда, споменут је епископ „Μοράβων ἤτοι Βρανιτζάβου”. Cf. *H. Geizer*, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche, В 2 1 (1892) 257. Осим тога византиски историчар Скилица, говорећи о устанку Петра Делана (1041), спомиње град Мораву као важну пограничну тврђаву према Угарској. Cf. *Cedrenus II*, ed. *Bonn*. 527. На основу наведених изворних података претпостављало се да се велики део некадашње Горње Мезије звао Морава. Уп. *С. Новаковић*, Охридска архиепископија у почетку XI в., Глас САН 76 (1908) 37; *Јуречек-Радонић*, I 69.

За област Моравију чији се кнез наводи у De cerimoniis, *Schafarik*, 11 211–214, сматра да се налазила око ушћа Мораве у Дунав, истичући да је мало вероватно да су се кнезовима Велике Моравске писале наредбе –κέλευσις. Исто: *Rambaud*, Constantin Porphyrogenete 450–452. *Manojlović*, Studije, Rad 187, 111 si., такође мисли да К. има у виду област око Браничева, где се можда после пропасти Велике Моравске склонио један део становништва. Пошто се у јужнословенској традицији налази на име моравског кнеза Сватоплука (Летопис попа Дукљанина), то *Fehér*, Ungarns Qebietsgrenzen in der Mitte des 10. Jahrhunderts. Nach dem De administrando imperio des Kaisers Konstantin Porphyrogenetos, Ungarische Jahrbücher 2 (1922) 54–58, претпоставља да је традиција преузела Сватоплукову државу као јужнословенску, јер је имала исто име као и једна јужнословенска област; на основу тога је и настао податак из De cerimoniis.

²⁹¹ Чињеница да се јужнословенским кнезовима шал>у наредбе (κέλευσις ἐκ τῶν φιλοχρίστων δεσποτών про; τὸν ὁ δὲῖνα τὸν ἀρχοντα Γήοδε) сведочи да су се ови владари сматрали као вазали Византије и налазили на најнижем ступњу лествице средњовековне државне хијерархије, на чијем врху је стајао византиски владар као једини законити носилац царске титуле и поглавар хришћанске васељене. Владарима Руса, Угара и Печенега цар не упућује наредбе, већ писма (урациога) и не назива се господарем (δεσπότης), него царем Ромеја (βασιλεὺς Ῥωμαίων); то показује да наведени кнезови имају у хијерархији виши положај од јужнословенских владара. Царска писма већини хришћанских владара сасвим су друкчија и почињу свечаном инвокацијом. Cf. *O. Ostrogorsky*, Die byzantinische Staatenhierarchie, Sem. Kondakovianum 8 (1936) 49 sq. F. Dölger, Byzanz und die europäische Staatenwelt, Ettal 1953.

²⁹² Овде се напомиње да је наредба писана од стране христољубивих царева (господара), а у формулама писана за неке друге владаре, стоји да су послата од стране царева Константина и Романа. На основу тога се може закључити да се формулари из овог поглавља односе на време између 945 и 959 г., када је Константин VII владао уз савладарство свог сина Романа II.

ЖИВОТ ВАСИЛИЈА I

1

Пошио је описо догађаје на ишоку, иисац ирелази на излагање ирилика на заиаду:

52. Као у осталим областима тако су и на западу за време царевања Михајла државни послови били веома занемарени, и скоро читава Италија, уколико је нама као Новом Риму од раније припадала, као и највећи део Сицилије, били су нападнути од суседне војске Картажана [тј. Сарацена] и потпали су под власт варвара. Поред тога од оних Скита (Σκύθοι), који живе у Панонији, Далмацији и суседним областима, мислим Хрвати и Срби и Захумљани и Травуњани и Конављани и Дукљани и Неретљани (Κρωβάτοι φημί καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλουμοὶ ΤερβοῖΜώταί τε καὶ ΚαναλΓται καὶ Διοκλητιάνοι καὶ Τεντανοί), збацише са себе давнашњу власт Ромеја и постадоше самоуправни и самостални, покоравалујући се искључиво својим архонтима²⁹³. Показујући потпуно одвајање, већина њих отступи и од светог крштења, да не би задржали никакав залог пријатељства и покорности према Ромејима¹⁹⁴.

(Theoph. Cont. V, p. 288, 11 — p. 289, 2)

У 53 глави се налази ирича о араиској оисади Дубровника> која се у основним ирШама иодудара са извешШајем из DAI. (в. сш. 17):

54. Горе наведена племена, Хрвати и Срби и остали, видевши оно што је ромејском помоћу учињено за оне у Далмацији и обавестивши се о правичности за сваког без разлике и доброту и храбрости тадашњег цара Ромеја, те више волећи да њима добро управља други, него да имају непостојану власт према личној храбрости, похитају да поново дођу под раније господство и да се врате у покорност према ромејској власти. И због тога послаше посланике цару и они који и од саме вере отпадоше и потпуно отступише од светог крштења, и у прави час се сећајући своје давнашње потчињености као и других добрих услуга које су некада Ромејима чинили, затраже да се и они сврстају под човекољубиви јарам ромејске власти и под њеног врховног пастира. Цар, саслушавши пажљиво њихову молбу, пошто се и пре тога љутио на њих и негодовао што је не

²⁹³ Иста вест о отпадању јужнословенских племена од византиске власти налази се и у DAI, с ТОМ разликом што се овде не говори о далматинским градовима (в. пр. 22).

²⁹¹ О процесу покрштавања јужнословенских племена в. пр. 118 и 154

малим делом његова власт била окрњена и уништена, и као човекољубиви отац сина који је непромишљено одбегао, а затим се покајао и вратио, тако и он [цар] благо њих прими и прихвати и одмах с њима посла свештенике са царским човеком, како би их пре свега ослободио душевне опасности и поново привео ранијој вери и разрешио их из незнања и лудости учињених грехова. Када је извршио ово богоугодно дело и када су сви поново добили божанско крштење и опет дошли под ромејску власт, у овом крају прихваћена је у потпуности власт цара, пошто су сви прихватили да њима, према човекољубивој наредби самодржца, владају архонти из реда њихових саплеменика. Јер он [цар] за владање над њима није држао власт која се може купити, тако да би им као архонте постављао оне који више дају и његове поданике гуле. И због тога мудро нареди да њима владају они које они сами изаберу и као на неки начин рукоположе, обавезујући их да, као изабрани архонти, према њима чувају очинску благонаклоност²⁹⁵.

(Theoph. Cont. V, p. 291, 1 — p. 292, 13)

Зашам следује иреча о заједничкој акцији Василија I, Наие и Јудвига II ироШив Барија, у којој су учесивовали и одреди јужно-словенских племена. (В. сш. 18).

²⁹⁵ Ток успостављања византиске власти над јужнословенским племенима за време владе цара Василија I (867—886) изнет је и у DA1 (в. пр. 26). Међутим, потребно је истаћи да је верзија из биографије Василија I писана друкчијим стилем, са много више реторике у излагању догађаја.

ОПШТИ РЕГИСТАР

(Обичним бројевима означене су стране у тексту а курзивним примедбе коментара)

Авари 10 сл. // 38 28 77 30 сл. 91 39
t II 148 150 59 63 сл.
 Агатон, папа (678-681) 121
Adontz N. 268
 Азовско Море 146
 Ајнхардови анали 17 22
 Албанија /
 Ал-Бекри, писац 146
 Александар, цар (912—913) 1
 Алексije I Комнин, цар (1081-1118)
 7 252
 Алогоботур, буг. војсковођа 56
 Алоип (в. Олиб), острво 25
 Алфред, енглески краљ (871—901) 115
Амандос К. 148 248 252 сл. 263 274
 279 286
 Анастасија, мученица 24 52
 Анастасије, цар (491—518) 153
 Анастасије, св. 22 45
АнасШасијевић Д. 5
 Андрија, апостол 67
 Андрија Дармарије 4
 Андрија, задарски приор 53
 Андрија Сараценис 50
 Анти 146
 Antibarо, (в. Бар) 17
 антипат, титула 60
 Антоније Епарх, хуманиста са Крфа
 (1491-1571) 4
 Анхијал, град 1 174 54 178 182
 Arsagum, (в. Црес) 16
 Арапи 5 21 29 19 114 209 252 274
 Арба (Arba, Arbe; в. Раб), острво 13 25 36
 Арента 64
 Арентани (в. Неретл>ани) 16 64

Арета из Кесарије, писац 250 252 255
Arnlm B. 145 222
 Арсафије 21
 архонт, титула 71; виз. тематски офи-
 цир 67 73; Далмације 22 260; јужно-
 словенски кнез 14 23 16 19 31 33 36
 40 42-45 50 53-60 62 64 77-80
 архонтија 34 71
 Asbalato (в. Сплит) 17 42
 aspalathos, биљка 42
 Ас-Сраба 146
 Астраба 146
 Атила, вођа Хуна 2 40
 Африка 17
 Ахаја, област 68
 Ахен, град 22 55

Б — В

Бабље Горје 80
 Bavarіa 80
 Баварска 80 115 117
 bagatur 190
 Багибарија 30
 Балкански Словени 117
 Балтичко Море 115 143
 бан, титула 33 45
Bandurl A. 6
 Бар, град 27 34
Barada M. 5 7 / 5 84 110 117 сл.
 144 сл.
 Barga, област 115
 Бари, град 26 17 25-32 92 80
Барииић Ф. 151
 Бастарни, племе 116
 Беато, млетачки дукс 52
Bekkerus I. 5 sq. 20 109

Бела, Bello (Павлимир) 219
 Белај, град 130
 Бела Србија, прадомовина Срба 5
 Бела Хрватска, прадомовина Хрвата 5;
 некрштена 46; у гуседству Белих
 Срба 47
 Бели Срби, граниче се са Белим Хр-
 ватима 37; некрштени 46; претци
 Срба 46; положај њихове области
 46 сл.
 Бели Хрвати, станују иза Баварске 30;
 однос са Мађарима и Францима 71
 31; у суседству Франачке и потчи-
 њени цару Отону I 71 31; некрште-
 ни 37; претци Хрвата 37; положај
 њихове облзсти 37; нападани од
 Франака, Мађара и Печенега 46;
 њихова војна снага 46
 Белиаа, место 130
 Белоје, жупан Травуније 62
 Беневент, град и област 19 сл. 24
 Београд 113 49
Bervaldl 118
 Беренгар II 4
 Бертинијански анали 92
 Билећа, град 108
 Биоград, град у Хрватској 110 44
 Бјелабуча 197
 Благај, град у Захумљу 207
 Бојки, област 46
 Бојки, племе 145
 Војоћетум 145
 Болеслав I, чешки крал, (с. 935–967)
 71 115
Bon A. 250 252 sq. 264–266 268 sq.
 273 279
 Бона, град у Захумљу 60 211
 Бсна, река у Захумљу 60
 Борена (в. Бран) 52
 Борис, бугарски кнез 44 158 51 сл.
 168 202
 Борко 119
 Борна, кнез Далматинских Хрвата 92
 118 сл.
 Босна, област 1 5 11 112 177 194 58
 Бран, син кнеза Мутимира 53
 Бранимир, хрватски кнез (879–892) 26
 119 121
Bratanić B. 117
 Брач, острво 35 65
 Брезнииа 199
 Брела, место 237

Брибир, жупа у Хрватској 33
 Буга, хрватски вођа 30
 Бугари 117 50 52 172 54 180 55 сл.
 202 269 274 276 278
 Бугарији 44
 Бугарска 36 43 49 52 сл. 175 54 сл.
 57 сл.
 Будва, град 5 17 231
 Буигаа, област 115
Bulić F. U 118 138
 Буна, река у Захумљу 207 сл. 211
Bugu J. 2-6 // 13 20 29 40 42 71 78
 109 116 158 204 246 sq. 250 252 255
 sq. 260 262
 Бучје 197

В V, W

Валентин, архиђакон 21
 Варда Платипод, стратег Пелопонеза
 73
 Василије I, цар (867–886) 3 5 22 16
 26 17 29 31 78 92 36 114 118 154
 157 159 80 295
Vasuljev A. 29 250 252 259 267 269
 271 279
Vasulj M. 53 55
Vasmer M. 206 263 279
 Вацлав, св. 115
 Vego M. 206 сл. 205 211–215
Veuc H. 274
 Векла (в. Крк), острво 13 24 36
 Vekla (в. Крк) 15
 Велебит 12 119
 Велика Морава 113
 Велика Моравска 290
 Велика Хрватска (в. Бела Хрватска)
 46 сл.
 Велица, град у Хрватској 44
 Венеција 43
 Веруља, град у Паганији 65
 Весента, брдо 98
Westberg 71
 Видова Гора, Видовица 234
 Викторин 21
Villarl 35 38
 Виниди 92
 Випрц, река 2/0
 Вис, острво 65 240
 Висла, река 5 115 144 сл. 60
 Вишеслав, српски кнез 50

Вишеслав, хрватски кнез 118
 Вишета 60
 Вјатичи, племе 115
 Влздимир, син бугарског кнеза Бориса
 51
 Власи 3 12
 Властимир, српски кнез 49 сл. 62
Vogt A. 6 26 28 30 259
 Војномир, кнез Панонских Хрвата 91
 Вонке, град у Босни //
 Врбас, река 22 91 112
 Вргада, острво 60
 Вријеније, стратег Далмације 260
 Врм, град у Травунији 63
 Вруље, место 110 237
 Врхбосна 202
Vuluћ H. 9
 Вулци 145

Г – G

Галумаиник, град у Захумљу 61
Gay J. 30–32
 Гацка, област у Хрватској 33
 Гацко, град 108
Geitler L. 116
Geizer H. 290
Georgakas D. 283 279
 Георгије, командант виз. флоте 30
Gerland E. 252
 Qissa, острво 62
 Гламоч, град 136
 Глумине, место 2/5
 Гојник, српски кнез 51 сл. /65
Голубинскии И. 290
 Горња Мезија /53
 Готи (Источни), племе 11 40
 Готшалк 124
Grabovac J. 105
 Градац, град у Дукљи 64
 Градић 23/
 Грађани, племе 23/
Grafenauer B. 5 7 7 11 33 71 78 сл.
 82–84 89 сл. 92 115–119 144 сл.
 148 154 228
 Грџур I, папа (590–604) 38
Gregolre H. 7 82 89 92 116 sq. 119
 145 150 210 263
 Григорије 21

Grot K. 20 117
ГроШ К. 5 сл. 26 29 сл. 42 46 62 66
 78 92 94–104 107 109 112–115 125
 137 146 150 154 сл. 159 165 168 174
 185 191 193 196–200 210 217 сл 222
 230 234 249 252 264 274
Gruber D. 189 191 209
Грујућ Р. 217 222
 Грци 66 263
 Guduscum (Кучево), град /06
 Гудушчани, племе 92 106 119
 Гурмлане, село 2/5

Д – D

Дабар, Дабрско 2/6
Dabtnović A. 84 114 121
 Далеминци, племе 115
 Дален, жупа у Паганији 34
 Dalmatini 17
 Далматинска Хрватска — Далматински
 Хрвати 89–92 112 228
 Далматинци 29
 Далмација, римска провиизија 9; по-
 дела 5; напад Авара 11; византиска
 тема 22 60 114 260; нападнута од
 Сарасена 17; острва у саставу теме
 Далмације 24; освајају је Словени
 27; границе 27; главни град 28;
 војска из Далмације стражари на
 Дунаву 28; Хрвати побеђују Аваре
 и насељавају се у Далмацији 30;
 насељена Хрватима 32 37; ширење
 хришћанства 118; насељена од Ро-
 мана 49 64; насељена Словенима 79
 Dalmisium, град 110
Даничић Ђ. 116 250
Dvornik F. 118 250 252 260 267 276 290
 Дебре, жупа 2/6
 Дежево 196
 Delminium, град 110
 Десна 196
 Десник, град у Босни 58
 Дестиник, град у Србији 53 58
 Деције, римски цар (249–251) 50
 Дешан, место 204
 Диадора (в. Задар) 23
Dlelil Ch. 271
 Дика 2/0
 Диоклеја, град 10
 Diocletiani 5

Диоклецијан, римски цар (285-304) 9
4 10 9 21 сл. 53 28 39 42 59 63 сл.

Диоклецијани 10

Диоклецијанова палата 46 119

Даомидис А. 241 249

Дисит 196

Дичица, Дичика 210

Добрискик, град у Захумљу 61

Добреча, место 216

Dölger F. 252 268 279 291

Доле, место 110

Домагој, хрватски кнез (с. 864—876) 26

Донат, епископ Задра 52

Doclea, област 5

Docleates 230

Драч, град 27 34 49 54

Древљани, племе 115

Дрежник 199

Дреснеик, град у Србији 58

Држислав, хрватски краљ (969—997)
138

Дрина, река 5

Дринов М. 138 148 175 185 191 193
сл. 278 281

Дрсник 196

Dubrava, жупа 216

Дубровник 5 12 26 29 34-36 38 79
34 36 114

Dubrovnič 35

Дувно, град 110

Дуги Оток, острво 62

Дујам, св. 22 44

Дукља, град 63 233

Дукља, област границе 34; под влашћу цара Ромеја 63; опустошена од Авара 63; поново насељена за време цара Ираклија 63; градови 64; адреса писма упућеног архонту Дукље од византиског цара 77

Дукљани, тумачење имена 10; насељени око Далмације 14; отпадају од византиске власти 14 79; обнова византиске власти за време цара Василија I 16 80

Dulugina (в. Улцињ) 17

Dämmler E. 4 6 11 29 89 91 sq. 112
117 119 174 185 193

Дунав 10 сл. // 28 сл. 78 117 49

Евстатије, цар (?) 24

Египат 21

Esataurum (в. Котор) 49

Енгел 4

Епидавр, град 20 36 - 38

Епидаврани 35

Ерिताурум (в. Епидавр) 35

Ерих, фурлански маркграф 91

Естиуниз, острво 26

Ж — Ž

Жљеби, парохија 227

жупан 267

жупани 15 56 192

жупанија 33 сл.

Žiranić N. 57 116 сл. 146 148 150 154

З — Z

Задар, град /2 13 23 сл. 75 36 149

Закишинос Д. 247 252 сл. 255 262 266
274 283

Заострог 238

Žaga (в. Задар) 51

Захарија, српски кнез 55 сл.

Захлума, река у Захумљу 60

Захумљани, насељени око Далмације 14; отпадају од византиске власти 14 79; обнова византиске власти за време цара Василија I 16 79; помоћне трупе византиске војске у Италији 18; границе области 34; примају данак од становника Дубровника 36; област 3. под влашћу цара Ромеја 49; з. кнез савезник буг. цара Симеона 54; област 3. држе Ромеји тј. Романи 59; тумачење имена 59 сл.; порекло кнежевске породице 60; градови 61; област 3. насељена за време цара Ираклија 49 63; адреса писма упућеног архонту 3. од византиског цара 77

Здеслав, хрватски кнез (877—879) 26
114 /27

Зета, област 5

Зета, река /07

Зетливи, град у Травунији 63

Zeuss C. 116

ЗлаШарски В. 127 158 сл. 162 сл. 165
172 174 сл. /77 180 185 187 190
192 сл.

Зоја, мајка цара Константина VII Порфирогенита 1 180

Zotenberg H. 11

Зрмања, река 104

И — 1

Ибар, река 113

Ибн Руста, путописац 115

Ибрахим Ибн Јакуб, писац //5

Идризи, путописац 42 47 51

Иж, острво 62 69

Илинскии 210

Илирик / 73 31 /53 202

Имотски, жупа у Хрватској 33 112

Ираклије, цар (610-641) 14 71 83

38-40 42 сл. 47 49 сл. 58 сл. 62-64

Ирина, царица (797-802) 22

Исаија, стратег 250

Источна Галиција 115

Истра / 28 92 35 117

Италија 3 31 34 79

Ицвоклија, бугарски војсковођа 56

J

Jadera (в. Задар) 51

Јадранско Море 3 22

Jagić V. 4 7 // 117 148

Janković D. 84

Језерити, словенско племе на Пелопонезу 69-72 74

Јелена, супруга Константина VII Порфирогенита 1

Јелена, хрватска краљица /35

Jelić 42

Jenkins R. 1 3-5 259 269 271

Јесеричи, Јесерци 253

Јурече/и К.-Радонић Ј. 28 сл. 148 154
156 159 163 166 сл. 174 185 193 сл.
209 211 218 221 сл. 290

Јлрећек С. 4 6 9 /2 /7 19 35 38 41 50
52 сл. 84 107-110 113 117 152 165
196-201 204 207 212 214 216 227
23/ 236-239

Јован Дука, цезар 4

Јован Ђакон, писац 92

Јован Ефески, писац 7

Јован из Никију, епископ //

Јован IV, папа (640-642) // 117

Јован VIII, папа (872-882) 121

Јован X, папа (914-928) 209

Јован, папски легат 191

Јован, префект Далмације 22

Јован Протевион, стратег Пелопонеза
71 сл.

Јован Равењанин 118

Јован Скилица, историчар 228 290

Јован, стратег Пелопонеза 266

Јосли, град у Захумљу 61

Јохана, опатица из Сирмија //

Јужни Словени 5 сл. 117

Јустинијан II Ринотмет, цар (685 -695;
705-711) 74

K - Q

Qadaro, Qataro, Quataro (в. Котор) 49

Кадолах (в. Коцил), франачки маркграф 91 сл.

Каждан А. 269

qar)ly 222

Какау 61

Калфис, арапски вођа 17

Капуа, град 19 сл.

Кагатам П. 22 41 118 сл.

Карантанија, област 117

Кардизи, путописац 115

Карин, град у Хрватској 44

Карло Велики, цар (768-814) 91

Карломан 92

Каролинзи 19

Карпати 115 сл.

Карпађани 116

Картажани 79

Кататревено, острво 25

Katlč L. 124

Кварнерски Залив 17

Кермоуцлос А. 247 249 253

Керкуата 61

кесарикион, врста круне 76

Киријакидис С. 254 258 276

Киш, угарски војвола 194

Клавока, град у Хрватској 44

Klalo V. 82 84 91 117 127 137 сл. 185
191 209
Клис, град у Далмацији 11
клицура, војно-административна јединица 74
Клобук 136
Клонимир, отац српског кнеза Часлава 168 53 196
Клукас, хрватски вођа 30
кнежевина (в. архонтија)
кнез (в. архонт) 26 33 91 217
Книн, бугарски војсковођа 56
Книн, град у Хрватској 44
Книн, жупа у Хрватској 33
Кожани, град 148
Козјак, брдо 47
Kolias O. 6
Коломан, угарски краљ (1095—1116) 84
Комање, село 215
Конављани, насељени око Далмације 14; опадају од византиске власти 14 79; обнова византиске власти за време цара Василија I 16 сл. 80; помоћне трупе византиске војске у Италији 18; област К. под влашћу цара Ромеја 49
Конавље, област у саставу Травуније 61; тумачење имена 62; градови 63; насељена за време владе цара Ираклија 49 63; адреса писма упућеног архонту К. од византиског цара 77
Конааиов Н. 282
кондуре, врста бродова 43 45 сл.
конзул, титула 179 60
Константин, син цара Романа I Лакапина 1
Константин V Копроним, цар (741—775) 75 285
КошиШар 4 117
Коринт, град 31 66
Корчула, острво 35 65 240
Kos F. 5 7 117
Косениц, хрватски вођа 30
Котор, град 13 17 23 79 34
Котор, град у Босни 58
Которац 203
Которско, место 203
Коцељ, кнез Панонских Словена 92
Коцил, франачки архонт 32
Крајина, архонт Травуније 62
Краков, град 115

Крбава, област у Хрватској 33
Крешимир, хрватски кнез 43 45 202
Кринит Аротрас, стратег Пелопонеза 72 сл.
Кринит, протоспатар 268
Крит, острво 21 259 274 76 сл. 286
Крк, острво 12 13 24 36 116
Крка, река PS сл.
Krovathos //6
Крум, бугарски кан 252
Куврат 116
Кугеас С. 263 267
Kukuljević I. 191
Кун, село 61
Купа, река 112

Л – Л

Лаб, река 165.
Лаба, река 144
Лабин, град 35
labes, lau, laue 35
Labuda T.
Лав Агеласт, протоспатар 73
Лав VI Мудри, цар (886-912) 1 53 178 254 69 276
Лав Равдух, стратег Драча 54
Лав Фока, византиски војсковођа 180
Лав Хирсофакт 178
Лаврентије, св. архијакон 23
Лаврентијевски летопис 115 146
Ladiquis I.
Ладислав, кнез Далматинских Хрвата 92
Лакедемонија, област 71
Лангобарди 7 117 209
Лангобардија 17 19 56
Ласкин Г. 6
Ластово, острво 65 240
Lascaris M. 178
Latini 9
ЛаШушев 6
Лаусани 20
Lelech H. 6
Lemerle P. 262 276
Лесник, град у Србији 58
Lessina 243

Летопис попа Дукљанина 17 29 35 38 42 47 49 51 114 165 202 206 211 216-219 221 сл. 224 сл. 2PO
Ливно, град у Хрватској 35 44
Ливно, жупа у Хрватској 33 112
Лика, област у Хрватској 33
Lingones 82 144
Липљан, град 165
Литцики 60
Лиутпранд, епископ из Кремоне 4 81
Ловелос, хрватски вођа 30
Ловћен 233
логотет 76
логотет дрома 54
Лонтодокла, град у Дукљи 64
Лудвиг II, немачки краљ (850—876) 26 20-32 18 сл. 80
Лука, место 226
Лукавете, град у Травунији 63
Лука Нови, св. 268 271
Лука, св. 65
Луковић Н. 49
Лумбрикатон (в. Вргада), острво 25
Lunta, Linda 233
Lucius J. 89 98

Љ

Љахи 144
Љеш (Lissus), град у Албанији / 34
Љешник, Љешница 200
Људевит Посавски, кнез Панонских Хрвата 92
Љута, место 233

М

магистер. титула 54 266
Мадалберт, бискуп 124 191
Мађари 71 28 31 115 46 54
Мађарска 37 115 117 46
Маина, град 69
Макарска, град 236
Македонија, област 153 70
Македонија, тема 74
Македонци 74
Макра, село 110
Mal J. 7 89
Маламир, бугарски кан (827-852) 158

Мала Капела 119
Мала Пољска 5 115
Малицки 6
Manojlović O. 3 6 29 52 71 250 252 255 сл. 259 266 269 274 290
Maretić T. 117 148
Marlq A. 279
Мармај, бугарски војсковођа 54 сл.
Marquart J. 17 29 38 42 47 49 51 115 146 150 190
Мартин, опат // 117 сл.
Мартин, проповедник 43
Masudu, писац /46
Mayer A. 47
Мџуречје, град у Србији 58
Мелета (в. Молат) .острво 26
Мелита 65
Менандар Протиктор, историчар 2 меник, титула 187
Метел, римски конзул 9
Meursius J. 1 5 sq.
Mecalave 35
Migne J. 5 268
Миклошућ Ф. 4 117
Милинзи, словенско племе на Пелопонезу 69-72 74
Мирослав, хрватски кнез 45
Михајло II Аморијац, цар (820-829) 14 21 сл.
Михајло III, цар (842-867) 5 29 114 69 265 76 284 79
Михајло Борис (в. Борис), бугарски кнез 44 51 сл.
Михајло, брат бугарског цара Петра 274
Михајло Вишевић, захумски кнез /44 /46 54 60
Михајло Дамаскин 4
Мљет, острво 35 65 240
МодесШин J. 9
Мокрискик, град у Захумљу 61
Мокро, жупа у Паганији 34
Мокро, град у Паганији 65
Мокро, село и планина 2/3
Молат, острво 68
Монемвасиска хроника 7 250 252 255
Морави, град 290
Моравани, племе 115
Моравија, област 78
Моравија. епископија 290

Moravcsk Gy. 1 3-6 13 109
Muralt 262 269
 Мутимир, српски кнез 51-53
 Мухло, хрватски вођа 30

Н – Н

Narenta 234
Наследова Р. 281 283
 Неги, млечачки географ 12
 Неретва, река 34 235
 Неретљани, насељени око Далмације 14; опадају од византиске власти 14 79; покрштавање 16-17; заробљавају папске легате 26; обнова византиске власти за време цара Василија I 16 80; нападају становнике романских градова у Приморју 36; област Н. држе Романи 64; тумачење имена 64; градови и острва 65
 Нецвијеће, село 227
Niederle L. 7 40 112 263
 Никеја, град 50 255
 Никита Ориф, командант византиске флоте 26 17 29 31
 Никита, патриције 252
 Никола Мистик, патријарх (901–907; 912-925) 1
 Никола III, патријарх (1084–1111) 7 252 255
 Нин, град у Хрватској 44
 Нин, жупа у Хрватској 33
 Ninla (в. Нин) 104
 Нићифор I, цар (802-811) 52 66 249 сл. 252 68 254
 Нићифор II Фока, цар (963-969) 71
Nodilo N. 42 82 146
Novak O. 1 9 22 114 118
Новановић С. 89 98 107 109 сл. 112 165 196-200 202 204 206 сл. 2/2-2/6 22/ 224 227 231 сл. 236-239 290
 Новиград, град у Дукљи 64
 Нови Рим 79
 Нона (в. Нин), жупа у Хрватској 33
 Норик, област 89

О

Обровац, град 85
 Оброво, место 85
 Олиб, острво 65

Омбла, река 108
 Омиш, град 110
 Омуртаг, бугарски кан (813-827) 158
 Опсара (в. Црес), острво 13 25 36
 Опсикион, тема 274 77
 Орган 119
Осирогорски Г. 7 22 /55 174 178 185 193 250
Ostrogorsky O. 11 184 246 252 259 291
 Острок, град у Паганији 65
 Отон I, немачки цар (962-972) 71 31
 Ошље, село 2/4

П — Р

Pavic A. 39 80
 Павле, српски кнез 54 сл. 189 193
 Павле, св. апостол 65
 Паг, острво об
 Пагани (в. Неретљани) 14 16 36 64
 Паганија, област границе 14; Хрвати тргују У н>ој 43; под влашћу цара Ромеја 49; под влашћу кнеза Србије 54; насељена за време цара Ираклија 49 64
ПагулаШос 249 сл. 253-255
 palatiura 42
 Панкратије, св. 21
 Панонија / 7 31 117 202 79
 Панонска Хрватска — Панонски Хрвати 89-92 127 137
Панчеико Б. 274
 Париска библиотека 4
Parthey 38 42
 Патрас, град 66
 патриције, титула 17 /79 60
Patsch C. 36 38
Pelsker J. 7
 Пелопонез под словенском влашћу 7; византиска тема 66 69 сл. 250 72-74; нереди у теми 73; пословењена област 75
 Пентодактил (в. ТаЈет), планина 71
Pero/ević M. 118
Perwolf 116 213
Pertusl A. 5 29 247 276 285
 Песента, жупа у Хрватској 33
 Петар Аргивски, св. 274
 Петар Крешимир, хрватски краљ (1058-1074) 139

Петар, св. апостол 42
 Петар, српски кнез /54 52–54
 Печенези, племе 71 115 46
 Пива, река /07 сл.
 Пизух, острво 25
Finders 38 42
 Пиротима (в. Премуда), острво 26
 Плевље, град 199
 Плива, жупа у Хрватској 33 112
Погодин А. 116
 Полапски Словени 92 115
 Полапски Срби 146
 Polonia // 82 144
 Пољани, племе 115
Popario L. 125 137
 Поп Дукљанин 33 194
Popović D. 7 7 / 117
 Порга, хрватски кнез 40 42
 Порин, хрватски кнез 33
Posedel J. 22
Prvanović S. 106 119
 Превалитана (Praevalis), римска провинција / 5 153
 Превлака, место 232
 • *Prelog M.* 202 сл.
 Премуда, острво 67
 Пресијам, бугарски кан 50 сл.
 Преслав, престоница Првог бугарског царства 57
 Прибина, кнез Панонских Словена 119
 Прибислав, српски кнез 53
 Прибуна, бан 45
 Приморје, жупа у Хрватској 33
 приморје, географски појам 34 сл.
 Приск, писац 2
 Просигој, српски кнез 50
 протоспатар, титула 21 54 250 70 260 71 266 72 сл.
 Псет, парохија 98
 Пчух, град 62
 Раб, острво 14 36
 Равена, град 55
 Равенски географ 38 42
 Равенски егзархат 22
 Рагужани 17 сл. 20

Рагуза, (в. Дубровник), град 13 17 19 сл. 21 34 36
 Ragusiura 35
 Ragusa 38
 Радимичи, племе 115
Radojčić Đ. 154 167 178
 Радослав, српски кнез 50
Rajković M. 276
Rambaud A. 1 6 22 113 159 163 276 290
 Рас, град у Србији 113 52
 Rassa 165
 Rastizam, Rasticiarum 110
 Расток (в. Растоца) 110
 Растоца, жупа у Паганији 34
 Rausium (в. Дубровник) 35
Rački F. 4 6 сл. // 22 26 28 38 44 52 сл. 61 сл. 66 69 81 104-108 110 112 115 117 сл. 118 12? 128 130 133 136 сл. 139 143 сл. 146 148 200 209 227 231 233 245
 Раша (Arse), река 7 22 91
Reiske, Reiskius J. 5 sq.
 Рим, град 9 17 30 33 39 49 59 63 сл.
 Рисан, град 17
 Рисан, град у Травунији 63
 Rissena, жупа 225
 Родос, острво 249
 Роман I Лакапин, цар (920–944) 1 сл. 178 55 57 209 71 сл. 74 275
 Роман II, цар (959-963) 3 77 292
 Romani 17
 Романи 9-14 49 78 111 114 39 59 63 сл.
 Ромеји 3 14 17 23 28 сл. 36 38 сл. 42 сл. 47-50 54-59 63 сл. 66 79
 Rubricata insula 60
 Рудник, планина 113
Runciman S. 126 158 sq. 163 177 180 182 189-191 269
 Сава, арапски вођа 17 сл.
 Сава, река 117
 сагене, врста бродова 43 45 сл.
 Сагудатија, област 281
Sakač S. 116 119 121 124
 Саксија, област 71 31
 Саксонски Срби 146
 Сале, острво 62

Салернска хроника 30
 Салинес, град у Србији 58
 Salines, град 194
 Салона (в. Солин) 11 21 28 сл. 42
 Само, словенски кнез 117
 Самобор, град 198
 Сана, река 112
 Сарацени 17 19 114 66 79
 Сарбин 146
Saria B. 1 19
Satkaš K. 254
 Сватоплук, кнез 290
 Свевлад, словенски краљ 17
 Северјани, племе 115
 Сервија, град у Македонији 47 148
 сервула 48
servus 150
 Сеструњ, острво 69
 сигилион, врста повеље 68 сл.
 Сигрица Теодор, бугарски војсковођа 54 сл.
 Сидрага, жупа у Хрватској 33
 Силва, острво 25
 Симеон, бугарски цар (893-927) 1 126 53 сл. 56 191 57 209 274
Sindis H. 50
 Сипонт, град 117 209
 Сирмиум, град // 52
 Сицилија, острво 21 35 79
 Сјеница, град 196
 Скирдакиса, острво 25
 Скити 274 74 79
 Склавиније 16 34 274
 Склависијани, из Европе нападају на тему Пелопонез 73 сл.; из Мале Азије у саставу византиске војске 77
 Склир, стратег Пелопонеза 250 252
Skok P. 5 7 2 сл. 5 10 14-17 28 35 42 47 51 60-70 81 94-104 106 109 сл. 117 119 128-130 133 136 145 148 150 153 165 196 199 сл. 203 сл. 206 2/0 212-216 221 сл. 230 сл. 234-239 241-245
 Скрадин, град у Хрватској /00 44
 Slavi 17
 Славинеца, град у Паганији 65
 Славонија, област 118
 Словени, ратују са Романима на Дунаву 11; освајају Салону 11 сл.; покрштавање за време цара Василија I 16; освајају Епидавр и остале

далматинске градове 20; држе градове на јадранској обали 26; освајају Салону 26-29; заузимају околину Далмације 36; примају данак од далматинских градова 36; граниче се са Белим Хрватима 37; значење на језику Словена имена Захумља, Травуније, Конавља и Пагана 59 62 64; насељени у области Стримона 74; устају против византиске власти у солунској области 76; примљени од цара Михајла III 76. На Пелопонезу: дижу устанак за време влада цара Нићифора I и опседају град Патрас 66 сл.; побеђени од становника Патраса 67; даровани патраској митрополији 68; обавезе према митрополији 69; дижу устанак за време владе цара Теофила и његовог сина Михајла 69; покорени од стране стратега Теоктиста Вријенија 70; дижу устанак за време владе цара Романа I Лакапина 71 сл.; покорени од стратега Кринита Аротраса 72; траже смањење данка 74

словенски архонти 33
Смичиклас Т. 4
 Сокол, тврђава 198
 Солдан, арапски вођа 17-19
 Соли, град 200
 Солин, град 9-11 38 40 44 114
Solmsen F. 150
 солунска архонтија 76
 солунска тема 47
 Spalato, Spalatum, Spalatura (в. Сплиг) 42
 Спарта, град 264
 спатар, титула 260
 Сплит 9 10 сл. 13 28 21 78 36 114 42 119
 Срби, насељени око Далмације 14; отпадају од византиске власти 14 79; обнова византиске власти за време цара Василија I 16 80; помоћне трупе византиске војске у Италији 18; граниче се са Белим Хрватима 37; суседи Беле Хрватске 46; воде порекло од Белих Срба 46; насељавају се са дозволом цара Ираклија у солунској теми 47; тумачење имена 47 сл.; незадовољни враћају се преко Дунава 49; моле стратега у Београду да интервенише код цара Ираклија и са његовом дозволом насељавају се у Србији, Паганији, Захумљу, Травунији и Конављу 49; покрштавање 49; живе у пријатељству са

Бугарима 50; потчињени цару Ромеја 50; ратују са бугарским каном Пресијамом 50; ратују са бугарским кнезом Борисом 51; склапају мир са Борисом 51; под византиском влашћу за време владе цара Лава VI 53; склапају пријатељство са бугарским царем Симеоном 53; побеђују Симеонову војску 55; враћају се у земљу из Хрватске и Бугарске 57; под византиском влашћу 57 сл.; тј. Захумљани, Травуњани и Неретљани 59 61 сл. 64; адреса писма упућеног архонту С. од византиског цара 77

Србија, граничи се са Дукљом, Травунијом, Захумљем и Хрватском 34 сл.; границе 36; насељена Романима 39; под влашћу цара Ромеја 49; насељена за време цара Ираклија 49 63; борба око власти у С. 52 сл.; држи Паганију 54; нападнута од Симеонове војске 54; борба око власти између византиског и бугарског штићеника 55; освојена од Симеонове војске 56; Часлав узима власт у С. 57; кнез С. потчињен цару Ромеја 58; градови 58

Средоземно Море 21
 Срем, област 127 194 202
Суанојевић С. 5 сл. 7 38
 Stantantla 211
 Стариград 15 231
Stein E. 9 73 259
 Стефан Византинца, писац 5
 Стефан, протоспатар 21
 Стефан, св. 41
 Стефан, син цара Романа I Лакапина 1
 Стефан, син српског кнеза Мутимира 52 сл.
 Стилбица, Стилпица /33
 Столиво, место 227
 Столпон, град у Хрватској 44
 Стон, град у Захумљу 38 61
 Страбон, писац 104
 стратег 36 49 54 66-72
СШраШумировић Б. 50
 Стримон, област 5 74
 Стримон, тема 74
 Стројимир, српски кнез 51 165 53
 Stupiti, Stelpona /33

Субделитија, област 76
Sujlč M. 62
 Сушач, острво 245
 Sclaveni 31
Schafarik P. 3 sq. 6 78 80 89 Y2 94-104 107 109 112 sq. 115 sq. 121 127 130 136 138 145 150 155 174 185 193 196-200 202 204 208 210 216 218 221 sq. 225 sq. 230 sq. 233 237-239 245 263 274 281 283 290
Schlumberger G. 250 260

Tabula Peutingeriana 4
 Тајрет, планина 263 71
 Тактика Лава VI 92 276
 Тактикон Успенског 22 260 276
 Тарасије, патријарх (784-806) 252
 Targuri (в. Трогир) 47
Tafel L. 6
 тема, војно-административна јединица 22 47 66 69-71 73 сл. провинција-област 20 28
 Теодор, васпитач цара Константина VII Порфиrogenита 1
 Теоктист Вријеније, стратег Пелопонеза 70 сл. 265 276
 Теоктист, логотет 262
 Теофан, хроничар 3 117 280
 Теофанов Настављач 191 286
 Теофилакт Симоката, историчар 2
 Теофило, цар (829-842) 159 69
 Teutonia, област //
 Тимочани, племе 119
 Тома Архијакон // 17 84 114 116 113 144
Tomašić .V. 3 6 7 /
 Томислав, хрватски краљ (с. 910-с. 930) 90 /25 /37 сл. 191 202 209
 Торник 265
 Тотила // 22
 Травунија, област границе 34; под влашћу цара Ромеја 49; насељена за време цара Ираклија 49 63; под влашћу архонта Србије 62; тумачење имена 62; градови 63
 Травуњани, насељени око Далмације 14; отпадају од византиске власти 14 79; обнова византиске власти за

време цара Василија I 16 80; помоћне трупе византиске војске у Италији 18; примају данак од становника Дубровника 36; адреса писма упућеног архонту Т. од византиског цара 77

Traguris, Tragurium (в. Трогир) 47

Тракија, област 70

Трбиње, град у Травунији 63

Трбиње, град 191 194

Trivunia, област 221

Трифун, св. 23

Тркуе, област 115

Трогир, град 13 22 36

Трпимир, хрватски кнез 92 43 124 сл. 127 137

Трстивица 204

Туга, хрватски вођа 30

Тугимир (Tugemir) 219

Тузла, град 200

Турска (в. Мађарска) 37 46

Турци (в. Мађари) 28 31 46 54

Ћ

Ћоровић В. 6 110 112 138 185 189 191 193 202 207 209

У – У

Ulbo (в. Олиб), острво 65

Улцин., град 34

Уна, река 112

Угто, жупа 224

Успенскиа Ф. 22

Ф – Ф

Fallmerayer J. 279

Ферјанчић Б. 269 274

Ферлуга Ј. 19 22 37 73 114 251 260 276

Fehér 290

Филотејев Клетерологион 276

Фисковић Ц. 50

Флоренције, епископ Епидавра 38

Флоринскии Т. 5 7 46

F/USS 1

Фока, цар (602-610) // 38 151

Фотије, патријарх (858-867; 877-886) 30

Франачка, област 19 71 31 сл. 37 43 47

Франци 22 30 32 71 32 114 119 46

Фурланска, област 123 сл.

Х – Н

Хадријан II, папа (867 -8/2) 248

Harnavatiš 116

Harnack C. 30 sq.

Харун са Китра, путописац 17 39 42 49

Haupt/nanu Lj. 5 7 7 23 33 71 78 80 83 сл. 92 115 117 119 121 127 144 146 202 228

Хвалимир (Chvalimir) 62 219

Хвар, острво 35 65 245

Хелада, тема 250 268 73

Хелос, град 263 71

Херули, племе 153

Херцеговина / 5

Хијерокле, писац 5

Химник, бугарски војсковођа 56

Hirsch F. 6 29

Historia Salonilana // 17 38 44 82 114 116

Хоара, острво 65

Ho wort h H. 116

Hopf K. 249 252 252 269 271 274

Horvathos 116

Хорити, племе 115

Хрват, хрсаісКН вођа 30

Хрвати, насељени око Далмације 14; отпадају од византиске власти 14 79; обнова византиске власт за време цара Василнја I 16 80; помоћне трупе византиске нојске у Италији 18; станују иза Баварске 30; сеоба под вођством петоро браће и две сестре 29; побеђују Аваре и насељавају се у Далмацији 30; један део се одваја и насељава Илирик и Панонију 31; долазе под власт Франака 32; дижу устанак и ослобађују се франачке власти 32; покрштавање за време кнеза Порина 33 сл.; границе се са Захумљем 34; ометлју романско становништво далматинских градова у обради земљишта 36; воде порекло од Белих Хрвата 37; тумачење имеаа 37 сл.; у споразуму са царем Ираклијем побеђују Аваре

Општи регистар

и насељавају се у Хрватској 38 сл.; покрштавање за време владе цара Ираклија 40 сл.; земља Х. под влашћу цара Ромеја 42; склапају уговор с папом 42; живе у миру са суседима 43; трговина 43; потчињени цару Ираклију 43; ратују са бугарским кнезом Борисом 44; склапају мир и живе у пријатељству са Бугарима 44; побеђују бугарску војску послату од цара Симеона 56; позивање на историју Х. 59 63; адреса писма упућеног архонту Х. од византиског цара 77

Хрватска, остаци аварског становништва 31; жупе 33; границе 34 сл.; граничи се са Србијом 36; насељена Романима 39 43; архонт Х. потчињен цару Ромеја 43; градови 44; војна и поморска снага 45; унутрашње борбе 45; протерани српски кнезови и претенденти на престо беже у Х. 52 сл. 56; Срби испред Бугара беже у Х. 56; насељена за време владе цара Ираклија 63

хрватски архонти 19

хрватско племство 84

Hrdab 115

хрисовуља, врста повеље 74

Хрисогон, св. 24

хрисотриклинијум, царска одаја 76

Христофор, син цара Романа I Лакапина I

Хум, брдо 59

Хум, град у Захумљу 60 211

Хуни Кутригури, племе 117

Hungava 116

Ц – С

Цавтат, град 36

Canali, canalis 222

Цариград 4 7 9 26 19 52 55 71 79 114 163 55 189 57

Gatara, Catena 49

цервулијани 48

Цетина, жупа у Хрватској 33

Цетина, река у Хрватској 12 22 91 99 34 сл. 110 228

Цетוליбо, Цветољиво 227

Civltas antlqua 23/

Coribantes, Curetes 116

Corinium 135

Црвена Хрватска 33

Црес, острво 16 36

црква, св. Апостола у Цариграду 7/; св. Анастасије у Задру 24; св. Доната у Задру 55; св. Дујма у Сплиту 22; св. Стефана у Дубровнику 21; св. Тројице у Задру 24; св. Трифуна у Котору 23; Халкопратеја у Цариграду 24; св. Христогона у Задру 55;

Црна Стена, Црни Врх 197

Црно Море 143

Curicum (в. Крк) 15

Charanis P. 7 252 274 276

Chelmaniana, Chelmania 227

Chrowati 115

4 – Ї

Часлав, српски кнез 53 56 сл. 202

Чепелњина, река 227

Чернавуск, град у Србији 58

Чешка 115 145 сл.

Чучимир 62

Ш – Ђ

Шангин М. 273

Шибеник, Šitagno 17

Šišić F. 7 22 26 29 41 44 48 52 82 85 89 91 сл. 105 сл. 109 114 116-119 121-123 127 сл. 137-139 163 174 185 191-193 196-199 202-204 209 213 215 сл. 218 сл. 230 236-240 245 260

Шкарда, острво 64

Шкерда, острво 66

Шлезија, област 115

INDEX GRAECUS

"Αβαροτ 10, Β. Αvari άγγούριον 23 ΆλβοΟνος 35, в. Лабнн Άλογοβότουρ 56, в. Алогоботур Άλωήπ 65, в. Олиб Άντφαριζ 27 34, в. Бар "Αρβη 13, в. Раб "Αρεντα 64, в. Неретва Άρεντανοί 14 16, в. Неретљани Άρσάφιос 21, в. Арасафије αρχοντιά Θεσσαλονίκης 76 άρχων 15 251 287, в. архонт Άспάλαθον 13, в. Сплит ασπάλαθος 42 Αφρική 17 Βαγιβαρεία 30, в. Багибарија Βαλεντίнос 21, в. Валентии Βάρδας Πλατυπόδης 73, в. Варда Платипод Βάριζ 17, в. Бари βασιλεύς 14 291 Βέκλα 13, в. Крк Βελάης 62, в. Белоје Βελέγραδον 49 129, в. Београд Βελίτζιν 130, в. Велица Βελοχρωβάτοι 30 31, в. Бели Хрвати Βενέβενδος 24, в. Беневент Βεμούλλια 237, в. Веруља Βικτωρίνος 21, в. Викторин Βίσλας 60, в. Висла	Βιτάλιος 21, в. Виталије Βλαδίμηρος 51, в. Владимир Βλαστίμηρος 50, в. Властимир βοάνος 33, в. бан Βο'ΟУ 46 148, в. Бојки Βοϊσέσθλαβος 50, в. Вишеслав Βона 60, в. Бона Βόρενα 52, в. Бран Βορίς/ς 44, в. Борис Βόссона 58, в. Босна Βουγά 30, в. Буга Βουλγαρία 44, в. Бугарска βοонос 206 Βουσεβούτζης 60, в. Вишета Βούτοβα 17, в. Будва Βρανιτζавос 290, в. Браничево Βράнос 53, в. Бран Βράτζης 243, в. Брач Βρεβέρη <i>WO</i>, в. Брибир Γαλ&υμαήνικ 61, в. Галумаиник Γίζούχ 62 Γο'ίνιος 51, в. Гојник Γουτ^ησκά 34, в. Гацка Γράδεται 231, в. Градац Γραικία 248 Γραικοί 66, в. Грци γράμματα 291 γρεβένω 61 Γρηγόριος 21, в. Григорије

Δαλέν 34, в. Дален
 Δανούβιος 10, в. Дунав
 Δεκάτερα 13 17 23, в. Котор
 Δελματινοί 78, в. Далматинци
 Δεσνήκ 204, в. Десник
 δεσπόται 78
 Δεστινίжон 58, в. Дестиник
 Διάβωρα 13 23, в. Задар
 Διόκλεια 10 34 230, в. Дукља
 Διοκλητιανοί 10 14 79, в. Дукљани
 Δοβρισχίχ 61, в. Добрискик
 Δόκλεια 230
 Δόμνος 22, в. св. Дујам
 Δοστινίκα 53, в. Дестиннк
 δούλοι 47
 δρουγγάριος 17
 Δυррράχιон 27, в. Драч
 Έξερίται 70, в. Језерити
 Έξερός 263
 Έλλυссόν 34, в. Улцињ
 Έλος 263
 έσθλαβώθη 279
 Έστιουνήξ 69, в. Естиуниз
 Ζαχαρίας 55, в. Захарија
 Ζαχλοῦμα 60, в. Захлума
 Ζαχλοομοι Н 206 79, в. Захумљани
 Ζέντινα 34, в. Цетина
 Ζετλήβη 227, в. Зетливи
 ζουπάνοи 15, в. жупани
 ζουпанός 267
 Ήμνηκος 56, в. Химник
 Ήμότα 96, в. Имотски
 Ήτζβόκλια 56, в. Ицвоклија
 θέμα 20 28
 Θεόκτιστος ό Βρυέννιος 70, в. Тео-
 ктист Вријеније
 Θεόφιλος 69, в. Теофило

?άμ ера 23
 "Iης 65, в. Вис
 Ήλλυρικόν 31, в. Илирик
 Ήοσλή 61, в. Јосли
 ίστέον 6ти з 71 255
 Ιωάννης δ Прωτεύων 71, в. Јован
 Протевон

Καναλή 222, в. Конавље
 Καναλίτα 14 79, в. Конављани
 καστέλλια 34
 Κάτερα 203, в. Котор
 Κατερα 23, в. Котор
 Καταυτρεβενώ 61, в. Кататревено
 καύχανος 187
 κέλευσις 78
 Κίεpr 241, В. Корчула
 Κλαβόκα /36, в. Клавока
 Κλεισα Π. в. Клис
 κλεισοῦρα 10
 Κλονίμηρος 53, в. Клонимир
 Κλουκας 30, в. Клукас
 Κνηνος 56, в. Книн
 Κόρι /35, В. Карин
 Κοσέντζης 30, в. Косениц
 Κοτζίλις 32, в. Коцил
 Κοῦρχρα 241, в. Корчула
 Κράνα 62, В. Крајина
 Κρασημέρης 43, в. Крешимир
 Κρίβασα 34, в. Крбава
 Κρινίτης δ Αροτρας 72, в. Кринит
 Αροτρας
 Κρωβάτοι 79, в. Хрвати

Λαγουβαρδία 17, в. Лангобарднја
 Αάστοβон 65, в. Ластово
 λαΟ 20
 Λαυσαιοи 20, в. Лаусани
 Λεανήк 200, в. Лесник
 Λέων ό 'Ραβδούχος 54, в. ЛавРавдух
 Λινξίκη 2/0

Λίτζα 34, в. Лика
 Λιτζίκη 60, В. Литцики
 Λόβелоξ 30, В. Ловелос
 Λοντοδόκλα 64, в. Лонтодокла
 Λουκάβεται 226, в. Лукавете
 Λουμβρικήατον 60, в. Лумбрикатон
 μακάριος 2
 Μαλοζεάται 242, в. Мљет
 Μαρμαйн 54, в. Мармај
 Μαρτινος 43, в. Мартин
 Μεγυρέτους 198, в. Међуречје
 Μελετά 68 242, в. Мљет, Молат
 μέλιγος, μέλιγος 263
 Μ/Јлиγγ&ί 70, В. Милинзи
 Μιροσθλά^ος 45, в. Мирослав
 Μιχαήλ 69, В. Михајло
 Μιχαήλ, ό Βορίσης 44, в. Михајло
 Борис
 Μοκρισική 61, в. Мокрискик
 Μόκρον 236, в. Мокро
 Μοκρός 34, В. ιΜокро
 Μόραβон 290
 Μουντιμίρος 51, в. Мутимир
 Μουχλώ 30, в. Мухло
 Νάρων 234
 Νικήτας δ Ξορούφας 17, в. Никита
 Ориф
 Νίνα /04, В. Нин
 Νόνα 101, В. Нин
 Νουγράде 232, в. Новиград
 Νωνα 128, в. Нона

емас R9
 орисμός 42
 Όρμος 224, В. Врм
 Όρόντιος 34 234, в. Неретва
 "Острок 238, в. Острок
 δти 3 71 255
 "Ошара 13, В. Опсара

Παγανοί 14, в. Пагани, Неретљани
 παλάτιον 21
 Παννονία 31, в. Панонија
 Παραθαλάσσια 99, в. Приморје
 πατρίκιος 17, в. патриције
 Παύλος 54, в. Павле
 Πεσέντα PS, в. Песента
 Πέτρος 52, в. Петар
 ΓΚζούχ 62, в. Пизух
 Πίταура 20, Епидавр
 Πλέβα 97, в. Плива
 Πόντος /43, в. Црно Море
 Ποργας 40 42, в. Порга
 Π τλης 7 250
 Пресθлбавос 57, в. Пoesлав
 Прибѣсθл^ος 53, в. Првослав
 Прибуниас 45, в. Прибуна
 Προσκ-) ^ης 50, в. Просигој
 πρωτοπαθάριος 21, протоспатар
 Πυρότιμα 67, в. Пиротима
 'Ράλλης 7 250
 Τάση /65, в. Рас
 Τάστωατα 34, в. Растоца
 Ταουσαίои 20, в. Рагужани
 Ταούсин 13, в. Рагуза
 Ταούсион 20, в. Рагуза
 Τεиανοί 79, в. Неретљани
 Τίσενα 225, в. Рисан
 Τοδός9αβος 50, в. Радослав
 'Ρωμαίοи 9 14 20 29 149 291, в. Ромеји
 Τωμανοи 9, в. Романи
 Τοσσα 17, в. Рисан

Σαλινές 58, в. Салинес
 Σαλώна 11, в. Салона
 Σαξία 27 71, в. Саксија
 Σαρακήнои 17, в. Сарацени
 Σελβώ 63, в. Силва
 Σέρβια 148, в. Сервија
 Σερβλία 36, 47 148, в. Србија

Σέρβλοι 14 46 79, в. Срби
 σέρβυλα 48
 Σιγρίτζης Θεόδωρος 54, в. Сигрица
 Теодор
 Σίδραγα 103, в. Сидрага
 Σκέρδα 64, в. Шкарда
 Σκιδάκισσα ☒, в. Скирдакиса
 Σκλαβάρχοντες 19, в. словенски ар-
 хонти
 Σκλαβηνίαι 16, в. Склавиније
 σκλαβήνικα έθνη 10
 Σκλαβησιάνοι 73 77, в. Склависијани
 Σκλοφοι. 76, в. Словени
 Σκλάβος 279
 σκλαβώνω 279
 Σκόρδονα 131, в. Скрадин
 σκοτεινή θάλασσα 46
 Σκύθοι 74 79, в. Скити
 Σλαβόνετца 239, в. Славинеца
 Σμ,ίνα 104
 Σουβδελιτία 76, в. Субделитија
 Σταγνόν 61, в. Стон
 Στέφανος 21 52, в. Стефан
 Στόλπον /33, В. Столпон
 Στροίμηρος 51, в. Стрoјимир
 Τενήν 134, В. Книн
 Τερβουνία 34 223, в. Травунија
 Τερβουνιота^ 14 79, в. Травуњани
 Τερπιμέρης 43, в. Трпимир
 Τετραγούριν 13, в. Трогир
 Τζεέσθλαβος 53, в. Часлав

Τζένζηνα, Τζέντηνα 95, в. Цетина
 τζέρβουλα 150
 Τζερβουλίάνοι 48
 Τζερναβουσιέ») /97, в. Чернавуск
 Τζουτζήμερις 62, в. Чучимир
 Τνήνα 102 134, В. Книн
 τόπος 145 148
 Τουγα 30, в. Туга
 Τουρκία 28, в. Мађарска
 Τοόρχος 28, в. Мађари
 τρούγος 47
 τρέβενω 61
 Τρύφων 23, в. Трифун
 Φαλιμέρης 62, в. Хвалимир
 Φάρα 243, В. Хвар
 Φραγγία 27 31 37, в. Франачка
 Χλεβένα /32, в. Ливно
 Χλεβίана 94, в. Ливно
 Χλούμ 60, В. Хум
 χλούμ 206
 Χλοϋμος 59, в. Хум
 χορουάθος 116
 Χρωβατία 35, в. Хрватска
 Χρωβάτοι 11, 31, в. Хрвати
 Χρωβάτος 30, в. Хрват
 Χωάρα 65, в. Хоара
 χωρίον 58
 "Ωτος 71 27, в. Отон